

Збірник диктантів з української мови

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Збірник диктантів з української мови

Практикум

Харків
2018

3 41

Укладачі:

- О. О. Бабакіна** – кандидат педагогічних наук, доцент, декан психолого-педагогічного факультету Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;
- Н. Д. Демченко** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;
- М. І. Кордулян** – викладач вищої категорії, викладач-методист, доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;
- І. В. Волкова** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;
- О. В. Масло** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Рецензенти:

- О. Є. Хомік** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
- О. Л. Заверюшенко** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри документознавства та української мови Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Комунального закладу «Харківської гуманітарно-педагогічної академії» Харківської обласної ради
Протокол № 6 від 8 травня 2018 року*

- 3 41** Збірник диктантів з української мови : практикум / укладачі : О. О. Бабакіна, Н. Д. Демченко, М. І. Кордулян, І. В. Волкова, О. В. Масло ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2018. – 152 с.

У практикумі подано тексти для диктантів, уміщено вказівки щодо методики проведення та оцінювання цього виду роботи в закладах освіти різного рівня. Видання допоможе оптимізувати роботу учнів та студентів зі всебічного та глибокого вивчення орфографічних та пунктуаційних норм української мови, сприятиме набуттю навичок грамотного письма.

Призначений для старшокласників, студентів закладів вищої освіти, учителів та викладачів.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Методика проведення диктанту.....	6
Перевірка та оцінювання робіт.....	7
Диктанти.....	9
Післямова.....	147
Список рекомендованої літератури	148

Передмова

Кожна людина – якого б фаху вона не була – мусить досконало знати літературну мову, її норми, серед яких чільне місце посідає правопис. Як зазначав видатний громадський діяч і вчений Іван Огієнко, «... уся молодь мусить добре усвідомити собі, що її найперший обов'язок перед своїм народом – навчитися літературної мови... Народ, що не розуміє сили і значення рідної мови й не працює для збільшення культури її, не скоро стане свідомою нацією...» Тож не можна виправдовувати своє незнання мови нефаховістю.

Формування й розвиток комунікативної компетентності у студентів як необхідного складника майбутньої професійної діяльності педагогів є одним із пріоритетних завдань вищої школи. Грамотне письмо є показником фахової компетентності будь-якого спеціаліста. Сприяти формуванню комунікативної компетентності взагалі й грамотного письма зокрема – мета створення цього збірника.

Диктанти є основною формою як набуття навичок орфографічної та пунктуаційної грамотності, так і перевірки набутих умінь.

У практикумі представлено тексти художнього стилю, що містять інформацію про побут, звичаї, історичне минуле, обереги українського народу. Такі тексти сприятимуть опануванню студентами самотутніх мовних засобів, які використовуються в художньому стилі й мають виразне стилістичне забарвлення. У текстах достатньо орфограмам і пунктограмам, опрацьованих як у середній школі, так і у вищій.

Дібрані тексти мають значний виховний і пізнавальний потенціал. Вони є адаптованими й узяті з творів українських письменників, багато з яких вважаються класиками української літератури. Тексти сповнені образної емоційної лексики, подекуди містять рідко вживану лексику, тлумачення якої наведено у виносках, для зручності деякі слова подано з наголосом. Усе це спрямовано на розширення світогляду студентів та всіх зацікавлених, поповнення їхнього лексичного запасу, а також покликано переконати їх у тому, що мова – невичерпне джерело вдосконалення та натхнення будь-якої людини.

Наприкінці кожного диктанту вказано, із твору якого автора його взято, кількість слів, яку викладач може скорочувати до потрібного обсягу або ж залишити незмінною.

Навчальне видання спрямоване на допомогу вчителям та викладачам-словесникам, учням та студентам.

Методика проведення диктанту

Методика проведення диктанту є традиційною. Спочатку викладач читає текст. Жодних правописних коментарів не передбачено. Виняток становлять слова, правопис яких іще не ustalений. Можна пояснити значення рідко вживаних слів, якщо студенти цього потребують.

Після цього викладач читає перше речення, студенти уважно слухають; далі це саме речення диктується частинами для запису (кожна частина – 2-5 слів – при цьому читається один раз). Викладач може повторно прочитати частину речення, якщо вона велика за обсягом, у ній порушено звичний порядок слів або студенти не дочули якогось слова чи словосполучення. Після того як студенти запишуть усе речення, викладач його читає повторно, щоб вони мали змогу перевірити записане.

У такий спосіб викладач диктує кожне речення. Варто вказувати місце поділу тексту на абзаци. Після запису всього тексту викладач читає його ще раз від початку до кінця, роблячи між реченнями дещо триваліші від звичайних паузи, і надає змогу студентам перевірити написане й усунути можливі помилки.

Текст слід диктувати виразно, відповідно до норм української вимови, із правильним наголошуванням слів та інтонуванням звукового потоку, у темпі, зручному для вільного записування.

Після останнього читання всього тексту час для додаткової перевірки не надається, оскільки сумніви щодо правописного оформлення роботи студенти мусять

вирішувати в процесі написання диктанту. Для написання контрольного диктанту відводиться 35 хвилин.

Перевірка та оцінювання робіт

Диктант оцінюється однією оцінкою на підставі таких критеріїв:

– орфографічні та пунктуаційні помилки обраховуються разом та оцінюються однаково;

– помилки в слові, яке повторюється в диктанті, уважаються однією помилкою;

– помилки на те саме правило, але в різних словах і різних реченнях уважаються різними;

– розрізняють грубі та негрубі помилки; негрубими вважають такі: винятки з усіх правил; написання великої літери в складних власних назвах; правопис прислівників, утворених від іменників із прийменниками; у випадках, що вимагають розрізнення *не, ні*; під час остаточного обрахунку дві негрубі вважають однією грубою;

– три виправлення неправильного написання прирівнюються до однієї помилки.

Нижче в таблиці 1 представлено критерії оцінювання диктантів, у таблиці 2 – кількість слів у контрольному диктанті. Матеріали таблиць затверджено на засіданні кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання (протокол № 8 від 13 лютого 2018 р.). Зауважимо, що роботи студентів коледжу 1–2 курсів оцінюються за 12-бальною шкалою, 3–4 – за 5-бальною, роботи студентів академії – за 100-бальною шкалою (максимальна кількість за один диктант становить 25 балів).

Таблиця 1

**Критерії оцінювання диктанту
для студентів коледжу та академії**

Для студентів коледжу				Для студентів академії нефілологічних спеціальностей		Для студентів академії філологічних спеціальностей	
1–2 курс		3–4 курс		кількість помилок	кількість балів	кількість помилок	кількість балів
кількість помилок	кількість балів	кількість помилок	кількість балів				
0	12	0–1	5	0	25	0	25
1 (негруба)	11	2–4	4	1 (негруба)	24	1 (негруба)	24
1	10	5–7	3	1	23	1	23
1+1 (негруба)–2	9	8–13	2	1+1 (негруба)	22	1+1 (негруба)	22
3	8	14 і більше	1	2	21	2	21
4	7	-	-	3	20	3	20
5–6	6	-	-	4–5	19	4	19
7–8	5	-	-	6	18	5	18
9–10	4	-	-	7–8	17	6–7	17
11–12	3	-	-	9	16	8–9	16
13–14	2	-	-	10	15 і більше	10	15 і більше
15 і більше	1	-	-	-	-	-	-

Таблиця 2

Кількість слів у контрольному диктанті

Курс	Для студентів коледжу	Для студентів академії нефілологічних спеціальностей	Для студентів академії філологічних спеціальностей
1	175–180	210–240	230–240
2	185–200	245–250	250–260
3	210–220	265–275	270–290
4	230–240	280–300	300–315
5	–	300–320	320–330

Диктанти

~ 1 ~

У світлиці було чисто й затишно, як буває тільки в хатах, де не сини, а дочки. На стінах, запнуті рушниками, висіли портрети всіх трьох Степанових дівчат – тонколикх, кучерявих, з трошки наполоханими очима: видно, що фотографувалися вперше в житті. Вони були схожі одна на одну, як близнюки, може, тому, що фотограф-портретист із Полтави підмалював їхні брови усім однаково – рівно.

Катря блукала поглядом од портрета до портрета, замріяно усміхалася, тоді сказала до батька й матері, що рядочком сиділи на лаві проти ліжка й журно дивилися на дочку:

– Він нічого. Тільки строгий і неговіркий. Ви, як він приїде, не дуже з ним розбалакуйте, бо ще щось не так скажете... Це я прошу.

Степан на те промовчав, тільки метушливіше, ніж завжди, обмацав кишені, шукаючи цигарок, а Степаніха сказала тихо:

– Та що ж ми – вороги своїй дитині? Якось догодимо.

Коли дочка задрімала, старі тихо вийшли в хатину й посідали на теплій лежанці так само рядочком, як сиділи у світлиці. Довго мовчали. Степаніха зітхала, а Степан курих. Тоді сказав:

– Видно ж і штука!

– Та вже який трапився, – сумно одказала Степаніха.

Світла не вмикали. Степаніха навпóмацки послала постіль – собі на залізному ліжку, що горіло у війну, проте ще держалося, чоловікові – на лежанці; Степан тим часом пішов до корови, укинув у ясла оберемочок сіна, щось бурмочучи

сердито, тоді ні з сього ні з того увірвав корову навільником¹ по бо́ку й сказав сердито:

– Повернись, стерво с-собаче! – і враз йому одлягло од серця, стало шкода й корови, і жінки, що все вмiла терпіти й ніколи не сварилася, а тільки зітхала, і дочкі – останньої втіхи своєї. Думалося, приведе у двір доброго парубка, хазяїна молодого, та й житимуть на всьому готовому, для них-таки приробленому, а їм із жінкою буде, до кого на старості голову прихилити, бо старші дóчки, теж, не дочекавшись сватів у хату, поїхали шукати свого щастя – одна в Сибір, по вербовці, друга на цілину.

304 слова

За Гр. Тютюнником

~ 2 ~

Як одспіває хурделицями зима, як віддзвонить вона оселедцем – тоненькою й блискучою, мов кришталь, кригою на куцах та деревах, і сонечко вгріє землю та во́ди, збирається Данило Коряк до лісу, до своєї сторожки. Там він має оберігати од усякої напáсті цілий лан лісової розсади: дрібненьких дубків, що недавно ще спали в жолудя́х, а весною проклюнулися із землі двома-трьома листочками та й пішли в ріст, берізок, в'язків, кленочків, осичок і приземкуватих пухнастих со́сонок, схожих на їжаків.

Збирається Данило довго, бо треба йому взяти з собою чимало всякого начиння. А зібравшись, вирушає в дорогу, кликнувши за собою малого, проте бідового песика Кузьку – він-бо справді як той жучок, що живе на колосках, – рудий та криволапий.

¹ Навільник – тут держак.

За плечима в Данила напханий усячиною лантух² та рушниця, на ногах поклеєні великими латками (щоб не протікали) гумові чоботи, а на ремінці поверх старенького піджака – шкіряні торбинки з набоями.

Чого тільки немає в Даниловому лантусі: тут і ніж, і ложка, і шматок дроту, і казанок; пшоно і сало, цибуля й борошно, картопля й сіль, хліб і сухарі; а ще великі садівницькі ножиці, пилка, сокира, терпуг; а ще гачки, важкі та поплавці до вудок; ще корбочок десять сірників, загорнутих у шмат парусини, щоб не одвологли в дощ. І хоч як важко правити Данилові свою ношу, аж згинається старий, одначе несе, бо знає, що без усього того добра, що в нього за плечима, у лісі, далеко од села, не проживеш. Схотілося тобі, приміром, їсти – зробив із трьох паколів³ триніжок, почепив до нього на дротинці казанок з водою – і вари собі куліш, галушкі чи кашу; треба заготовити дрівець сухих та поховати у сторожці од негоди – узяв пилку, сокирчину, напиляв, наколов, у куточку поскладав – і сиди собі в лісовій хатині та слухай, як шумить дощ у деревах; треба підстригти якийсь саджанець, щоб рівенько ріс, – ось тобі ножиці, підстрижи; затупилася пилка і сокира – маєш терпуг⁴, нагостри; закортіло юшки з рибою – поладнав вудкі, пішов до річки – та й лови, що піймається.

І так цілісіньке літо, і в село немає чого швендяти раз по раз то за тим, то за сим – усе маєш при собі.

347 слів

За Гр. Тютюнником

²Лантух – великий мішок.

³Пакіл – кілок.

⁴Терпуг – сталевий брусок із насічкою; різновид напилка для обробки дерева.

Доки Данило порається біля замка, Кузька нетерпляче витанцьовує коло його ніг, тоді стає на задні лапи, а передніми упирається у двері, ніби хоче підсобити старому ті двері одчинити, бо за зиму вони поіржавіли в петлях, набрякли і подаються неохоче. Та Данило налягає на них плечем, Кузька – лапами, і вони, гучно зарипівши, відчиняються.

У сторожці сугінь та вистояний за зиму холод, що причаївся тут ще з осені. Кузька хутко обнишпорює темні пóкутки й натрапляє на своїх давніх знайомих: залізні граблі, лопату, сапú, ящичок зі цвяхами, що пахнуть іржею, старий розплесканий молоток та коритчатка з насінням, від яких сходить дух берези, дубка й сосни.

Тим часом Данило виносить на сонце стару ковдру, щоб теплий вітерець вивів з неї холод, згрібає в оберемок вологе сіно з ліжка й теж виносить надвір: хай сохне. З оберемка випорскують додолу дрібні мишенята й сірими грудочками розкочуються по долівці.

Кузька погнався був за одним, але не догнав. Оббігав усюди – немає, то спинився посеред сторожки, широко розставивши передні лапи й здивовано глипаючи на Данила: куди ж вони поділися?

Дістає з-під ліжка в'язку всякого ганчір'я, бере молоток та ящичок із червоними від іржі цвяхами й виходить надвір робити опудала.

Кузька біжить слідом, раденько виляючи хвостом, він знає: зараз, як і торік, і позаторік, почнеться найвеселіша робота.

Данило сідає на поріжку, розв'язує ганчір'я і по черзі розпинає в руках подрані сорочкі, штани, піджаки, кофти, примовляючи:

– З оцього ра́м'я⁵ зробимо, Кузю, мене, бо це моя одіж; з оцього – бабу Оксьо́ншу, бо це вона дала кофту й фартуші́ну; а з оцього – діда Миколайчика, бо це його піджак.

Кузька повискує од захоплення, бо впізнає і стару Данилову сорочку, що геть розлізлася на спині од поту, і кофту крикливої баби Оксьонші, до якої він частенько бігає взимку у двір, щоб поласувати там шматочком хліба, упізнає й піджак діда Миколайчика, що завжди свариться на Кузьку, як десь його побачить, та гримає.

Кузька не займав Миколайчикого курчати, його взяла сорока, тому, коли побачить діда, женеться за ним і гавкає, скільки здужає: щоб знав, як нападаться ні за що!

332 слова

За Гр. Тютюнником

~ 4 ~

Над притомленим завороженим степом стояла така тиша, що було чути, як знизу дихає колос, а згори випадають роси й місячна о́бніж⁶. Із настою одволоженого полину́ й жита гніздами пробивався дух заснулої берізки, у її медвяну ніжність упліталася пряна гіркуватість глухих ланів.

Данило зупинився на гінній дорозі, де сходилися сивина жита і тьмяна при місяці золотінь пшениці, одірвав од колоса одвислу квітку берізки. На долоні її скручене, у рожевій

⁵ Ра́м'я – старий, поношений або подертий одяг.

⁶ О́бніж – квітковий пилок, що його бджоли приносять назадніх ніжках у вулик для перги.

одяганці тільки підпливло сльозами, і така невтішність була в кожній її складці, що знову подумалося про людське горе.

Заворушилися клятї питання, клятї думки і бóлі; вони звідусіль лізли в голову, справляли там і похорони, і помійнки. І вже очей і серця не тішив ні дитячий шепіт колосу, ні тихий зоряний пил, ні місячне марево. А воно сіялось і сіялося на срібно-димчасті поля, на далекі хатї, присипляло людей, яким не спалося, заспокоювало землю, коли мучилася вона...

У житáх щось зашаруділо, і незабаром на дорогу викотився їжак. На його оброшених голкáх дробилися місячні скалкі. На мить він зупинився біля людської тіні, засопів, прийохався, оббіг її і зник у пшеницáх.

176 слів

За М. Стельмахом

~ 5 ~

Хома змовк. Світ і антисвіт на мить зблизились у ньому. І та дратівлива брудна хвиля, котра котила вперед, руйнуючи на своєму шляху все, тепер подалася назад.

Далі Хома вже лазив перед нею навколїшки, вибачався, цілував руки, кожен пальчик, бив себе в груди, рвав останнє волосся, називав себе невдячною свинею, якій немає, немає прощення. А вона слухала все те облудне варнякання, як слухає німе, наскрізь промерзле дерево базікання п'янички.

Наступного дня спустошений, розбитий Хома ледь чвалав з університету додому.

Дерева й куці на кінець квітня поволі огортались зеленим полум'ям. На клумбах повитикали хвости півники, тюльпани піднімали сизі голови. Усе рослинне полізло в ті дні вгору, споєне першими дощами. Утрое швидше росла навіть Хомина борода.

Надвечірнє сонце наштрикнулось на дзвіницю. Червоні хмари віщували вітряний день. Хома тупо сидів на лаві, притиснувши до себе безцінний портфель, і думав свою заплутану, знервовану, важку думу. Щастя його, вочевидь, уже вичерпувало себе. Усихало само собою, як ота тоненька тополька, котра не витримала нинішньої зими, її подружки розривали бруньки, прокидаючись від зимового сну, а та самотньо чорніла, бо з неї втекло життя.

Хома міркував, що вдома його чекає якась зовсім чужа, незнайома істота, якої він тепер просто елементарно боявся. Хто зна, що може спісти їй на думку. Він боявся її безтямної закоханості, непосильної для нього самопожертви, на яку сам відповісти не здатний. Ні, вона-таки йому не до пари. Йому треба щось простіше, зрозуміліше. Зручне, як домашні капці. А на цій, загадковій, треба ставити хрест.

237 слів

За В. Тарнавським

~ 6 ~

Андрій підвівся з пенька, на якому відпочивав після ходи по крутій багнюці, розшукав між кущами свого човна. За день води убуло: на тому місці, до вона стояла зранку, залишилася тільки гривка сухих очеретяних сопілок, розбубнявілих сучків і порожніх равликів. Човен лежав на березі, присмоктаний мулом. Цепок, яким він був прикований до вільхи, натягло: видно, повінь, покидаючи цю місцину, хотіла забрати з собою й човна, та не подужала прив'язі...

Андрій одмотав цепок – на вільховій корі залишилася від нього червона попруга – і поволік човна до води, грузнучи кирзовими чобітьми в зеленій муляці.

Доки дістався до заплави⁷, упрів і примостився на корму передихнути. Додому не поспішав, хоч за день добре зголоднів і виморився біля трактора; возив до корівника підстилку, допомагаючи жінкам скидати й накидати важкі солом'яні брили. Від нього й зараз пахло прілим солодом злежаної соломи, соляркою і вистудженим потом.

На сухому пагорбі по той бік річища маячило село, майже зо всіх боків обступлене тихим, оранжевим, як і небо, паводком. Там бубоніло радіо, співали півні, низько слався дим, розбавляючи лугове повітря гірким тліном торішньої огудини.

Андрій упізнав і свою хату, але не відчув при цьому отого солодкого, щемкого поклику рідної оселі, який ще зовсім недавно гнав його підтюпцем⁸ додому.

З того дня, як він назавжди відстебнув од шитого офіцерського пояса кортик і пішов на трактор, теща зненавиділа його, почала звати на "ви", і хата, немов зрозумівши свою господиню, спохмурніла й залякла в німому презирстві...

231 слово

За Гр. Тютюнником

~ 7 ~

Тут сидів увесь Максимів рід, а чи точніше – рештки його, мозолястого, дебелого, жилавого. Того роду, що славився колись феноменальним спокоєм і зрівноваженістю, з якої його ніщо не могло вивести, не в силі зіпсувати йому співану ним пісню – буйну й широку, як степ, і гучну, як грім. Роду древнього, роду каменярського. Рештки роду,

⁷ Заплава – частина річкової долини, що затоплюється під час весняної повені.

⁸ Підтюпцем – дрібним, швидким кроком.

розметаного війною, але ще таки роду, монолітного і в цих рештках. Ось він заповнив тут усю хату, аж через дві світлиці заставлену повздож столами, і під гуркіт далеких вибухів, під завивання, тупіт і скрегіт смерті навколо справляв тут свій, либонь, останній спільний бенкет, – підіймав чаркі й келихи й виголошував незграбні, але гарячі, з самого серця, слова, ще й співав свою пісню, п'ючи "за щастя, за долю" для новонародженої й за... Але цього останнього "за" ніхто не хотів вимовляти вголос, бо вислів найкращих побажань тут був би пригадуванням найгіршого. Ах, як поєднати радість народження з трагедією неминучої загибелі когось посеред тих, що зійшлися тут разом?!

Усі були тут близькі й рідні, лише Соломон – чужий. Він не належав до роду. Але він був Максимів приятель, а колись ще й був його вчителем. Великий "мудрець" і недавній "стовп суспільства", він у великому сум'ятті знайшов сьогодні Максима й учепився за нього, як за порятунку, щоб за його спокоєм захистити свою душу, чим немало здивував Максима. Либонь, тому Максим і притяг його сюди.

220 слів

За Іваном Багряним

~ 8 ~

Їхала, їхала, їхала... Куди, навіщо? Мов вигнаний дух, загублений у просторі, приречений блукати, тулятися, поневірятися, неспроможний зупинитись, пустити коріння.

Досі здавалося Євпраксії, що все її дотеперішнє дванадцятилітнє життя – то добрі колеса, переїзди з Чернігова до Переяслава та до Києва, а там з одного князівського двору до другого, але то була їзда з надією, з поверненнями, там колеса крутилися від нижчого до вищого, від гріха до чистоти,

до праведності й святості, від поразок до злетів, там завжди над нею було лагідне небо її дитинства, були земля і зело, були мамка Журина й ласкаві чеберяйчики, непомітні, але всюдисущі, – тепер усе лишалося безнадійно й безповоротно позаду, а жорстокі колеса безжально, у тупій упертості відвозили її далі й далі від Києва, від усього рідного, від землі й неба, і дороги стелилися ворожі й німі, земля не належала їй, дівчина не належала землі, лишала назавжди світ свого дитинства, а може, то дитинство полишало її, відрікалося від неї. На Євпраксію нападав темний шал, вона билася в княжому повозі, шматувала на собі коштовний одяг, тоді заходила в безсилах риданнях. Куди везуть її, навіщо й чому?

Заливалися в небі радісні жайворонки, кричали у вечірніх травах деркачі, кумкали в теплій воді жаби, рипіли колеса, тривожно іржали коні, верблюди одчайо ревли, віддаляючись від звичних сухих степів. Дорога пролягла для неї, мов жах коліс, безнадійна, безкінечна й німа. Всі дороги будуть німими, коли покинеш рідну землю.

225 слів

За П. Загрбельним

~ 9 ~

Завтра кінчу двадцятий рік.

Як скоро минули літа, не лишаючи по собі ніякого сліду! Справді, безслідно, одностайно, як і всі дні та години, прожиті в пильнім безділлі. У мене лише виробилася сильна свідомість, що я тягар, над котрим добрі люди мусять і без любові мати милосердя! Без любові! Це те грізне слово, що лишило майже криваві сліди в моїм серці.

Понура, ненаситна туга володіє мною, і дух мій утомлений, хоч не сотворив нічого. Він лише мучився і побивався об якийсь мур, котрим мій світ обведений. Я хотіла б чогось (не знаю ясно чого), що мене вдовольняло б або що мене зробило б сильною, могутньою!.. Я поринула би у щось цілою душею, так як тепер потопаю в кожній дрібній роботі цілою душею... Ах! Я хотіла б чогось!

Та ба!

Чотири стіни, проймаючий гамір дитячий, глумливі безсердечні слова моєї рідні, бездушна одностайність, що пригнітає душу, вузькоглядність, самолюбство – оце світ, в котрім я засуджена жити!

Я страшно хочу жити! Я пила б це життя!

У чім лежить моя провина, що моїм думкам і чуттю поставлено щось, немов межу? Що я немов віддана комусь на наругу і не належу собі! Я чую в собі проблеск якоїсь сили, та що з того! Її зацитькає та груба сила, що панує довкола мене всевладно...

207 слів

За О. Кобилянською

~ 10 ~

Наш старенький, многогіршний, та в чомусь, проте, і немеркнучий Вавилон, що, окрім назви, запозиченої з Дворіччя⁹, не має нічого спільного з Вавилоном месопотамським, стоїть, як і стояв здавен, над річкою Чебрецем, маловідомою притокою Південного Бугу, майже нечутною в повінь та хлюпотливо-тривожною в сушу. На високій береговині все літо синьо та сумно цвіте чебрець,

⁹ Дворіччя – регіон у південно-східній Азії.

найменша квітка з-поміж квіток, від чого й названо річку. Чебрець вабить до себе гаї – ясеніві, б́ерестові, черемхові, й сам губиться в них, однак ненадовго – зразу ж за Вавилоном вигулькує з-під старих вільх і вже вільно тече собі в не такі вже й незнані краї – до Журбова, де його перепиняють греблею, а вже звідтіля полиновим степом до Глинська, де впадає в Південний Буг і де ми з вами побуваємо неодмінно...

Уздовж того водного шляху, безнадійно заплутаного в очеретах та камінні, на кількох горбах, що немовби вічно і ворогують між собою, завис Вавилон, старий та пізніший, з'єднаний водне досить-таки ветхою греблею, котру щовесни з'їдає повінь і її доводиться насипати майже заново. Цієї весни гребля вистояла чи не вперше, і на неї зіперся чималенький став, на якому щойно відсвятковано Івана Купала, а взимку, коли став скують водохресні морози, тут справляють Йордань, перетворюючи се льодове свято на щось веселе та незабутнє.

204 слова

За В. Земляком

~ 11 ~

Снігу випало до колін. Небо віщувало близьку заметіль, хрипло й насторожено шурхотів жужелицею повноводий з осені Дністер. Скелі над селом заокруглені, наче голі дівочі коліна на передсвітанковому березі, коли пустунки знімають до купання сніжно-білі сорочки. І все нині мов на замовлення. Наче й природа повернулась на десять літ назад, щоб рушити заново вже іншою, ліпшою дорогою.

Я зіперся на ворота, доп'яна вдихнув самосаду.

Я ніби знав, що Він сьогодні спроможеться на слово.

...Досвіта мене розбудив холод. Я сонно глипнув на замуровану інеем шибку, на язики снігу, надутого за ніч

на підвіконня поміж трухляві рами, і я, накинувши повёрх рядна шинелю, вкрився з головою.

Мене причавіла бездонна, аж моторошна пітьма. Зупинився час, щезли думки, і мною заволоділо відчуття недалекої його присутності.

Я ворухнувся, аби вийти з-під неприємної влади темряви. Почав наслухати. З монотонного шелесту кукурудзиння за стіною, з пошкрябування лопати – видко, Левадиха розчищала замети – щось немовби нашіптувало: "Він уже близько, от-от появиться".

Він вихопився перед очі несподівано, на весь зріст, і схрестив на грудях руки. На ньому була срібляста смушева шапка, коричнева куртка, вóвніні про свято штани і високі чоботи з попротираними халявами¹⁰; з-під ліктя визирав рожевий обрубок пальця, ліва повіка, як завжди, коли Він на щось напружено дивився, була опущена нижче за праву.

202 слова

За Р. Андріяшиком

~ 12 ~

Мудрість, як одежа, у кожного своя.

У ковачів-кричників¹¹ своя мудрість, у гончарів-скудельників¹², золотарів, сидельників¹³, кожем'яків – своя, своя вона і в дереводілів. Небіжчик батько Чагр, син Микули, любив нагадувати воякам: "Нема дереводіла без скусних рук і

¹⁰ Халяви – верхня частини чобіт, що прикриває гомілки.

¹¹ Ковачі-кричники – загоничі, які своїми криками на полюванні піднімають звіра.

¹² Гончарі-скудельники – гончарі, що робили глиняні горщики.

¹³ Сидельник – майстер, що виготовляє сідла.

без гострої сокири; сокира – це мовби продовження рук дереводіла, бо що голова задумає, те вона повинна витесати".

Від господарювання старого Чагра тільки й лишилася Василькові, та й то припадком¹⁴, батькова сокира. Скарб спадкóвий...

Хилиться, падає на груди зажурена Василькова голова, на якусь мить він забуває про сокиру, яку гострив перед хвилиною об сточений брусок; її з'їджене лезо холодно поблискує проти сонця, сонце висить над головою, як круглий черлений¹⁵ щит над дверима ятки, де торгують зброєю. Промені, однак, уже не гарячі, вони нагадують крицю, щойно викувану й охолоджену в жолобі з водою: полумінний дух іще живе в ній, а краї беруться мертвою студінню.

Бо кінчається літо...

Василько сидить на бервені¹⁶ посеред двóрища: дворище розлоге, встелене густою муравою, північним кінцем впирається об громаддя стрімкої гори, а південним збігає похило до піністого потоку, зі сходу і заходу його обступає смерековий праліс. Але ні на гору, ні на праліс Василько надії не покладає, тому обгородив оседок частоколом; частокіл глибоко вкопаний у крем'янисту землю, загострені бервені стримлять одно біля одного, як вої, – не похитнеш. У гражді¹⁷ ще нема воріт, крізь отвір видно стежку, що губиться під зеленим склепінням лісу.

208 слів

За Р. Федорівом

~ 13 ~

¹⁴ Припадком – діал. випадково.

¹⁵ Черлений – діал. червоний.

¹⁶ Бервені – діал. колода.

¹⁷ Гражда – діал. садиба.

Це діялось у Крутих. Крути – місто на Поділля в Балтянськiм повіті. Стоїть воно на двох горах і має дві церкви. Лівобіцька і Правобіцька Україна – то все один край, одні люди і одна лиха доля; та хто не був по цей бік Дніпра, жодної тям не має про сьогобіцьку Україну; хто не був по той бік, не зна України тогобіцької. От хоч би й міста. Лівобіцькі міста для правобічан здаються селами – не більше, бо тамтешні ось які: подивимось на Крути.

Крути мають в собі дві парафії: міську й другу, де нема жодного єврея. Як їхать від Кóдими, то в'їжджаєш в міську парафію. Довгенько треба сотатись проміж хати й хатки, нім доберешся до "міста". "Місто" – то саме чоло містечка; по самій середині чотиригранястий плац, де ярмарок стає. Кожна сторона цього плацу впирається в ряд самих луччих домів, усе єврейських. Нема в цих рядах жодної хрещеної душі, хіба єврейська наймичка, або хто ночує. Тут мало не кожен дiм з заїздом, а постояльних дворів там і зазору нема, бо що заїзд, то й постояльний двір, а з заїздом, мовляв, мало не кожен дiм. Кожен ряд домів там зветься перія: це поздовжня перія, то поперечна. Це саме чоло міста; тут найбагатші купці, тут крамниці й усе... Серед плацу колода стоїть. За главними періями, далі й далі від міста, – дiмкi все дрібніші, євреї все бідніші, усе більше неохайності.

222 слова

За А. Свидницьким

~ 14 ~

Своєю спеціальністю Пилип обрав археологію. Це дуже гарна спеціальність. Археологи розкопують урочища, старі селища і здобувають звідти пам'ятки старовини: золоті, срібні й діамантові окраси, сталеві й бронзові мечі; ці мечі такі

гострі, що аби тільки на лезо волосинка впала, то переріжеться на́двоє, немов перегорить.

Пилипові ніколи не щастило знайти ні діаманта, ні бронзового меча, навіть срібної сережки. Найбільше щастило йому з простими речами. Раз викопав сорок білих черепочків з красивими візерунками – якийсь хлопець колись назбирав, сховав та й забув. Ці черепочки він потім цілий тиждень міняв у дівчат на всякі потрібні речі. Удруге Пилип вигріб купу вирубаних з каменю гостряків, половину горщика і кам'яну ступку, невеличку, без товкача.

Усі ці знахідки дуже сподобались як Пилипові, так і Хомі – його приятелеві – та й іншим хлопцям теж. Особливо сподобалася ота половина горщика. Черепок на ній був у палець завтовшки, ще й прикрашений візерунком, видавленим лозовим ретязко́м¹⁸. За таку знахідку вчений-археолог, може, дав би й сто карбованців. Хлопцям було байдуже до таких можливостей. Горщик вони розтовкли на черепки, а потім почали змагатися, хто далі кине; найдалі докинув Тимофій: так він же здоровий, як дуб, і мріє стати трактористом.

Ступки вони розбити не могли, то принесли додому й там розсадили великим дровоколом; як стукнули – тільки іскри та дрібні скалкі посипалися. Ступці тій було, певно, з шістдесят тисяч років, і кожен музей виставив би її на видне місце. А Пилипові вона була ні до чого. З цього видно, який був з нього археолог.

245 слів

За І. Сенченком

~ 15 ~

¹⁸ Ретязь – ланцюг, кайдани.

"У кожного своє лихо", – казав Шевченко. Було своє лихо і в молодого вчителя Григорія Савича.

Григорій Савич любив читати книги, ходити в кіно, у театр, а ще кохався в самодіяльності й найохочіше виступав на сцені в ролі Мартина Борулі з п'єси Тобілевича "Мартин Боруля".

Він дістав астрономічну трубу, сам дивився вночі на місяць і зорі і учням показував; поважав столярську й слюсарську справи і у вільний час ремонтував з старшими учнями парти, стільці, віконні рами. Частенько зазирає до колгоспних вагів, вправлявся там з парубками на жим. І так далеко пішов у цих вправах, що однією рукою піднімає над головою двопудову гирю.

Був гострий на язик і з хлопцями своїх класів не був запанібрата, так що не один з них умивався жарким потом, пріючи з крейдою біля класної дошки. Коли на уроці заходив у клас, то хлопці і дівчата сиділи так, неначе їх і не було, а надто як брав у руки журнал і починав гуляти очима по стовпчику прізвищ.

Ще під Новий рік квартирна хазяйка Соломонида Онисофорівна натякнула Григорію Савичу, що він надто довго парубкує, що й шукати жінки далеко не треба, бо вона живе з ним під однією стріхою, зітхає по ньому і звати її не так, як інших дівчат у колгоспі: Мариною, Катрею, Оксаною, а Ієреміадою.

Такого імені немає в жодному покажчику жіночих імен. Соломонида Онисофорівна сама його вигадала, кохалася в усьому звучному, як у музиці. Справжнє ім'я Соломониди Онисофорівни було Соломія Онисівна – ім'я буденне, сіреньке. А бачите, що вона з нього зробила!

~ 16 ~

Ось вони – горожани! Крамарі, безглузді вчителі, безжурні з дуросів ляльки в пишних уборах! Їх треба вимести геть, розчавити цю розпусну черву, і на місце їх прийдуть інші.

В сутінках вулиці він вбачав якусь приховану пастку. Тьмяний блиск ліхтарів, разки світючих вітрин, сяєво кіно – були йому блудними вогниками серед драговін. Вони манять, але гублять. Вони світять, але сліплять. А там, на горбах, куди лавами сходять будинки й женеться вгору широкий брук, у темряві, що зливалася з небом і каменем, – там величезні водоймища отрути, оселі слимаків, що напливають увечері сюди, в цей давезний Хрещатий яр. І коли б його міць, він накликав би грім на це сіре, важке болото, як казковий чарівник.

Степан почав гидливо проштовхуватись крізь натовп, пхаючись навмання, незважаючи на протести, потупившись, мов побожник серед відьомського шабашу. Та біля кожного кіно його закручувало у вирі. Тут топталась сотні ніг, штовхались сотні тулубів, прилипали сотні очей. З широких присінок, осяяних разючими ліхтарями, прикрашених ясними плакатами й велетенськими написами, вигортались лави за лавами, то розливаючись, то стискаючись під навалою противних течій. Хлопець похмуро думав, вигрібаючись із цих загат: "Картинки дивляться..."

Він минав не спиняючись пишні вітрини крамниць, де в блиску ламп мінялись великими бантами пов'язаний шовк і серпанок, спадаючи легкими хвилями з підставок

на підвіконня, де на скляних поличках лежало золото й миготюче каміння, шари запашного мила між химерними флаконами пахощів, стоси цигарок з мальовничими налічками, турецький тютюн і бурштиніві чубуки¹⁹. На них він кидав, ідучи, зневажливі погляди – вогонь і лід. О ненажерне місто!

242 слова

За В. Підмогильним

~ 17 ~

Місто чудне. Зокола воно рухливе й швидке, життя в ньому, здається, б'є джерелом і блискавкою, шугає, а всередині, по хмурих кабінетах установ, воно тягнеться старим возом, обплутане тисячами правил і розпорядків. Удари цього міського формалізму Степан відчував шокроку, і хоч як виправдував їх об'єктивними причинами, вони не ставали від того менш дошкúльні. Навчений гірким досвідом, він на дві години раніше з'явився на іспит призначеного дня, щоб застояти чергу, глибоко певний, що сьогодні справа з інститутом буде остаточно розв'язана і він матиме цілковите право одвідати Надійку з важливою, хоч і невидною відзнакою студента на своєму френчі. Щоправда, вчорашні враження заступили йому на час кохану постать. Вернувшись увечері додому, він довго сидів, курих і розважав про місто, його долю й справжні завдання. Але вранці прокинувся, як і завжди, бадьорий, повний молодої сили, що, мов рятунковий пас, не давала йому потонути в тій непевності, що тут його несподівано огорнула. Трохи вже при звичаївшись до нової оселі, він сміливо попросив у хазяйки відро й досхочу мився. І

¹⁹ Чубук – порожнистий стержень люльки, через який курець втягує тютюновий дим.

тоді знову спогад про Надійку залив йому душу турботним теплом.

"Іспит – от у чім річ", – весело думав він.

Маючи непереможний нахил аналізувати свої думки й поведінку, він по-приятельськи сварив сам себе за вчорашній гнів та невиразні марева. Він повчав себе, що мріяти – це дурниця, що треба діяти, невтомно поборюючи всі перепони на шляху, зосереджуючи всі сили на черговій відpornій точці. Перша з них – це інститут. Треба вступити до інституту, а не бавитись всякими мріями, хоч би й якими високими. І справді, іспит здавався йому бар'ером, що, перескочивши його, він здобував собі королеву й царство.

256 слів

За В. Підмогильним

~ 18 ~

Надвечір треба розмовляти тихо, щоб не збудити дощ, бо тоді він ітиме цілу ніч і нікому не дасть заснути. Не треба сёрдитися й на вітер, бо він може вдарити в обличчя й побити шибки.

Коли запалимо світло, біймося за комах, бо вони тільки народилися й можуть сплутати сонце з лампою. А їхнє самоспалення викличе у нас страх перед смертю.

Відкривається щілина між світами. Яким би не було привабливим життя після життя, людині важко уявити, що вона стає абсолютно нікому не потрібною. Нічне життя істот починається з небуття, просковзнути в оту щілину й почати жити знову. Але хто знає, чи добре там буде, чи не сваритимуть нас там за ганебні вчинки?

Один за одним, так і не встигнувши пізнати, відходять в інший світ метелики...

У навколишньому скільки завгодно таких аналогій, які вчать жити і вмирати, бути потрібними або ні. Вони кличуть нас бачити в розрізненому – ціле, в цілісному – розрізнене, у собі – інших. А навіщо?

Коли почнеш замислюватися над цим, одразу тебе охоплюють людські проблеми. Серед людей жити важко, вони весь час нагадують про існування часу, який змушує людей думати, що обов'язково треба розбитися об стіну до крові, щоб потрапити в сад. Проте знайти у собі спокій, злагоду краще, ніж страждати, підкоритись законам космосу легше, ніж законам суспільним.

Дитинство, розквіт, старість – це не дім часу, а стан душі, ніби гра. Дитина бавиться в дорослу, приміряючи, що краще до лиця: інфантильність чи відповідальність. Як добре все-таки не бути людиною, бо це найбільш неприродна істота.

241 слово

За Г. Пагутяк

~ 19 ~

У Шенбрунн я потрапив випадково. Знайомий журналіст, презирливо подивившись на мене згори вниз, сказав, що треба бути некультурним варваром, щоб, маючи машину і стільки вільного часу, не поцікавитись таким визначним пам'ятником історичного минулого. Він навіть позеленів од злості, і я пообіцяв йому неодмінно відвідати Шенбрунн, щоб не бути варваром і невігласом.

Проте ні спочивальня Наполеона, ні дерев'яна сіра ротонда²⁰ в акуратно підстриженому парку не справили на мене великого враження. Я чесно й уважно слухав

²⁰ Ротонда – кругла споруда, зазвичай увінчана куполом.

пояснення якогось добровільного гіда, а сам собі думав про двох молодих японських акробаток, котрих бачив кілька днів тому на естраді в якомусь парку. Здавалося, що дівчата не мали кісток, так легко й спритно вони склалися, наче кишеньковий ніжик, вивертали руки й ноги проти суглобів і просовували голову між ногами, стоячи спіною до глядачів... Глядачі захоплено аплодували, дівчата ніяково вклонялися на всі боки й бігли за куліси, де їх чекала спокійна немолода австрійська німкеня – їхня мати. Вона не марнувала часу, оберігаючи своїх японських дочок од настирливих зазіхань молодих офіцерів. На колінах у неї лежало якесь в'язання, в руках поблискували тонкі довгі спиці. З термоса в жовтий пластмасовий келишок наливала вона сурогатної кави, і дівчата випивали її по черзі, заїдаючи маленькими шматками темного хліба. Вони важко дихали і боязко озиралися, але мати трималася спокійно і була велична в своєму спокої, як бронзова Марія-Терезія, що сидить, оточена своїми фаворитами й генералами, на високому п'єдесталі в неприбраному сквері проти Історичного музею...

231 слово

За Л. Первомайським

~ 20 ~

Хмарка пропливла в небі і на хвилину вкрила нас затишною тінню, якісь пташки весело розмовляли в кущах, троє дівчаток у коротких штанцях з легкими рюкзаками за плечима проїхали одна за одною на велосипедах по сірому асфальту, вони енергійно працювали гарними струнками ногами в спортивних черевиках і незабаром зникли за рогом. Старий дивився їм услід великими сірими очима, прозорими, як холодна осіння вода, у яку ще не встигло впасти листя і не

скаламутили повільні дощі... У тій сірій прозорості, здавалося, ніщо не відбивалось, пропливало й зникало, не лишаючи сліду, як хмарка або листя на воді. Обличчя старого було спокійне, навіть байдуже, він говорив не до мене, а начебто розмовляючи сам з собою, як розмовляють старі самотні люди, утомлені життям, його тривалою боротьбою, шуканням відповіді на давні нерозв'язані питання, яких стає все більше й більше під кінець життя. Якщо світ їм не відповідає, вони не змовкають. Їхня стежка вужчає, стає коротшою, ось уже близько й кінець, але відповіді треба добитися, бо це ж не відповідь, коли тобі забивають рота землею, як сказав один нещасливий поет.

Старий шугнув рукою в кишеню, машинально витяг недокуру сигарету і взяв її тонкими сухими губами. Я викресав вогню з запальнички. Вогник був блідий, ледве видний, він злився з сонячним світлом і одразу ж погас. Старий подякував, не глянувши на мене. Він міг би так говорити з собакою і деревом, повільно вимовляючи слова, наче видобуваючи їх з далеких схованок пам'яті, де вони довго лежали без ужитку, трохи не на смерть уражені мовчанням.

244 слова

За Л. Первомайським

~ 21 ~

Познайомилися в серпні – на коліно Валі налип пісок, коли, уклякнўвши, дістала з целофанового пакета шампунь і випірнала у хвилях сніжної проти сонця піни, такою й опам'яталась Сергієві: заведений за голову кулачок стискає визолочене хною волосся, груди світають серпиками незасмаглого тіла. Лягла підборіддям на схрещені долоні,

на бересті купальника іскріла волога, і Сергій засоромився своїх обмазучених лапистих рук, які не встиг відштурувати після зміни в цьому південному місті, куди отримав розподіл з училища; вітер пестив золоті сережки, і Валя зітхнула: "Учителюю недалечко в райцентрі, розлучилася з чоловіком, до осені загостювала в сестри". Текуче полум'я хвиль свічково займалось від пляжного воску, за ба́кеном чолов'яга в солдатській панамі вудив рибу з моторки.

І був холод раптового протягу по очах, іконна золотінь волосся липла парубкові на губи, була довірлива тиша в лагідно сплетених пальцях і сироти²¹ на руках, був погляд супутника й запах риби, що на дні човна билася й зіпала²² зябрами в дротяному садку. У Сергієвій сумці знайшлося пиво, на обгороджених гіллям грядках кушилася картопля і замурзані землею помідори соковито червоніли між листям; поки дівчина роздмухувала багаття з вербового сушняку і згином ліктя затулялась від диму, Сергій розвідав, що поблизу катма́ хазяїв, пройшовсь по городі, на межі скубнув гілочку дерев'ю, кинув випадкові дари на гарячий скраю вогню пісок і отрусив землю на животі; і приємно було їй догоджати, розстеливши на конюшині сорочку, вигребти з жару й обдмухати дрібну картоплину, зубами відкоркувати пляшку з відмоклою етикеткою і поглядом зціловувати підборіддя в насінинах надкушеного помідора.

244 слова

За Є. Пашковським

~ 22 ~

...А вони хрестили дитину.

²¹ Сироти – розм. гусяча шкіра.

²² Зіпати – розм. кричати, горлати, репетувати.

Хата гойдалася від гримотіння страшних вибухів. Сама твердиня Бога лежала перед їх похололими душами, розторощена й обернена в руїни. Недавнє струнке чудо архітектури Растреллі, вищирилася вона проваллями й хаосом брил, перемішаних із кістями, зяяла, й димилась, і сходила чадом. Прибіжище душ людських, символ могутности й святости, "неспалимої купині", непорушної сили й вічного покою, надія й підпора всіх страждених і обтяжених – ця, як і інші, й інші, сходячи чадом, оберталась у прах.

В апокаліптичному гуркоті чорної цієї доби відчаю, що для багатьох була напророченим біблійним кінцем світу, зруйновані й спустошені самі, як і все навколо, вони п'ялися над безоднею, й заливали її п'янкою трутою, й гатили її піснями, й засипали її зухвалим, блюзнірським, одчайдушним сміхом, щоб не завити раптом у чорну безвість, як первісні вовчі душі на холодний місяць. Вони співали над чорним ха́осом, над проваллям жаху, здичавіння, жорстокості й смерті, щоб не вибухнути раптом пекучими слізьмі безнадії, тягучим криком загубленого, руїнами заваленого, безпритульного, до краю осамітненого людського серця...

Максим, господар дому цього й батько дитини цієї, сидів біля столу і, замість бавити й припрошувати гостей, дивився задумливо на пляшкі, а вухом услухався десь поза стіну – туди, на вулицю, у світ, що глухо гомонів. Дивився й нічого не бачив, – усе зливалося в одному сліпучому образі, немовби хтось крутив фільм, спроектований на сліпучий екран, і зупинився саме на цьому місці...

Ніяково почула себе Олена серед своїх родичів. Дивувалася, що люди в цій стороні садять так багато кукурудзи, а жінки замилювані густими чорними вишивками.

З ранку до вечора приходили до тітки Марії цікаві оглядати Олену. Дарма вона шукала у своєму серці до них якогось теплішого відголосу, якоїсь згадки про маму, але не знаходила нічого, що могло б її поєднати з ними.

Молоді й старі, всі в білих, чорним вишіваних сорочках були схожі одне на одного, як житні колоски на лані, але для неї залишились чужими.

У неділю вибралася вона разом з ними до церкви. Хоч воліла триматися біля своїх, люди розступилися перед нею так, що вона зайшла аж під вівтар між пани.

Після відправи її знову обступили свояки. Пополудні почали сходитись до тітки Марії далші родичі з околичних сіл і односельці.

Не насмілювались говорити їй "ти". Всі вживали смішної для Олени безособової форми.

– Ми вже думали, що то забулося про своїх. Нічого не писалося, ніколи не давалося про себе знати...

"Боже, – думала з гіркістю Олена, – стільки їх, а дали мамі марно загинути".

Спати пішли всі під оборіг²³ на сіно, а її залишили у святково затишній, задушливій кімнаті. Олена не могла

²³ Оборіг – повітка на чотирьох стовпах для зберігання сіна, збіжжя і т. ін.

заснути. Намагалася відчинити вікно, але воно трималося міцно, по-господарському.

Задихалася від важкого повітря і власних думок.

Хоча б скоріше почало світати! Коли здавалося, що вже не засне, до неї прийшла покійна мати.

"Ти мусиш їх полюбити, – сказала мати, – бо вони – це я".

242 слова

За Іриною Вільде

~ 24 ~

Романові вдарила в голову думка одружитись. Отак знічев'я, як декому ні звідти ні звідси з'являється охота покінчити з собою або напитись до непритомності. Можливо, так би мовити, психологічною основою цього раптового й несподіваного рішення виявилась та обставина, що в Романа було кохання. Давнє і, як то кажуть, випробуване.

Таке собі ні занадто гарне, ні погане русяве дівчатко, що майже не вимовляло "ер", ходило колись до учительської семінарії, а тепер цілими днями висиджувало над гаптуванням для крамниці і було розумне, тобто не мало, бідне, претензій до Романа за те, що той не жениться. Воно й розуміло: з чим? З тими мізерними вісімдесятьма злотими на місяць? Сказати правду, то вона вже не раз у думці обертала тими вісьмома десятками злотих на всі лади. Розтягала їх, як швець шкіру, але все одно ніколи не могла звести кінці з кінцями. На їжу і дуже-дуже погану кімнатку ще вистачило б, а далі? Що далі, коли довелося б колиску справити до тієї дуже поганої кімнати? Чим тоді було б дихати? Ні, ці мрії не для таких, як вони з Романом. А втім, хіба вони перші, що не можуть побратись тому, що їм до місячного бюджету бракує

кільканадцяти злотих? Десятки, сотні, тисячі отаких, як вони, молодих пар заздалегідь засуджені на вічну молодість і вічне кохання.

Так думала Туся. Це відчував і Роман і тому був просто безпорадний почати з Тусею балачку про свій намір.

227 слів

За Іриною Вільде

~ 25 ~

Щоразу, коли заходила мова про Ореста Радзівєвського, Климентина розпочинала свою розповідь від кінця. Від тієї хвилини, коли гість вийшов з хати дихнути свіжим повітрям і більш не повернувся.

А почалося воно ось як...

Климентина сиділа в кухні при відчиненому в сад вікні й церувала²⁴ Миколі шкарпетки.

Любила цю пору: обідня метушня вже позаду, а до вечері ще далеко.

Спочатку здалося Климентині, ніби хтось постукав у одвірок відчиненої веранди. Коли стукіт повторився, підвелася, згорнула у фартушок шкарпетки, пряжу, "грибок" і вийшла в сіни.

Уже немолодий, але ще й не старий добродій, тобто в літах, які найважче визначити, з русявою борідкою "клинцем", з подорожнім плащем а ля Моріс Шевальє в руці, спитав хрипкуватим голосом, чи застав пана вчителя Поповича дома.

Перше враження в Климентини було, що вона колись уже чула цей приглушений голос, але той, кому мав він

²⁴ Церувати – штопати.

належати, був вищий ростом і, ясна річ, не носив борідки, що, як відомо, зразу міняє характер обличчя.

Коли придивилася уважніше до прибулого, скоріше худорлявого, аніж стрункого, з усмоктаними, мов у беззубих, щоками, які вряди-годи нервово посіпувалися, мусила визнати, що сталася помилка. Прибулого бачить вона вперше в житті.

Іронічна гримаса, яка не сходила в незнайомого з губ, не лише не викликала доброзичливості до нього, але навпаки, – насторожувала.

"Хто він і чого йому треба від Миколи?" – подумала Климентина.

213 слів

За Іриною Вільде

~ 26 ~

Я любив, коли вона стане навпроти, склавши до купи носки румунок²⁵, і пнеться вгору, мов хоче переконатися, що її слова затримуються в твоїх зіницях. Я її ніколи й не слухав: вцілююся зором у її очі й думаю: "Якби мені така жінка!" Якось пригорнув Олену й поцілував в уста. Вона аж немовби з тіла почала виходити, але я лишив її розгублену й недобру посеред обійстя, мов стояла там не дев'ятнадцятилітня красуня, а засушена черниця.

Видно, мене таки наламали до культури, бо жоден гуцул так би не вчинив. Далі в горах менше дівчат, ніж хлопців, і сватають у пелюшках, і, як у давнину, коли ти сирота чи нема кого засватати, мусиш дівчину чи молодицю красти на рівнині або в сусідньому хуторі. Уздовж потоків

²⁵ Румунки – розм. теплі жіночі черевики.

нерідко можна подибати легеня, який немовби щось загубив. Вибереться дівчина по ягоди, аж гульк: "Беру тебе за жінку". Якщо легінь не припав дівчині до вподоби, над потоком починається бесіда здалека. Дівчина при тому мисить ноги, а він поправляє обладунки, поки не зведе рушницю на беркута. Дівчина мовчить – птах падає їй до ніг. Тепер залишається скрикнути, мовляв, серце обливається кров'ю од жалю, і цього вже досить для життя, розлучатися просто гріх. Не пощастить викрасти дівчину в сусідньому селі – треба їхати в діл. На цей випадок цісарських приписів нема. Бранку треба перекинути впоперек сідла – і в гори. Три доби попостить узаперті – серце розм'якне. Але, поки той "зрадник" чи місцевий парубійко спроможеться на хату та на живність, приголубити чужу жінку – не злочин.

239 слів

За Р. Андріяшиком

~ 27 ~

Край лісу я ще раз оглянувся на царину і остовпів: на моїх слідах клубкувався ведмідь-будак. Рвав під собою землю, задирав сонну роздратовану пашеку, мов дорікав сонцю за передчасне пробудження.

З хвилину звір дурів од сліпої злості, потому zobачив мене і на животі став повзти вниз. Я вистрілив. Ведмідь витягнувся, мов не чекав такого привіту, ковтнув повітря і звалився. Мабуть, він сприйняв смерть як продовження сплячки.

У гуц'явині схлипувала на зсувищі болотяна ріка. Ліниво шурхотіла ялинова рамінь²⁶, у прогині хребта

²⁶ Ра́мінь – від застарілого «рамено» – плече.

проглядала перша зелень. На полонину завітала весна. Починається існування заради смерті, смерть відступає заради життя.

Коли стемніло, я обережно вибрався з чагарів: на осідку горіло багаття. Сновигали солдати, сиділи навпóчипки біля вогню й пекли на прутах шматки баранини. Хату оповили сутінки. Контури розпливлися, лиш ніби гвинтом закручувався причільний, освітлений багаттям. До солдатів я не відчував ненависті. І страху не було.

Преспокійно вийнявши за́воротницю²⁷, я пройшов до повітки, розібрав гонти²⁸ в даху і зі сливи переліз на стришок, а звідти сковзнув у жолоб між голови коней. Мозок у кобили затьмарений якимись видіннями, вона й вухом не повела. А її син Ломикамінь затремтів од утіхи, терся мордою об плече, хапав губами руку, голосно, схвильовано дихав. "Усе, що послав Господь, – шепнув я йому, – треба сприймати як бажане".

205 слів

За Р. Андріяшиком

~ 28 ~

Стеха і Златка взяли з припічка два полумиски з перекладеними сиром і запеченими в сметані налисниками й понесли до столу. Там за сніданком точилася повільна бесіда чоловіків, що іноді приглушувалася різким шарганням рогача, яким Звенигориха порпалася в печі.

Раптом з грюкотом розчинилися двері – і з галасом ускочив гурт ординців.

²⁷ За́воротниця – діал. жердина, якою перекривали ворота.

²⁸ Гонт – покрівельний матеріал.

Охнувши, Златка опустилася на лаву, а Стеха залякла з полумиском у руках посеред хати. Вражені, завмерли чоловіки. Розмова враз урвалася.

Побачивши розвішану на стінах зброю – шаблі, пістолі, рушниці, – татари кинулися до неї, зірвали з дерев'яних кілочків. Потім оточили стіл. їхні чорні вузькі очі загорілися жадібним вогнем. Брудні руки, що пахли кінським потом, хапали хліб, шматки смаженого гусака, налисники і запихали в роти. За одну хвилину стіл спорожнів.

Младен, Якуб і Ненко сиділи отетерілі, не знаючи, на що зважитись. Зайняті їжею, голодні нападники поки що їх не чіпали.

У хату ввійшов молоденький, тонкий, мов очеретинка, татарчук у багатшому, ніж у його одноплемінників, одязі. На вигляд йому було років шістнадцять. Обличчям він мало скидався на татарина. Худорляве, довгасте, з карими очима під гострими зламами чорних брів, лице його було б навіть гарним, коли б не дикувата посмішка широкого рота, на якому від того цвів хижий оскал білих рівних зубів.

Ординці шанобливо розступилися, не припиняючи, однак, гризти гусячі кістки.

205 слів

За В. Маликом

~ 29 ~

Юнак піднімається на стременах, почервонілими очима вдивляється в біло-синю долину. Він напружує зір, сподіваючись на високому правому березі Сули побачити фортецю чи якесь інше людське житло, але сліпуче сонце, що б'є прямо в обличчя, та іскристий сніг нагонять на очі сльозу,

і все попереду мерехтить, грає веселковими барвами. Небо зливається з землею.

У серце юнака закрадається тривога. Невже збилися з путі? Від Хоролу до Сули верст тридцять. Пора б уже показатися українному порубіжжю! А його все нема, й нема, й нема... Є від чого впасти у відчай!

Десятий день тікають вони з далекої Половецької землі. Перед внутрішнім зором Ждана пропливають події останніх трьох років.

Несподівано на Посем'я напала орда хана Кзи – сплюндрувала багато сіл, малих і старих винищила, а дорослих потягла в неволю.

Їм з батьком пощастило: вони опинилися разом у кочів'ї половця Секен-бея, а матір і сестру запроторили кудись далі. Життя було підневільне, собаче. У кого дома залишилися якісь статки, тих родичі викупили. У них же не було ні статків, ні родичів, і їх ніхто не викупив. Вони стали довічними рабами – пасли табуни коней, чєреди овець, стада верблюдів та худобини, обробляли байські бахчі. Заготовляли для зимівників дрова, шили одяг та взуття, лагодили вежі, тобто половецькі вози з халабудами-юртами, вимочували шкури та виконували десятки інших робіт. І весь час, де б не були і що б не робили, думали про втечу.

221 слово

За В. Маликом

~ 30 ~

Побажання були цілком щирі. Зголоднілі бояри і гридні²⁹ відразу накинулися на смажену оленину, напої,

²⁹ Гридєнь – князівський дружинник, охоронець.

ведмежатину та свинину, а потім почали прикладатися до холодців з кúрятини, яловичини та риби. Розчервонілися лица, посилювався гамір, хтось затягнув пісню. Але на нього шикнули, мовляв, пам'ятай, за чиїм столом сидиш.

Кожному хотілося привітати княгиню, сказати приємне слово. Здравиці лунали то в одному кінці гридниці, то в другому.

Від князівського столу раптом долинув тихий, мелодійний передзвін струн, а потім до нього прилучився гарний, задушевний голос:

Ой то не буря соколів занесла через поля широкії, не зграї галок летять до Дону великого...

Всі замовкли.

Ждан витягнув шию: хто співає? І побачив – Славута. Боярин Славута! Перед ним гуслі – гудуть, не вгавають, пальці літають по струнах, як птахи, голова закинута назад, сріблясті кучері обрамляють його високий лоб, а уста відкриті – із них випливає не звук і не слово, а якась незвичайна, якась магічна сила, що залітає в душу, у самісіньке серце й бере його в солодкий полон. Співець співав про похід руських воїнів на половців і про славну перемогу над ними... Давня, старовинна пісня! Янова!

Усі слухали, затаївши подих.

Уже затихли гуслі, вже розтанув під високою стелею голос, уже й сам співець опустил плечі, склав хрест-навхрест руки на столі, ніби відпочивав після нескінченно важкої дороги, а гридниця ще мовчить, ще панують у ній незбагненні чари й німіють заморожені серця, і лише згодом вибухає одностайно і громово:

– Славута-а-а!..

231 слово

За В. Маликом

Золота велика звізда дня помалу заходила в найбільший став Поділля, що в блискучім озері світла лагідно шелестів м'якими хвилями води. За ставом видніли темні окопи й білі стіни Рогатина.

У такий час із-за синьої смуги лісу показалися чотири вози на порошнім шляху, що провадив зі Львова до Рогатина. То старий Дропан, львівський купець, їхав з сім'єю в Рогатин женити свого одинака Стефана з дочкою отця Луки Лісовського.

Молодий Стефан Дропан, що вже від двох літ любився в Настуні Лісовській, не пам'ятався з весільної радості. Він більшу часть дороги йшов попри вози, хоч з нього сміялися, що й так скорше не буде на місці.

– Не спішися, бо й так не знати ранком, що буде вечерком,— говорив йому батько, що вже перейняв цю улюблену приповідку від свого свата, батька Настуні, який часом приїздив до свого брата, що був священиком при церкві св. Юра у Львові. Але Стефан то випереджував вози, то оставав позаду, щоби свобідніше віддаватися своїм мріям про щастя. І не бачив і не чув нічого, опр́ч своєї дівчини коло себе, хоч її не було тут.

У його серці цвіла й пахла любов.

Він раз у раз згадував, як вона починалася і як перший раз побачив Настуню на подвір'ї церкви св. Юра у Львові. Відтоді життя було для нього одною смугою світла, запаху й музики. І боротьби. Батько мав для нього на приміті багату дочку свого спільника в торгівлі.

Улюбленій жінці султана не сподобалася ні одна зі свіжокуплених невольниць. І їх повели в дальші, менше прикрашені крила гарему, де Настуню вибрала собі одна з султанських одалісок³⁰, гарна, але дуже розпещена туркиня.

Уже на другий день почала Настуня пізнавати життя великого гарему, його звичаї, зазисті, інтриги й неназисті.

Думки й розмови султанських жінок, одалісок і служниць крутилися передовсім коло особи молодого султана. Усі були якнайдокладніше поінформовані про те, котрого дня і в якій порі був він у одної зі своїх жінок чи одалісок, як довго там сидів, чи вийшов задоволений, чи ні, на кого по дорозі подивився, що сказав, – до найменших подробиць. Одяги й повозки, служба й солодоші, оточення султана – усе, мов у дзеркалі, знаходило докладне відбиття в розмовах і мріях гарему. Настуня скоро пізнала все те, і скоро воно навкучило їй.

У душі відчувала, що все те тільки тимчасове. І тішилася тим, хоч воно трохи й турбувало її. Відколи розсталася з рідним домом, усе було у неї дивне й тимчасове.

Було се в три тижні по прибуттю Настуні до її нової пані. Весна світила в повнім розгарі.

П'яні пахучим соком квітів і дерев, жужжали бджоли у золотім сонці. На ясних сáджавках³¹ між зеленню листя і блиском квітів плавали гірлянди біленьких лебедів.

216 слів

За О. Назаруком

³⁰ Одаліска – невольниця, що обслуговувала жінок у гаремі султана, покоївка.

³¹ Сáджавок – басейн для розведення риби, ставок.

По розкішних алеях Братського монастиря, густо обсаджених усяким деревом, гуляли студенти з усіх кінців широкого Російського царства. Тут можна було побачити типи півночі з жовто-русявим волоссям на голові; можна було побачити широкі шиї й сірі очі великорусів, рум'яні лица українців, навіть орлині очі й носи грузинів, греків, сербів і болгар, що приїжджають учитися до Києва. Після екзаменів усі студенти були веселі, усі весело розмовляли, знайомилися, жартували. Довгі й густі алеї в монастирі аж гули од голосної розмови. Студенти з України й Білорусії були цивілізованіші, делікатніші. Вони стояли далеко вище од інших, навіть розвиттям розуму, і виглядали паничками й європейцями між грубими великорусами. Усі студенти говорили московським язиком, і рідко траплялося почути співучу, м'яку розмову українську. Серед самого монастиря стояла велика гарна Богоявленська церква. На полуденній стіні церкви була залізна дошка з написом над могилою гетьмана Конашевича-Сагайдачного. Самий монастир з академією стояв на Мазепиному дворі. І, неважаючи на те, в академії Петра Могили, св. Димитрія Туптала й інших не було й духу, й сліду тих давніх діячів України, тих Сагайдачних, Могил... В Братській монастирі, в давній славній академії панував чужий великоруський дух, чужа наука, чужий язик, навіть чужі люди... Усе давнє українське лежало десь глибоко під землею, рядом з могилою Сагайдачного, а над землею роєм вилися попід деревом чужі люди з чужої далекої сторони, з чужою мовою, з чужим духом, нагнані Бог знає звідкіль, щоб загнати ще глибше в землю нашу старовину й новину і поховати її навіки.

Меланія Андріянівна Уласевичева пообідала о четвертій годині, як звичайно вона обідала, вийшла в залу, сіла на канапі й задумалась. Вона взяла номер місцевого часопису, передивилась бігцём усякі новинки, кинула часопис на стіл і позіхнула на всю просторну залу. Її брала нудьга.

Уласевичева була переяславська дідичка, і поки були живі її батько та мати, вона жила в батьковому селі. Але мати й батько вмерли. З своїм чоловіком Уласевичем вона все гризлась і настирилась йому так, що він покинув її з дітьми і втік од неї на скарбову службу аж у Чигиринщину. Видавши дочку заміж дуже рано, як тільки дочці минуло шістнадцять год, вона примостила синка в одній приватній гімназії в пансіоні.

Ця солом'яна вдова, щоб збутися клопоту, спродала маєтність і переїхала на завсідне життя в Київ. Маючи в банку покладні гроші, більше сотеньки тисяч карбованців, Меланія Уласевичева найняла дуже гарне дороге житло й жила тепер на всій вольній волі. Грошей вона тратила чимало й не шкодувала їх анітрошечки.

Мелася, як звичайно звали її усі давні знайомі, встала з канапи, млявою ходою попростувала до скляних дверей на балкон третього поверху й задивилась на пишну панораму, котра розгорталась на Старий город, на Царський садок, що вкривав супротиленні гори й зеленів свіжим молоденьким листом. Внизу, на Софіївському плацу, було видно величну постать гетьмана Богдана Хмельницького на баскому коні, на скелі, оповитій зеленим виноградом.

Навколо все спало, тільки вартовий порушував тишу своєю невгамовною калаталкою та десь за стайнями спросоння гавкав пес і, не довівши задуманої справи до кінця, засинав від гіпнозу місячного світла.

Хлопчик років чотирнадцяти, припавши до лутки³², намацував за вікном ринву. Переконавшись, що вона прибита міцно, він тихо перекинув ногу за вікно й безшумно, як кішка, зник за вікном.

Місяць хлюпав холодне світло на землю і байдуже дивився більмастим оком, як Матюшка Карпенко торкнувся босими ногами землі, озирнувся навколо і, нікого не помітивши, шмигнув у густу тінь від ялини.

Десь за свининцем³³ заіржала коняка, сполохана пташка вилетіла з кущів і струснула росу з гілки. Матюшка причаївся в тіні ялини і зачекав. Переконавшись, що все навколо спить, він з полегкістю зітхнув і став підкачувати холоші штанів. Тепер він був певен, що його ніхто не помітив, а вартовий при виході з шкільного будинку, певно, спить, сидячи на брудних сходах.

У двоповерховому шкільному будинку, що з нього допіру³⁴ вислизнув хлопець, було тихо і спокійно. Стіни його дивилися на місяць чорними проваллями одчинених вікон, і Матюшка, очима змірявши височину, з якої щойно зліз, крадькома подався геть од будинку.

³² Лутка – 1. Бокова частина віконної або дверної рами, стесана навскіс; косяк.
2. Підвіконня.

³³ Свининець – свинарник.

³⁴ Допіру – щойно.

Перескочивши дорогу, що перетинала всю шкільну садибу, він опинився перед парканом, а за ним чорними купами видавався сад. Пройшовши в тіні до того місця, де кінчалися купи дерев, Матюшка миттю перемайнув за огорожу.

228 слів

За О. Слісаренком

~ 36 ~

Нагла смерть Ізидора знецінила його в очах села. Перекреслила одним махом все добре, що він зробив для людей. Ті, які не докінчили в нього курсу лікування травами, мали жаль до Ізидора, що повівся так легковажно. Розпочати роботу і не докінчити – міг хіба який пройдисвіт.

Якщо він насправді був близький до природи, то не могло такого бути, щоб не мав передчуття своєї близької смерті. Чому ж тоді, як порядна людина, за якого його мали в селі, не вишколив когось на своє місце?

А якщо смерть заскочила його зненацька, то що ж у такому разі варті всі оті захвалювані ним трави і коріння?

Оселився Ізидор у нашому селі п'ятнадцять років тому, купивши в громади стару "нічию" хату зі старим садом. Казав, що його легені й нерви вимагають гірського повітря.

Ще того самого літа помітили сусіди, що Ізидор ходить в луги й на полонини по зілля. А втім не ховався з тим, що займається траволікуванням. Під повіткою, на веранді, на дощечках під стріхою, у затінку на веретах³⁵ сушилися розмаїті трави та коріння, призначення яких знав поки що він один.

³⁵ Верета – тут *діал.* назва різнокольорового килима з грубої вовни.

Сусідам цікаво було знати, чи ті ліки, які дає Ізидор людям, випробовує насамперед на собі?

Питання доречне, але звідки можна знати, що робить людина за спущеними фіранками й замкненими дверима?

Трав'яні ліки мусили допомагати людям, якщо приїздили до нього з далеких сіл, ба, навіть на машинах з самої області.

225 слів

За Іриною Вільде

~ 37 ~

Сонце заходило криваво. На вітер. На неспокій в його душі.

Зачервонілася суха крона дуба біля воріт.

Червоніла від того кривавого заходу і сива волохата голова старого Кавулі.

Ходив по подвір'ї, чистім, як хата у свято, і кляв. Не голосно, ні, але від самого серця. Видихав ненависть з себе, як сірчаний дим. Чорні думи по вінця сповнили його душу.

Такої суми ніколи не чекав. Вважав, що знає закон про податок достатньо. Як "Отче наш", вивчив ті місця, де говориться про оподаткування землі. Знав, скільки за їх законами має сплатити від усіх моргів³⁶ (вони лічили на гектари та ари). Здавалося, все передбачив, – а тут ось тобі несподіванка.

Коли десятник приніс йому зобов'язання, спочатку не хотів приймати. Був переконаний: досить тільки торкнутися

³⁶ Морг – середньовічна загальноєвропейська одиниця виміру для вимірювання земельних наділів (має стільки-то моргів поля). У давнину визначала площу, яку одна людина здатна зорати, скосити одним запрягом коня протягом робочого дня: від ранку до полудня.

мізинцем папірця, як вважатиметься, що погодився з його змістом.

– Мой, іди з цим геть, поки я ще добрий...

Але пізніше сам наздогнав десятника і взяв те "нещастя" до рук. Піде з папером до району. Скаже, що товариші помилилися. Звідки в нього, мамо рідна, має взятися аж стільки збіжжя? У нього взагалі немає вже хліба. Бог свідок. Хіба он те, що залишив на засів. А так – звідки? Прóшу: ворота й двері відчинені. Можна перевірити правдивість його слів. Він не суперечить. Навпаки, він домагається цього. Хай перешукують усі закамарки, хай солону в постелі перетрусять – дідька лисого знайдуть!

214 слів

За Іриною Вільде

~ 38 ~

Вчора знову посланець приніс мені рожі від вас. Перевтомлені, з ризками невиліковної смертельної недуги, червоні, берегами чорні, чайно-жовті сумні голівки.

Невже ж ви мали серце, посилаючи їх мені, засудити їх на смерть? До того ж, на найгіршу смерть на світі: смерть від передчасного прив'ядання.

Та цим разом не залишу вас без відповіді.

Тепер слухайте: як і що можна подумати про чоловіка, що сьогодні, так, сьогодні, в часи безробіття, голоду, переоцінки моральних цінностей, бунту і занепаду, тратить свій час, волю, думку на те, щоб жінці вислати кілька хворих рож?

Ви ж знаєте (хто це має знати, як не ви?), що я не цілуватиму тих рож, що я навіть не поставлю їх у вазу, що я

не обтинатиму їм щодня кінчиків, щоб продовжити їхнє життя, що я не засушу і не спалю з честю їх, коли зів'януть.

Ви знаєте навіть більше. Ви знаєте, що я залишуся байдужою до них тільки тому, що вони від вас. Ви знаєте, що я передчасно прожenu їх з своєї кімнати, бо я, сучасна, ділова жінка, не можу розуміти, як чоловік у наші часи, тобто в часи безробіття, голоду, бунту і занепаду і т. д.

Еге ж, я не можу зрозуміти цього! Та одного ви не знаєте, приятелю. Не знаєте, що ця сама "ділова", "сучасна" жінка ладна б скласти пелюстку до пелюстки, ладна забальзамувати їх, заморозити, аби довше зберегти їх вроду, готова не знаю що зробити і тими самими "хворими" рожами в ті самі "наші" часи, коли б їх прислала чиясь інша рука.

Але цього бажати – все одно, що бажати собі сонця з неба.

256 слів

За Іриною Вільде

~ 39 ~

Ну, що їй робити з собою? Їй, наприклад, дуже приємно бувати в товаристві з одним жонатим чоловіком. Він уже немолодий, він не такий гарний і милий, як Макс, про якого вона вже казала панові пасторові (ніхто ніколи не може їй бути такий любий, як бідний Макс!). Але й цей їй дуже приємний. Їй приємно, що він із такою побожністю, покірністю, жагою дивиться на неї. Її хвилює, коли він говорить їй на вухо непристойні слова, її кидає в такий солодкий жар. І вона вночі думає про його всякі-всякі речі, що, напевне, від диявола. Ну, що їй робити з ним? Ну, добре, вона вже прогнала його, вона вже не бачиться з ним, вона вже навіть старається не думати про нього. Але вона не може

прогнати з себе хвилювання, взагалі, вона не може не почувати замирання в грудях, коли зустрічається очима з гарним чоловіком. Їй любо, їй солодко бачити, чути, тягтися до чоловіків. От вона говорить це цілком одверто, щиро. Їй соромно за це, дуже соромно. Вона совісно читає всі молитви, стоїть навколішки на жорстві³⁷, не їсть м'яса, виконує всі рецепти пана пастора, але що ж вона винна, що це не допомагає? Бог чомусь надзвичайно стримано ставиться до її старання, наче йому зовсім не хочеться, щоб вона перестала бути грішною. Може, й справді так?

Про театр же їй просто й говорити не хочеться – це не те, що монополія, а чисте царство диявола. А тим часом коли б вона могла стати артисткою, то, здається, підписала б... Ні, ні, вона говорить безсумнівні дурниці.

Узагалі, вона говорить дурниці сьогодні. Вона вірить у Бога, вона любить його, вона хоче бути всією душею приємна йому. Але що ж вона винна, що такі думки приходять їй у голову.

279 слова

За В. Винниченком

~ 40 ~

Раптом двері швидко розчиняються – і в кімнату без стуку, в капелюсі, з невеличкою валізкою в руці вбігає Фріда. Вбігає й зараз же замикає за собою двері. Потім дрібно підбігає до терасового вікна й щільно зашморгує на ньому порт'єри. Аж після того кидає валізочку на стіл, а сама падає на фотель³⁸ і починає плакати, неначе плач її є найкраще роз'яснення її чудної поведінки. Плачучи ж, шукає на грудях,

³⁷ Жорствá – шматочки гірських порід.

³⁸ Фотель – *діал.* крісло.

у рукавах, по всіх місцях, де дами споконвіку ховають хустки, своєї хустинки й не знаходить.

Тоді Труда швиденько з хмурою діловитістю знаходить чисту хустку, тикає, як сліпій, у руки Фріди й мовчки зупиняється коло неї, поглядаючи на сестру так, наче та робить якусь важну операцію. Щоб ніщо не перешкоджало операції, Труда обережно знімає з голови Фріди капелюх і, як тарілку з водою, ставить на стіл поруч із валізочкою.

Хвилясте каштанове волосся прибране в загонисту зачіску. Фріда робить її тільки тоді, як дуже хоче подобатись, – тоді odkривається її чисте опукле чоло, волосся спливає хвилястими пасмами назад, очі здаються більшими і ще здивованішими, але заразом і трошки нахабними, ротик зовсім малесеньким, але лукавим, одне слово – загонисте.

Але тепер до цих рясних, дитячих сліз, до цих негарно поморщених, мокрих губ ця зачіска зовсім-зовсім не підходить, і аж жаль дивитись на неї.

Фріда, кліпаючи на світло мокрими віями, подібними до ряду знаків оклику, і час од часу здригуючи спухлими устами, категорично заявляє, що вона додому – чи то пак! – до барона більше не вернеться, що вона цю ніч переховається у Труди, а завтра, ну, втопиться чи отруїться, їй байдуже. Труда сідає поруч із Фрідою й витирає їй краплини сльози з підборіддя й сукні.

Фріда зневажливо, безнадійно відмахується головою.

272 слова

За В. Винниченком

~ 41 ~

Пани не приймали гостей. На замку стало тихо. Відправили військо, музикантів і співаків.

Служби залишили лише тільки, щоб в пригоді можна оборонитися та обслужити гармати. Пан Овруцький змарнів, не брала його ні їда, ні сон, ні забава.

По цілих днях ходив засмучений, мов хмара, по пустих покоях, по саду, де любив в добру погоду пересиджувати на самоті, особливо в тім місці, де зчинилося таке нещастя. Говорив мало, ні в що не втручався. До себе нікого не пускав. Часами брала його страшенна лютість. Тоді реготався, бив кулаками в стіл або в стіну й проклинав гайдамаків. У таку хвилину небезпечно було до нього наблизитися.

Від тієї переміни красноставчанам стало трохи легше жити. Не було на замку стільки дармоїдів, то й видаток був менший.

Знов же пані Овруцька оселилася в одній кімнаті замкової башти й звідси дивилась крізь вікно цілими днями на околицю, виглядаючи, чи не вернеться її дитина. Сюди їй приносили їсти, бо сходити вниз вона не хотіла. Сидить, було, цілими днями біля вікна та все молиться. Се нещастя вважала вона за кару, допуст Божий за ті злочинства, які чинив її чоловік над бідним народом. Вона те бачила, вона те осуджувала, та не мала сили спинити. Тому-то благала вона своїх селян, щоб не проклинали її дитини. Своє нещастя приймала покійно, молячись Богу за здоров'я своєї дитини та про щасливий її поворот.

Обіцяна паном Овруцьким нагорода не зосталась без наслідків. Згодом стали до замку приходити з малими хлопцями різні люди. Приходили жиди, цигани, баби, ведучи з собою малих хлопців.

Дід був – Родим, а він – Сивоок. Це сприймалося як даність, це починалося ще з непам'яті так само, як полум'я, як дідові руки, як податлива глина в тих руках, як веселковість барв, серед якої виростав малий.

Дід Родим завжди мовчав. Не було людей довкола, мовби спервовіку жив він на пустельному уділлі край шляху, що вів невідомо куди, знав Родим тільки глину та звированість полум'я в гóрні, мовчки ліпив свої посудини, кидав на них химерну звивистість барви, обпалював у гóрні й складав під очеретяним накриттям.

Замішував круто глину, кидав добрий вальок на дерев'яний вичовганий круг, перед тим розкрутивши його (пристрій для розкручування круга ногою був для Сивоока найнезбагненнішою річчю з усього, що діялося), обережно наближав до шматка глини свої широкі долоні, і глина тяглася вгору, вивищувалася, оживала, з веселою покірливістю йшла за долонями.

А вже згодом вступали в дію дідові пальці, мовби вигравали на гнучкій податливості глини, і з тої мовчазної музики народжувалися то гарне горнятко, то високий глек, то місткий збан, то химерна посудина на тонкому стоянці. І все без слова й без мови.

Іноді брався Родим до іншої роботи. Не крутився тоді круг, глина тужавими брусками лежала на широкій липовій дошці і ждала доторку пальців, найбільше ж – вологості барв, що дрімали до часу в надпиляних тўрячих рогах, розташованих на поставці саме так, щоб до них можна було дотягтися без зусиль рукою. У такі дні Родим пересувався по хижі з не властивою для його великого тіла обережністю, його

рухи набували урочистої скованості, він мовби творив мовчазну молитву давнім богам, успадкованим від діда-прадіда, і таки справді з полум'я Родимового горна виходили на світ давні слов'янські боги, несли в притемненість старої хижі співучу багатоманітність барв, і кожна барва мала свій голос і свою мову, так що зайвими видавалися б тут звичайні слова з їхньою буденною посполитістю³⁹.

293 слова

За П. Загребельним

~ 43 ~

Ще не знав тоді малий, що хоч як важко доводиться іноді серед людей, але треба жити серед них, бо без них не можна.

І сам він піде згодом далі й далі в люди й забереться в таке вировиння, що й не снилося всім його предкам до десятого коліна, поки що ж мав найвищу втіху в ті дні, коли змандрували вони з дідом з свого неспокійного кінця уділля і заглиблювалися на кілька днів в притаєний світ тисячолітньої пущі.

На мокроземлях клубочілися чорнолѳози, а за ними стояли вільхи з замшілими сіро-зеленими стовбурами, ліс мовби западався до середини, земля під копитами в Зюзя втікала вниз і вниз, дерева ставали вищі й вищі, страшніше й страшніше було Сивоокові, і він тулився до Родимової спіни, позираючи вперед одним лише оком, ждав, коли ж нарешті вирівняється лісова земля, коли зникне її похилість, та ліс западався більше й більше, іноді він милостиво випускав заблуканих їздців на просторе, перед ними відкривалася

³⁹ Посполитість – тут простотою

могутня діброва з галявинами, поритими вепрячими табунами, і велетенські дуби спокійно стояли навколо, з'єднуючи ліс з небом, не даючи лісові западатися нижче, однак за дібровами враз стелилися зелено-іржаві дрягві⁴⁰, круто спускалися в хлюпанину вологих нетрів, де не пробіжить звір і не пролетить птах.

Найдивніше ж: хоч як довго вони мандрували в пуші, і хоч як низько й невпинно западалася вона перед очима в малого Сивоока, і хоч жодного разу не спостеріг він повернення назад, угору, до тої висхідної точки, з якої починався їхній щоразовий спуск донізу, врешті виходило так, що вони поверталися додому, на те саме узлісся, в ті самі чорнолози. Таке чудо незмога збагнути.

258 слів

За П. Загребельним

~ 44 ~

Темний рум'янець сорому заливав пані Раїні лице, шию, руки, а може, й не сорому, а гніву на мене, що так негадано вдерся в її убогість, в її немаєтність, але ж не погнобленість духу! Розгублено торкала тонкими пальцями шию.

Задихалася. Та й зламатися остаточно не мала наміру! Видобулася з миттєвого занепаду, гордо скинула головою, прикрила очі повіками (а мале тим часом блискало на мене сірими очима з-під темних бровенят, і залізна моя пам'ять вхопила ті сірі очі під темними бровами, і вже не випустила їх, і повернула мені згодом на долю й недолю), холодно сказала:

⁴⁰ Дрягві – грузьке, багнисте, болотісте місце.

– Не можу пана прийняти в своїм домі, бо, властиво, не знаю пана.

"У своїм домі" – від цього хотілося розреготатися. Стіни не знати коли білені, ганок підгнив і скоро впаде, віконниці перекривлені, покрівля з прорідженим лишаюватим гонтом. Дім! Мабуть, давно вже змандрували звідти навіть миші, не маючи ніякої поживи, і пса на обійсті вже давно, видно, не було і нічого живого, – дивно, як і чим жила сама пані Раїна й оте легесеньке дівча, що так уміє зиркати своїми сірими очима на чужого й старого козака.

Я вклонився ще раз і сказав, що зупиняюся за звичаєм у Сомків, які доводяться мені найближчою ріднею, і що буду завжди радий допомогти пані Раїні, коли б вона виявила таку ласку до мене, простого козака, і сказала про свої потреби.

– Не знаюся з хлопством! – ще набундюченіше відмовила пані Раїна, вже й не знати кому посилаючи те "хлопство": моїм сватам Сомкам чи й мені самому з недоречною моєю турботливістю.

Я показав рукою, джур⁴¹ підвів коня, я ще раз вклонився пані Раїні і вже був у сідлі. Ущедрився серцем, та, мабуть, не там, де слід.

288 слів

За П. Загребельним

~ 45 ~

Усі ці роки дедалі частіше й болісніше приходила в його сни біла ніжна постать, виникала некликана й незвана, ласкаво усміхалася йому, огортала й обвивала його м'яким серпанком, тихо вела за собою, і він слухняно й безтямно

⁴¹ Джур⁴¹ – в Україні XVI–XVIII ст. зброєносець у козацької старшини.

йшов за нею, мовби провалюючись у солодке небуття, щоб опинитися самотнім і покинутим у безнадії й розпачі туги. Зворушливо-ніжне видиво з чарівливо легкою, як шовк, постаттю, з ласкавою усмішкою, що пливла в просторі, тонка й прозора, мов ранковий туман під сонцем, виникало завжди несподівано й неждано, в мандрах і вдома, короткими літніми ночами і взимку, в знеможеності й нестями, і щоразу кликало за собою, вело й вабило, а тоді тихо щезало в глибинах сонної уяви, лишаючи в душі Колядки тяжку тугу, самотність, покинутість і сирітство.

Самотність людина ще може подолати, але покинутість і сирітство ніколи й нізащо.

Студентом він якийсь час наймав кімнату в підвалі. Вона з'являлася тоді мало не щоночі й виводила його з того підземелля на волю, на простір з міста, яке ще все лежало в руїнах з війни, кликала в поля, під небеса, до сонця й вітру. А тепер, іноді з'являючись, знову вела Колядку в той підвал, і вже не було те підземелля темним і гнітючим, як колись, а здавалося таким дорогим і безнадійно втраченим, що серце щеміло і хотілося плакати.

Він ніколи не бачив обличчя тієї жінки у своїх снах.

220 слів

За П. Загребельним

~ 46 ~

Коли квітнуть сади, і тополі стоять у білому пусі, немов обліплені ватою, і кульбаби світять під хатою жовтими сонечками, – ось тоді Вишневі Пушинки живуть у саду, на волі. Вони сидять у чашечках квітів, білі-білі клубочки. Вітер колише їх, сонце зігриває, бджоли годують медом.

А потім: одцвітають вишні, опадає пух із тополі, мати відчиняє вікно, і Пушинки із сумом перебираються в хату.

Бува, прокинешся вранці, а скрізь – на підвіконні, на лаві, на долівці – повно білого пуху, білого цвіту, жовтого пилку. А на тій пороші – кволі й холодні Пушинки; вони ледь ворухнуться, розповзаються хто куди.

До нової весни ховаються Пушинки у темних закутках. Бо їх, маленьких, може і дощ прибити, і вітер завіять, і комар задушить.

Цілими днями вони сидять нишком. Сумують за сонцем, за фіалками, за вишневим цвітом. І тільки тоді, коли тихо, коли в хаті жеврів промінь, виходять на світло і починають свої забави.

Гляньте, які вони чемні й поважні. Гуртом, поволеньки виступають із темряви, маленькі живі клубочки. Все більше й більше їх прибуває на світлу галявину. І кожна Пушинка обходить своїх подруг, низенько присідає й каже: "Вишневих снів тобі, сестро!"

Освітлені сонцем, вони мерехтять, немов зірочки. Їх безліч, їх густо, як маку, і всі рожево зблискують, снують і рояться в пітьмі, сплітаючи свої сліди в химерне мереживо.

Вони танцюють.

Чуєте? Дзинь, динь, бом... То грають краплі води.

Падаючи, краплі натягують струни, Пушинки торкають їх – і бринить у хаті синя джерельна музика.

232 слова

За В. Блинецем

Глинськ – місто багнуче восени, курне влітку та неймовірно холодне в зимові місяці, бо лісів поблизу нема,

доводиться грітися соломою, то нагрівок не вельми який, але і його вистачає ледь до середини зими, тоді починається пагубна холоднеча, що спричинилася до появи в тутешніх місцях крилатого вислову: «Холодно, як у Глинську». Місто все на горбах, усе докопалося до глини рудої, а місцями навіть до білої, і тепер високі стрімкі виспи здалеку скидаються на крейдяні гори, від яких віддає холодом навіть улітку. Через оту свою природжену бідність та неухватність Глинськ довгий час вважався вільним містом, хоча й не мав на те ані знаменитого магдебурзького права, ані якоїсь іншої високої грамоти, окрім тисячі горбів, на яких народжувалися волелюбні діти, та зграї кажанів плодилися у виспах. У Глинську могли поселятися всі, хто годен був ціле життя віддати за мить свободи, або ж хто не міг досягнути до кращих місць на цій райській землі. Громадяни Глинська, хильнувши біди, ставали горді, витривалі й винахідливі до всього, вдавалися талантами та хистом, а глинські жінки славились як неперевершені господині. Їхні вигадки – глинські пироги з квасолею, глинські крученики та завиваники, фляки по-глинському та борщ із карасями – і досі вважаються неперевершеними витворами кулінарії в наших краях. Скупчення свободолюбних, а отже, й талановитих людей з часом винесло Глинськ на поверхню, сюди потяглися торгові й майстрові люди, і десь на початку двадцятого віку Глинськ за площею дорівнювався Карфагену, хоча й не мав ні рабів, ні водогону, ні сенату і ніхто не загрожував йому розоренням. Десь саме в цей період на Глинськ звернуло увагу місцеве земство, а точніше, тутешнє магнатство, розпорошене

довкола Глинська по економіях та фільварках⁴². Воно заснувало тут своє зібрання на зразок зібрань відоміших, збудувало тюрму, школу, лікарню, а замість однієї маленької дерев'яної церковки, яку свого часу склали наспіх перші поселенці Глинська на свій кошт, піднялося одразу дві в один рік: одну заклали на Благовіщення, другу на Спаса.

306 слів

За В. Земляком

~ 48 ~

Тим часом зійшло сонце – і над засніженою землею зарожевів ясний морозний світанок. З-за київських гір блиснули червонясті промені й освітили все довкола. І тоді, не так з голоду, як з цікавості, Добриня вийняв з-за пазухи торбинку і, розв'язавши, витягнув з неї якийсь тугий білий сувій. Розгорнув – і остовпів. Гаряча хвиля раптово вдарила в серце: у руках він тримав гарно вишиту шовковою заполоччю лляну сорочку. Подарунок юної бояришні!.. Так ось воно що! Янка! Напевне ж, сама вишивала й шила? І кому? Смердові, упослідженому рабові! Невже... Невже це тільки дяка за порятунок?

Лице його спаленіло. Серце забилося частіше. Він не знав, що думати. Невже Янка, оте вередливе дівчисько, що тільки-но стає дорослою дівчиною, не в неї знайшла в ньому щось таке, що зворухнуло її ще напівдитячу душу? Та ні, не може такого бути, відгонив він від себе подібні думки. Щоб дочка воєводи, боярина, тисяцького, другої після князя особи в місті, раптом проявила якісь почуття до смерда, колишнього полоненика? Ні, ні, кинь про це думати, хлопче!

⁴² Фільварок – хутір (панський масток).

Адже вона відверто і не раз говорила, що ти – раб, смерд!.. Правда, в її очах іноді спалахували якісь вогники зацікавленості, щось у них жило таке, що не раз змушувало його задумуватись і хвилюватись. Особливо це було помітно в останні дні, коли вона, замість челядниці, приносила сніданок, обід та вечерю, ставила на стіл і, зашарівшись, поспішно виходила. Та разом з тим він добре пам'ятав її слова "смерд", "раб", що не раз зривалися з її уст і болюче, мов батоном, стьобали по серцю.

Він обережно згорнув сорочку, засунув у торбинку і заховав за пазуху.

254 слова

За В. Маликом

~ 49 ~

Зима видалася сніжною, вітряною. Удень трохи прояснялося, затихало, а над вечір з заходу задував вітер, шелестів в очеретяних та солом'яних стріхах, жбурляв снігом, закручував такою віхолою, хурделицею, що вранці вийдеш із хижі – і берися за лопату, бо ні до криниці дійти, ні до кузні, ні до хліва.

Калиновий Кут лежав під снігом, як під білою пуховою ковдрою, відрізаний від усього світу. Що там, далі, за лісами, за борами? Що там діється у тому незнаному великому світі? Чи не наступають знову татари? Чи не виринуть раптом із-за бору або з-за гори та не потягнуть у неволю?

Страшний погром, якого зазнали від Батиевих орд Переяславщина та Сіверщина, нагнав великого жаху на Київщину, Волинь, Галичину та на інші землі. Всі зі страхом чекали своєї черги – ось-ось прийде біда! Разом з тим кожному хотілося вірити – а може, пронесе? Може ж

трапитися так, що Батий зламає собі карк, схопить його трясця, що він уже, нарешті, наситився кров'ю людською і облишив намір завойовувати чужі землі? Це була дуже непевна і хистка надія, але людям притаманно завжди сподіватися на краще, і вони, часто всупереч здоровому глуздові, сподівалися. І хоча тремтіли, сиділи на місці, бо ж куди втечеш від долі та й де шукати захисту?

Калиновий Кут тремтів теж, бо багатьом і досі стоять перед очима чорні згарища сусідніх Княжич, Музич, Жорнівки та замерзлі, обгризені хижими звірами та здичавілими собаками трупи побитих людей. Принишк, тремтів – і жив. Навіть іноді веселився.

232 слова

За В. Маликом

~ 50 ~

Санчата літали по колу, мов птахи. Стугонів лунко лід, заливалася веселим сміхом Ганночка, вигукував щось захмелілий від морозяного вітру Іванко – і голосна луна покотилася понад Рокитним озером до села. Потім каталися Милана з Гафійкою – легко, повільно, – бо молодиці тримали маленьких Добриків.

З ближніх хат вигулькнули люди. Спочатку одна постать, потім друга, третя почимчикувала навпростець, по снігу, через городи, до озера. Згодом вістка про крутилку швидко рознеслася по дальніх вулицях – і парубки та дівчата, а за ними і малеча поспішили на це веселе зимове гуляння. Ставали колом, перегукувались, пересміювались, а дівтаки шниряли поміж дорослими, штовхалися, гралися в сніжки.

Добриня з Василем відійшли вбік, Милана та Гафійка звільнили санчата для інших, бо кожному ж хотілося зазнати

втіхи від швидкої їзди. Дехто не міг утриматися – зривався з санчат і поковзом летів у пухкий сніг, під ноги тим, хто стояв довкола і ждав своєї черги. Тоді його зі сміхом і гамором витягали, ставили на ноги, обтрушували.

Усім було весело. Поприходили також молоді чоловіки з молодицями та дітьми, навіть старі повилазили з хат – причовгали, щоб подивитися, як веселиться молодь. В кожухах, свитках, овечих шапках, чоботях і личаках, жінки – в домотканих хустках з овечої вовни, всі раптом забули про тривоги, які непокоїли їх вдень і вночі, про смертельну небезпеку, що причаїлася десь у далекому полі Половецькому, жартували, сміялися, каталися на крутилі.

Здавалося, весь Калиновий Кут зібрався тут, на льоду Рокитного озера, по берегах якого у тихому сні, під білими снігами, снили гіллясті рокити.

237 слів

За В. Маликом

~ 51 ~

Майже два тижні їхав Добриня від міста до міста, від городища до городища, від селища до селища – спочатку понад Ірпенем на захід, а потім понад Россю на схід, сповіщаючи воєвод, духовенство, чорний люд та чорних клобуків⁴³ про небезпеку. Нарешті на початку вересня прибув до Княжої Гори, старовинного городища, розташованого на високому шпилі, якраз там, де Рось впадає в Дніпро. Воно було добре укріплене самою природою. З трьох боків його оточували стрімкі урвища та яри, порослі непролазними хащами. З четвертого, від поля, вузький перешийок материка

⁴³ Клобук – головний убір православних ченців.

був перекопаний глибоким ровом. Високий вал та міцний дубовий частокіл по ньому доповнювали ці природні оборонні укріплення і робили городище майже неприступним.

Стояв у розпалі сонячний передосінній ранок, коли Добриня під'їхав до Княжої Гори. Тут, видно, як і всюди, не ждали біди. Ворота розчинені навстіж, на луках понад Россю косарі косили буйну отаву. Одягнуті ще по-літньому в білі сорочки жінки й дівчата йшли за ними слідом і граблями та дерев'яними вилами-дворіжками розтрушували її тонким шаром, щоб швидше сохла.

Добриня торкнув коня і рушив до воріт, але тут з них виїхало кілька вершників. Усі були при зброї: мечі, луки, списи, у тулах повно стріл. Попереду на гнідому óгиреві⁴⁴ басував немолодий уже, але ще міцний, широкоплечий чоловік. Його чорна кострубата борода закривала півгрудей, над нею червонів спечений на сонці кирпатий ніс, а з-під крутого лоба зорило одне-єдине око – друге чоловік десь загубив.

230 слів

За В. Маликом

~ 52 ~

Того літа я вперше побачив Київ і Дніпро.

Дорога від нашої хати до Київського театрального інституту пролягала між скіфськими могилами по старому чумацькому шляху з Криму на Чернігів. З новим коричневим магазинним чемоданом я вийшов на ту дорогу, на її сухий світанковий асфальт...

⁴⁴ Óгир – самець коня, який досяг статевої зрілості.

У Києві стало страшнувати: на рядових вулицях людей було більше, ніж недільними днями на базарі в Умані і навіть у Саврані... Та що найбільше мучило – сам інститут: затиснута несміла будова в три поверхи сиділа на овочевому магазині. З магазину пахло, чим і належить пахнути з овочевого магазину, а в коридорах інституту пахтіли духи і пудра солідних батьків, чиї діти за нумерованими дверима аудиторій відстоювали своє право служити Мельпомені. Жаль було тих, що не пройшли на перших турах. Вони нагадували глушену рибу.

Під кінець складання екзаменів моє економічне становище впало нижче рівня слаборозвинутих країн. Гроші на дорогу додому недоторканно лежали в кишені і обпалювали мою душу.

До того ж я соромився обідати в їдальнях: людей багато, – здавалось, усі дивляться на тебе.

Жили ми в розхитаному дерев'яному гуртожитку. У дворі чорніла колонка з водою. Вранці я напивався води на цілий день – і бігом по Червоноармійській на Хрещатик, у майбутні рідні пенати. Від щоденного пиття з колонки хлорованої води мої кістки і тіло пропахли хлоркою так, що на мене боялись сідати мухи. Та перед останнім екзаменом я був порятований: у прибиральниці нарвав на руці палець, і мити підлогу в гуртожитку взявся я. За це одержав "гонорар": кавун, оселедець, а хліб – скільки з'їси.

243 слова

За М. Вінграновським

~ 53 ~

Десь у середині вересня мені зненацька запропонували, крім занять з акторської майстерності, відвідувати заняття ще

й з режисури. Хто те придумав, я й досі не знаю. Надалі я став навчатися і там, і там. На режисерському курсі студенти були значно старші за мене, я їх спочатку боявся, а тоді звик. Мені одразу сподобалось, що вони говорять не так голосно, як мої однокурсники. А те, що вони кїдали на мою персону свої надто зневажливі й зверхні погляди, – це не турбувало мене: вони без п'яти хвилин режисери, а я хто?

Почалися всякі режисерські розробки, аналізи п'єс, креслення мізансцен – я накинувся на цю роботу, як вогонь на суху соломку...

Була друга половина вересня. Мене викликали з лекції. У коридорі секретарка дивним, як на секретарку, голосом сказала, щоб я йшов прямо до кабінету ректора і що там зо мною хоче говорити Довженко. Хто такий Довженко – я не знав. "Хто ж це такий, – думав я, – і чого такий тихий голос секретарки?"

Підходжу до дверей кабінету ректора. Відповідного кольору двері, оббиті по краях мідними кнопками, не те щоб лякали собою, а ніби від чогось застерігали. Заходжу. Зупиняюсь біля порога. За красивим блідо-горіховим столом сидить наш ректор, а на дивані в голубу сосонку, навпроти вікна з призахідним сонцем, – сивий, широкоплечий, міцний чоловік. М'яким, уважним поглядом дивиться на мене. Це був Довженко.

214 слів

За М. Вінграновським

~ 54 ~

Гусенятко розплющило одне очко, потім друге, пискнуло – і народилося. Мама подивилась на нього, відкрила його крилом і заплакала: вночі гуси мали відлітати. Її чоловік

з табуном і старшими дітьми зранку подався політати над полем і плавнями перед відльотом. Гуска лишалася на пізнім своїм осіннім яйці. Вона ще мала надію, що з цього яєчка нікого не буде, – аж на і є, знайшлося: згорблене, вогке, сумне, з прилиплюю шкаралупкою на дзьобику, гусенятко обсихало під маминим крилом і не знало, що двоє його братів і четверо сестричок народилися ще у травні, весною, коли й треба, а воно – восени, сьогодні, коли іній цвіте на зеленім лататті і давно вже не чути голосу їхніх найближчих сусідів-деркачів.

Гуска думала: що робити? Летіти з дітьми через три моря і так нелегко, а це, сьоме, сьогоднішнє, куди? Під крило його не візьмеш і на спину не покладеш – упаде. А тут на дзьобі уже зима, заплава замерзне – що тоді? Зимувати з малим? А вітер, а сніг, а мороз та лід, а лисиці, тхори, куниці, кібчики, прибудні коти, собаки, а мисливці, а їсти що? Пропали...

І старій гусці вперше не захотілося жити. Вона вважала себе довголітньою, бо прожила вже три літа і три зими. Тієї першої осені, коли вона молодою злетіла у перший свій вирій через три моря у тепле, з очеретів піднялася така стрілянина, що тепер із свого покоління лишилася вона одна... Спитати б кого старшого, що їй робити з оцим малим, так серед гусячого табуна не було жодного діда-гусака або баби.

243 слова

М. Вінграновський

~ 55 ~

Мотря махнула на себе хусткою, сіла на призьбі і задумалась. Ілько, пильно слідкуючи за нею, проти волі задивився на красу її, що тепер іще якось виразніше

виявлялась на сірому тлі стіни, – на ту красу, що не б'є в вічі, що на перший погляд ледве примітна, а тільки в неї вдивившись, можна впиться й очима, й серцем, всею істотою. То була краса, що виховується тільки на Україні, але не така, як малюють деякі з наших письменників. Не було в неї ні "губок, як пуп'янок, червоних, як добре намисто", ні "підборіддя, як горішок", ні "щок, як повная рожа", і сама вона не "вилискувалась, як маківка на городі". Чорна, без лиску, товста коса; невисокий, трохи випнутий лоб; ніс тонкий, рівний, з живими ніздрями; свіжі, наче дитячі губи, що якось мило загинались на кінцях; легка смага на матових, наче мармурових щоках і великі, надзвичайно великі, з довгими віями, темно-сірі очі, з яких, здавалось, дивлячись, наче лилося якесь тихе, м'яке, ласкаве світло, – то була й уся краса сієї дівчини.

– Та-а-к... – протягнув Ілько, не зводячи з неї очей і прислухаючись, як у грудях у його щось то захолоне, то зомліє з одного погляду в її очі, в той глибокий, чаруючий погляд.

– Га? – мов прокинулась Мотря. – Що ти кажеш?

– Нічого... Чого ти така? Та й гарна ж, їй-богу! – перебив себе Ілько.

214 слів

За В. Винниченком

~ 56 ~

Не все те забúлось, що було змалку. Пригадую, як біля церкви, на яку богомільні баби обернули звичайну сільську хату, почепили поміж двох стовпів тракторне колесо замість дзвона. Пригадую, як ще малими дітлахами по синьо-рипучих

снігах ходили колядувати, і нам виносили спечені з меляси⁴⁵ та цукру гіркуваті солодощі, або пиріжки з печеними буряками, або ж просто спускали собаку з цѣпу. Пригадую, як ранньої весни, темного, принишклого вечора, поверталися з церкви жінки із запаленими свічка́ми; ховали кволе світло за тинка́ми долоней, за крайка́ми хусток, оберігали від подуву вітерця́, од власного дихання, намагаючись донести запалені свічки аж додому. Цікаво було дивитися на рухливі цятки вогню, на тремтячі його язички, які, коливаючись, щось безмовно розповідали й дорозі, і дере́вам, і чорному небу. І все їх, мабуть, розуміло, бо ж слухало заворожено. Варто мені зараз заплющити очі – і зринає перед внутрішнім зором оте рухоме й бліде сузір'я свічо́к і ледь-ледь освітлювані раптовими спалахами обліччя жінок, зосереджені, урочисті й тихі, і я вловлюю, як пахне мокрою землею, як у носі й у горлі лоскоче духом вербóвого пуху, недавно одлетілим дощѣм і ще чимось таким, чого й не можна назвати. Пригадую, як ми, діти, зламували на Івана Купала гільце́⁴⁶, прикрашали його стрічка́ми, стружками, паперовими квітами, як ходили з тим гільце́м по вулиці, співали пісе́нь тремтячими голосами, а потім, уже пізніше, розламували, прикривали ним грядку огірків, щоб добре цвіли, щоб добре родили, щоб було непосушливе літо.

230 слів

За Є. Гуцалом

⁴⁵ Меляса – темна тягуча солодка маса, що є відходом цукробурякового виробництва; патока.

⁴⁶ Гільце – обрядове дерево, що прикрашається квітами, ягодами, колосками.

Килина й Ілько були вже старі, у колгоспі працювати не могли, хоч загадували їм на різні роботи аж до останніх їхніх днів, з'арібку не мали ніякого, то мусили все брати з горόδу. Просто дивно, як на ньому ще могли вміщуватися л'атка жита і л'атка коноп'ель. Без жита на городі прожити не можна було. По-перше, завжди є кілька пудів свого зерна, є власний хліб у найскрутнішу хвилю. По-друге, стріха⁴⁷ постаріє, вивітриться, зогніє – от уже якийсь куль соломи і є на нове пошиття, не доведеться ні в кого просити. Щороку перекриватимеш по латці, а через надцять літ, дивись, уже й уся хата перекрита!

Під осінь Килина виходила з серпом на город і починала жати ту латку так, наче перед кожним колоском припадала на коліна. Перев'єсла⁴⁸ скручувала не з житніх ст'ебел (не вм'іла й не хотіла розтринькувати бодай одну стеблинку), а з осокі, яку нажинала за кілька днів перед тим. Снопи зв'язувала тугі й дебелі, складала їх на стерні⁴⁹, щоб трохи підсохли, а потім уже священнодіяла над пол'укіпками⁵⁰. Коли доходило до молот'ьби, то дід Ілько так само починав священнодіяти. Діставав свій ц'іп⁵¹, переглядав кожну зв'язку, кожен шматочок сириці, замінював, що здавалося непридатним або спрацьованим. Тік посеред двору був уже

⁴⁷ Стріха – солом'яна покрівля.

⁴⁸ Перев'єсло – джгут із скрученої соломи для перев'язування снопів.

⁴⁹ Стерня – поле, на якому зібрано пшеницю й залишено зрізані біля її кореня ст'ебла.

⁵⁰ Пол'укіпок – тридцять снопів зжатої хліба, складених колоссям усередину й прикритих снопом.

⁵¹ Ціп – ручне знаряддя для молот'ьби.

готовий, дід тільки підчищав його, підрівнював, – та все ж таки молотив не на землі, а на ряднах. Ціп піднімав високо, проте бив не сильно, щоб і соломі не перетовкти, і зерно щоб далеко не розприскувалось. Подовгу відпочивав у холодку й дуже сердився, коли в цей час баба забувала винести йому свіжої води.

249 слів

За Є. Гуцалом

~ 56 ~

Пустельнішає горód – і все більше заповнюється поґріб. В одному кутку лежать гарбузі, біля них – буряки, морква, і під самісіньку стелю сягає гора картоплі. Стоять діжки з квашеною капустою, з яблуками, з огірками, з помідорами. І над усіма запахами панує дух кро́пу, яким перекладені огірки, і трохи слабкіший – запах шабéльних⁵² листків хрону, який також упокоївся в діжці поміж огірками. В окремій діжці квасяться яблука, і поступово їхній розсіл усе міцнішає, різкувато-холодно стріляє в ніс, коли нагнешся над кружками. Ще в іншій діжці – засóлена риба: коропці, краснопірки та карасі, її можна їсти сирію, так, як споживають оселедці, а можна добре вимочити й смажити, тоді вона майже схожа на свіжу. Лежать біля діжок із соліннями тверді та дзвінкі головки капусти, і коли торкнешся до котрої, то листя невдоволено, ніби аж погрозово порипує. Причаїлася, задрімала редька. Біліють довгі й кістляві корені хрону, викопані з тою думкою, що нічого не пропаде, усе згодиться, а біля хрону – розлаписте листя петрушки, і також біліє розгалужене, худе корінняччя.

⁵² Шабéльний – подібний до шаблі.

На поличці, улаштованій у земляній ніші, неодмінно ж стоїть кілька баночок маринованих білих грибів, складених шапками догори, залитих оцтом, переварених з корінням, перцем і лавровим листом. Приємно вскочити в погріб глибокої осені або зимою, коли за нещільно причиненими дверима мете й мете, приємно встромити руку в крижаний розсіл і, тремтячи від холоду та від насолоди, їсти хрумкий огірок; так само приємно знайти поміж картоплею антонівське яблуко і, жадібно впиваючись зубами у його воскову жовтизну, відчувати в роті пахучий сік, уловлювати ледь чутний аромат осіннього саду.

246 слів.

За Є. Гуцалом

~ 57 ~

Чорна птиця ночі вже відлетіла, де-не-де ще видніє розгублене з її крил темне пір'я – чи то тіні в ровах, чи то зятінки поза хатами й хлівами; рожева птиця ранку вже простерла крила під небесами, і малинові відблиски від її швидкіх крил проливаються на село, над яким іще далекими краплями радісних сліз догорає кілька останніх зірок. Поміж садками і в левадах тануть, розсіюються паса туману, і півні перегукуються клекітливо-огнистими скриками, що не прочахують⁵³ у їхніх горлянках, і все відчутнішою дзвінкою прозорістю сповнюється повітря.

У рожевому сяйві іще не видно сонця Княжа гора чорніє погордо, те рожеве сяйво все потужніше виростає з-за її верхів, падаючи відсвітами на пелюстки білих хмар, що, забарвлені, мовби обертаються на обірвані пелюстки небачених квіток. Навіть летючим птахам передається чар

⁵³ Не прочахати – не вгамовуватися.

отого рожевого сйва, зарожевлені птахи видаються легшими, святковішими, несправжнішими.

Мати з бабою Килиною йдуть стежкою попереду, несуть на плечах граблі, а в руках вузлики з підобідком, обідом та підвечірком. Ви з дідом Гордієм ступаєте вслід за ними, дід несе косу на плечі, а в торбині через плече – усякий свій косарський на́дібок⁵⁴. Загорнутий в бабину хустку, ти несеш глечик молока, а тому-то гостро боїшся оступитися чи ненаро́ком ударити глечиком об дерево.

Ідете на Княжу гору в цю ранню годину не самі, бо зрідка долинають веселі скрики з лісу перед вами, значить, там також сходять на гору.

216 слів

За Є. Гуцалом

~ 58 ~

Наповзав страх. Пово́леньки-пово́леньки, ніби мжичка в осінню годину, він оповивав душу, прига́шуючи крихітний вогник надії, що ледве жеврів. Уже боявся поткнутися на двір – опустілий, збезлюднілий, лякав його ще дужче, ніж недавня обла́ва, яка обминула їхню хату, – дяка Юркові! Таки зумів одвести небезпеку від батьківського во́гнища, таки не пограбували в нього нічого, не погнали окопи рити разом з усіма, виставивши на глум і посміховисько. Але не тільки боявся потикатися надвір – остерігався й до вікон наближатися. Усе ходив середіною хати, тримався ближче до печі, до глухих кутків. А чи не залізти в штандари⁵⁵, часом зблискувало в голові, чи не згорнутися клубочком у запічку?

⁵⁴ На́дібок – тут: причандалля.

⁵⁵ Штандара – ніша під піччю.

Знав, що ось-ось доведеться покидати хату, але не міг відважитися на це. Той страх, який вилазив із кожнісінької шпáрки, яким захлиналися довколишнє мовчання, не міг перемогти в ньому остаточно думки про те, що все це – його, що він зрісся зі своєю домівкою, як зростаються з нею цвіркуні, або павуки, або ж блощіці. Сподівався, що тут обмине його лихо, бо хата, наче рідна, захистить його і врятує, що вона віддячить йому за ту любов і догляд, за той клопіт, за ті руки, які він до неї доклав.

Та й думалося, що, може, не палітимуть, розладиться в них там чи в останню хвилю несподіване щось трапиться. Далі розмірковувати остерігався, несподіване та й годі, але й у тому несподіваному, якого не випускала свідомість, його вже повинен був захистити старший син Макар, котрій пішов із червоними.

233 слова

За Є. Гуцалом

~ 59 ~

До вечора ще наче й далеко, а сýтінки вже самі виростають – чи то із землі встають, чи то з хмар просіюються, і все навкруги журливішає, похнюплюється, мовби незрячим стає.

Дід Катерінка не міг усидіти в хатіні, адже коли не палити по кілька днів, то в ній холодніше, ніж надворі. Вийшов на обійстя⁵⁶, сюди-туди поткнувся, а й тут не літо, не зогрієшся. Коли по правді, то йому лише в Петрівку буває тёпло, бо в жилах уже не кров, а вода. Чи не взяти оту дубову кору і добре віпалити? Кору дід Катерінка припас для того,

⁵⁶ Обійстя – садиба, двір.

щоб людям шкури видублювати⁵⁷, проте лежить вона вже кілька років без діла, бо яка тепер худобина в людей? Тільки й шкури, що своя, а видублюють її й без нього – діда Катеринки. Коли запасав кору, думав: прибереже на горбі не волочіти, прибереже само полежить, ще й прогодує колись, а воно...

Почав ту кору з сіней носити, біля пріпічка зсипати. На підпал вати насмакав із куфайчини, хоч та куфайчина й так вітром давно вже підбита. Пурхнула іскрина, за нею стрельнула друга – і вже зароїлися мерехтливі бджілки, творячи золоте царство вогню, його живу таємницю. Дихнуло дідові в лице теплом, воно сягнуло далеких закамарків душі – і вже йому посолодшало в мислях, полегшало.

202 слова

За Є. Гуцалом

~ 60 ~

Коли біля шибки, угорі, пролетіло охвістя вогню, Катеринка відсахнувся, рука його мимоволі потяглася до лоба, щоб перехреститись, але на півдорозі завмерла. Дід знову візирнув у вікно – тепер курохвát був уже не сам, біля нього стояло ще два – мабуть, ті, що підпалювали, – і всі дивилися сюди, на дідову хату.

У печі догоряла дубова кора. Катеринка дивився на неї як заворожений. Уже на черені⁵⁸ зосталася недотліла купка, пойнята попелом, а з неї зрідка вискакували швидкі іскри. Злетівши вгору, вони зразу ж гасли, на коротку мить освітлюючи чéлюсті⁵⁹. Хата сповнювалася задушливим

⁵⁷ Видублювати – обробити способом дублення.

⁵⁸ Черінь – дно печі.

⁵⁹ Чéлюсті – вихід кухонної печі; óтвір.

дїмом, од нього стали сльозитися очі. Знову золотисто дзїзкнула іскріна – і тут Катеринка, наче його збудили, кинувся до вікна, плечима вибив раму й, обдираючи лікті та коліна, почав виборсуватися з хати, аж поки звалився біля призьби. Устав, розкуйóвджений, у подертій сорочці, хотів уже за причілок шáснути, але почув регіт.

Сміялися німці. Вони дивилися на нього і дуже весело сміялись. Один із них держав каністру з бензином, другий – дрючок із обгорілою ватою, а курохват, звісно, тримав півня. Гнів збурих діда Катеринку. Одним оком шукав дрючка, а другого не спускав із тих, біля воріт.

Катеринка, стїснувши кулаки, пішов на них. І чим ближче підступав, тим веселіше їм було. Пóстрілів дід не почув. Не побачив і тогó, як півень випав із-під німцевої пáхви на землю і, змахнувши крилами, з густим лопотінням полетів між вишнями. А може, почув? А може, почув і здалося йому, що то його душа знімається в небо?

235 слів

За Є. Гуцалом

~ 61 ~

Стежкі, якими було стїльки виходжено весною й улїтку, стежкі, які, либóнь, самі водїли, бо надїлені такою владою над людиною, стежкі, які начебто були сонячними струмкáми в берегах зéлені... Вони теж були багаті весняно́ю чи літньо́ю прїстрастю, вони теж звучали, грали й співали, вони були відданими побратимами й пóсестрами, вони були доступними ключами до зваблївих таємніць світу – і саме цимї ключами безліч таємниць відкривáлася, ставала доступною, досяжною... Вони, навсібіч снуючісь по рідній землі, схожі на людську долоню, помережану калейдоскопом

змóршок, і так добре було почуватись усемогутнім хіромантом, здáтним прочитати їх, а відтáк і долю свою вгадати-передбачати.

Тепер стежкí на́чебто прив'яли, як і все прив'яло о цій порі. Стомілися, розчарувались? Ні, а просто, позбúвшись чогóсь молодого й безпосереднього, надбали інший досвід. І цей досвід додав їм спóкою, і тепер вони вже здаються не струмками сонячними в зелених берегах, а павутінням тíші, павутиння, зítканим із тíші. І ведуть вони в осередки польового мовчáння, у лісові князівства заціпеніння.

Ось сухий і дзвінкий, мов спартанська колісниця, прокотився по стежці листочок, промайорів, пробагрянів і впав, бо вітерець угамувався.

Ось викотився на стежку клубок колючók, і цей клубок сіро-зелених голók, виставивши кумедний пісок їжака, звернув на узб́іччя, зник у шерехкóму бур'яні.

Ось тонка́ павутинка пролетіла над стежною, кволе біленьке волокóнце, яке, ма́бу́ть, посі́клося з кіс бабусі-осені...

209 слів

За Є. Гуцалом

~ 62 Котилася торба ~

Поблизу нори гралися лисенята. Їх було четверо. Схожі на випечених, добре доглянутих цуциків, вони й гралися так, як цуцики, тільки їхні рухи здавалися м'якшими, обережнішими. Вони ганялись одне за одним, цапалися ла́пками, падали на землю, переверталися на спинки, схоплювалися. Зчіплюючись між собою, лисенята не виявляли ворожнечі. І коли кусалися, то більше вдавали, що кусаються, а насправді тільки широко розтуляли пащі, показуючи білі

зуби. І задоволено звискували. А то сідали на задні лапки, метляли хвостиками, стежачи одне за одним, і, либонь, усміхалися – веселими очима й ще не страшними своїми ощиреними мордочками.

І в цей час зовсім близько, із густої конюшини, почувся короткий рик. Заскочені зненацька тим погрозливим риком, лисенята миттю кинулися до нори. І, не заважаючи одне одному, проворно шаснули в її рятівне в'їстя⁶⁰. Ми, налякані та вражені, позводилися на ноги, роззираючись по полю. І тієї ж миті побачили, як із-за смужки падалішнього вівса вискочив великий лис, скоса поглядаючи у наш бік, спокійно побіг до нори. Ледь затримався біля дальшого входу, потім нахилив морду – і вже зник у потайному підземеллі.

169 слів

За Є. Гуцалом

~ 63 ~

Відтепер тобі скрізь бачиться тільки Саййора⁶¹. Ось дівчинка біжить по вулиці, а слідом за нею в'ється в повітрі, струмує її довга смоляниста коса. Ось Саййора стоїть із бабою Степанидою на городі серед розквітлих маків, і її плаття схоже на велику квітку маку, що має навіть червоніші і яскравіші пелюстки, ніж справжні. Ось Саййора залізла на гілляку високого клена, вигойдується, як на гойдалці, і вигойдується немеркнуча усмішка її соковитих уст. Ось Саййора несе відро води від криниці, краплини схлюпують на бронзову засмагу її струнких, точених ніг, і сонячне проміння раз і вдруге спалахує на них миготливими зайчиками.

⁶⁰ В'їстя – діал. вхід.

⁶¹ Саййора (тадж. – планета) – ім'я дівчини із Таджикистану.

Тепер уже тобі не хочеться йти на вигін, не хочеться гратись ні в солом'яного діда, ні у вовка голодного, ні у жабу й бузька⁶². Тепер тобі чомусь не так кортить до гурту дітей, серед яких верховодить вредний Шило, і ти лише краєм свідомості прислухаєшся до дзвінкого гармидеру ватаги, подекуди вирізняючи поміж голосів то задерикуваті вигуки Гнідаша, то заячі скрики Мурашка, то мало не солов'їні перéспіви Катрі.

Чи з обійстя, чи з грядки, чи з межі городу, чи з молодого вишняка, а тільки весь час намагаєшся дотягнутися поглядом до обійстя баби Степаниди, так і вишукуєш там своїм зором лозінисту, в'юнку постать чорнявої дівчинки; намагаєшся побачити, як грається в затінку бузку, як скликає табун курей, годуючи їх зерном із пригорщі, як сидить на ганку й читає книжку.

І ловиш себе на тому, що незнайоме ім'я Саййора чомусь постійно звучить у твоїй свідомості. Начебто бринить у твоєму естві дзвінкий струмочок, і цей струмочок увесь час вимовляє: Саййора... Саййора... Саййора...

252 слова

За Є. Гуцалом

~ 64 ~

Мати цідить молоко в глечик, обв'язує білою пілочкою⁶³ й наказує віднести бабі Степаниді. Мовляв, треба віддячити, бо сусідка недавно пригостила пирогами. Вечір, тіні впали від кущів і дерев, ти йдеш по вечірніх тінях до бабиного двору. І хоч звик носити молоко по сусідах, та нині почуваєшся так,

⁶² Бузькó, бузьóк – ч.р., *діал.* лелека.

⁶³ Пілочка – шматок матерії.

наче перечепишся об тінь від черешні чи бузини – і впадеш, і розіллєш глечик.

І тільки ступаєш на чуже обійстя⁶⁴, як біля погрібника стрічається тобі тоненька смаглява дівчинка в червоному платті. Вона зараз дивовижно схожа на розквітлу мальву, і навіть очі її темні, над якими здригаються тичинки вії, дивляться так, як могли б дивитися суцвіття мальв. Ти пильно дивишся в оті мерехтливі її пелюсткі, а вони вмить займаються снопами гострих іскор, уста розтягуються в усміщці, і все її смагляве обличчя грає усміхом.

Простягуєш несподівано обважнілий глечик, а Саййора бере його хутко і вправно, зовсім не боячись упустити чи розхлюпати. І вже її міцні й моторні ноги застугоніли по східцях ганку, наче цимбали заграли. І вже голосок полетів разом із нею, защебетав у хаті.

Саййора несе глечик обома руками, і на пелюстках її щік проміниться радість.

На солом'яній стрісі баби Степаниди товчється лелека. Довгим дзьобом перебирає галуззя в гнізді, потім витягує довгу шию, приглядаючись і прислухаючись до неба й до землі. І сухо так, різко клацає дзьобом: клац-клац, клац-клац.

214 слів

За Є. Гуцалом

~ 65 ~

Відтепер ти бився над думкою, що ж подарувати Саййорі. У відповідь на сердечність, на приязнь, якою світилися її очі й смагляве обличчя, ти поклав собі неодмінно

⁶⁴ Обійстя – див. виноску 54.

ощасливити дівчинку таким дарунком, що вразив би її уяву. Перебрав свої книжки, іграшки – нічогосінько, що було б гідне її уваги. Може, кишеньковий складаний ніжик із перламутровою колодочкою в на́січках? На цей ніжик зазіхали всі хлопці, та навіщо він Саййорі? Може не прийняти, поглузує.

Надумав вирізати лозиний сюрчók⁶⁵ і якомсь півдня провалáндався в лузі, намагаючись змайструвати такий, щоб мав дзвінкий пóсвист, щоб лунав розкотисто, сперечаючись у красі звуку з найголоснішими пташками. Саме такий сюрчок довго не вдався; нарешті, либонь, удався, щебетав і витьохкував так завзято, що тільки виляски тріщали довкола і всі пташки зачудовано вмовкали. Та знову тебе огорнули розчарування й сумніви: а навіщо цей сюрчок Саййорі, а чи не поглузує з такого подарунка, бо де ж це видано, щоб дівчатка бавилися сюрчками!

На миснику стояла велика глиняна миска, сяючи прозорою полівою, а крізь ту поливу сміялися намальовані по боках і на дні миски розкішні квітки. Ти став проходжуватися біля мисника туди й сюди, гупав ногами, підскакував на долівці, радіючи, що мисник здригається. Але він, на жаль, здригався не так, щоб із його полиці могла впасти миска на долівку – і розбитися. Саме так, розбитися, бо бажання тримати в руках її барвисті черепки раптом стало твоїм найзаповітнішим бажанням.

223 слова

За Є. Гуцалом

⁶⁵ Сюрчók – те саме, що свисток.

Сонце пригрівало землю, і лисеня якимось майже невловним рухом посунулось уперед, виставляючи розумну мордочку на тепло. І тепер зовсім близько можна роздивитися майже кожен руду шерстинку, і вогкий ніс, біля якого зрідка здригалися темні вусики, і гострі вуха, і виставлені вперед лапки – пухнасті, м'які. Очі посвітлішали, розніжилися, проте незмигливо двома цівками й далі цілилися на вас. І чим довше ви перебували в такій мирній близькості від лисеняти, тим дужче здавалось, що поріднилися з ним, що не лякатиметься.

– Так і хочеться погладити рукою, – сказала Саййора. – Правда ж, схоже на цуценятко?

І не встигла вона податись тілом уперед, не встигла в бажанні погладити лисеня, простягнути руку вперед, як воно вже зникло. Ось щойно грілося на сонці, здавалося приязним-дружнім – і тут уже злякалося, пірнуло в чорну темряву землі, і не почулося найтихішого шереху.

Шкодуючи, що сполохали пухнастого рудька, ми понахилялися головами до нори, прислухаючись. І раптом долинув до слуху слабкенький писк, наче то миші попискували в соломі, і ми здогадалися: там ще є лисенята, вони чи бігають, чи бавляться. Мабуть, ждуть свою матір-лисицю, яка подалася на полювання, і, щоб не нудьгувати, затіяли гру. А оте лисеня, що приходило до річки по рибу, найхоробріше серед них і найметикованіше. Бач, уже саме навчилося здобувати собі харч! Марно ще посидівши біля нори й так-таки більше не дочекавшись жодного цікавого лисячого писку, ми з Саййорою побігли геть.

На зеленому лúзі, поцяткованому білими ромашками, біля самісінької синьої річки граються лисенята. Руденькі, із лисучою шерстю, із гострими вушками, із хитрими мордочками, вони бігають одне за одним веселою вервечкою, а то раптом кiдаються наввiпередки чи падають на землю, догори лáпками, перевертаються, знову схоплюються. А то раптом одне лисенятко (тобi здається, саме те, найхоробрiше, яке колись надумало поласувати твоєю рибою) починає бiгати за трьома iншими, i вони моторно тiкають, не даються. I ввижається, що звiрята граються в пiжмурки, i навiть пiсенька звiдкись причувається: "Котилася торба з високого горба, а в тiй торбi хлiб, паляниця, хто буде жмуриться?" Невiдомо, хто спiває пiсеньку, а таки причувається!

I ось чи на мелодiю тiєї пiсеньки, пiд яку жмуряться лисенята, чи то зачарованi iхньою грою, з рiчки починають вискакувати сiбноперi рибки. Вони злiтають над водою, над синiми хвилями, iх усе бiльше й бiльше, у повітрі мерехтить сiбна злива, яку вони творять своїм захопленням польотом. Кожній кортить послухати пiсеньку, поглянути на щасливу гру звiрат. I вони, заохоченi увагою таких несподiваних глядачiв, граються й граються, i iхнi розумнi очi свiтяться мирною радiстю.

I ось пiд горiховим кущем появляється старий лис, вiн усiдається на заднi лапи й по-батькiвському задоволено споглядає гру молодих лисенят. I навiть не думає рикати погрозово, щоб загнати до нори, попереджаючи про небезпеку. Адже небезпеки немає, а є тiльки захоплення: i численних рибок, якi випурхують i випурхують iз синьої

річки, і ластівок, що вільно ширяють у теплому літньому повітрі, і навіть білооких ромашок, що всміхаються щиро.

242 слова

За Є. Гуцалом

~ 68 ~

І ще довго вона тобі згадується, пам'ятається. І ваша перша несподівана зустріч, коли грали на вигоні в жабу й у бузька́. Ти саме був бузько́м, скакав на одній нозі, коли раптом побачив її – смагляве обличчя, рівний ніс, чорні брови, зодягнена в смугасте плаття, з-під якого виглядають червоні шаровари... І як носив у глечичку молоко, а Саййора надумала показати тобі гніздечко ластівки у хліві – уже, мабуть, там вивелися ластів'ята і навчилися літати... І як ти захотів подарувати їй те, до чого ніхто б не додумався, – й одного разу подався з Саййорою до річки, ловив рибу, кидав у траву, і таки прийшло на ту здобич-приманку хитре лисеня... І як ви згодом ходили до нори милуватися грою та забавками маленьких звірят, чиї ігри достоту⁶⁶ скидалися на ваші, були такі ж запальні та веселі... І як отого пам'ятного дня ви гуртом бігли в поле, щоб порятувати лисенят від несподіваної напáсті, і як Саййора топтала ногами підпалену солому...

Згадуються тобі річка, поле, літо, Саййора, її малюнки, і ти чомусь не можеш повірити, що оті четверо дружних лисенят і їхня безтурботна гра zostалися тільки на малюнку Саййори, що вони стали тільки пам'яттю. А тому-то одного ранку копаєш черв'яків у бляшанку, підсмажуєш на сковороді макуху, береш вудочку-поплавчанку й ідеш до річки. Згинаєшся навпóчпки на добре знайомому місці, ловиш рибу.

⁶⁶ Достоту – точно, справді, дійсно, істинно.

Ось нарешті клює, і перший краснопір, кинутий твоєю рукою, летить у траву до шелюгових⁶⁷ кущів. Згодом туди ж летить підлящик, в'язьок. Вони зблискують срібними боками, підстрибують, високо злітають у траві. А ти, хвилюючись, відчуваючи журливо-радісне свято в душі, уже по́тай починаєш сподіватися на ту мить, коли, обернувшись зненацька, угледиш раптом руде лисеня біля кущів, угледиш, як воно, з довірливим острахом дивлячись на тебе, таки зважується взяти рибу, а потім неквапно біжить по високій траві, і риба сонячною крижинкою палає в зубах звіряти...

294 слова

За Є. Гуцалом

~ 69. Плач по Кривенькій Галинці ~

Сонце, пробиваючись крізь хистке литвó кленової зелені, клало танцюючі плями на підвіконня, а відтак і на письмовий стіл, на книжки й папери. Несподівані по́дуви літнього вітру зна́гла розгортали гілля – і тоді потужні потоки проміння били мені прямісінько в обличчя, і мої руки на столі вмить спалахували неприродним фосфоричним світлом, аби невдовзі знову набрати звичайного забарвлення.

Сонце разом із кленом наче гралися зі мною, подеколи засліплюючи, і відвертали від спогадів про колишні свої поїздки в Карпати. Із цих спогадів я хотів вімережити цільну картину, щоб, нарешті, узявшись за конкретну подробицю, написати перше речення на чистому аркуші паперу, потім друге, третє...

У пам'яті постали Косів і водоспад Гук на річечці Рибниці; і дорога через Криворівню до Верховіни, а вже

⁶⁷ Шелюгові кущі – (від *шелюга́*) вербові зарості.

звідти до Буркута і весь час понад Черемо́шем, який то з правого, то з лівого боку несе бурхливу воду, тче шум пінявий та ще якийсь особливий, властивий тільки го́рам смуток. Згадав білу шапку Черногори, а також полонину Лукові́цю, голос сопілки, похмурого ва́тага над казаном із киплячим молоком, доярок і їхню зварену на вечерю мамалі́гу⁶⁸.

Із вулиці долинули звуки гітари, відриваючи від спогадів. Видно, хтось ішов і зні́чєв'я перебирав струни, бо гортанні звуки гітари, якісь похапливі й нервові, швидко віддалялись і незабаром погасли.

Гілля клена, розгорнуте вітром, знову відкрило шмалькє⁶⁹ літнє сонце, яке вдарило в обличчя прямим потоком світла... Старий пастух (обличчя, схоже на мідне карбування, наче покрите о́каліною) увечері розказував про схил гори Кукул, про урочище Завоє́ля, про гору Ко́стріч, а також потік Оренда́рський, про Кі́з'ї Уло́ги, Гаджі́ну, Шпі́ці – скрізь йому довелося бувати, скрізь походив своїми ногами. Усі ті полоніни, потоки, урочища наче були вирізьблені в його душі. І голос пастуха мовби увібрав шепіт лісу, сплеск води, гуркіт грому над зво́рами⁷⁰, увібрав їхні одвічні мелодії, витворивши неповторну свою, людську...

286 слів

За Є. Гуцалом

~ 70 ~

Мої спогади не трималися купи, та все ж таки вони мали спільний ґрунт – Карпати, і я вже відчував, що скоро ось у спогадах появиться логічна стрункість, що скоро ось вони

⁶⁸ Мамалі́га – круто заварена каша з кукурудзяного борошна.

⁶⁹ Шмалькє́ (від *смалкий*) – дуже жарке.

⁷⁰ Зво́ри – яруги, провалля.

об'єднуються єдиним настроєм, нав'язаним моєю любов'ю до того краю. А вже з животворної сили настрою постане ідея, смисл, – тоді мозаїка моїх спогадів стане завершеною картиною, де будь-який штрих і будь-яка подробиця матимуть остаточне значення...

Клен за вікном гойднувся, вир його важкої зелені від вітру наче розпався, і знову у вільному просторі заяскріло небо, і вибухнуло літнє сонце, обливши мої руки й письмовий стіл денним фосфоричним світлом. І, пробуджений, я немов повернувся до дійсності. А повернувшись до дійсності, спершу наче краєм свідомості, а далі досить виразно почув віддалену какофонію⁷¹ звуків.

У цій какофонії не вловлювалося ні певної системи, ні певного смислу, але, здавалося мені, проступала тривога. Ще неясна й невиразна, вона вже невидними струменями проникала в кімнату, у мою свідомість і відчутно руйнувала ту атмосферу мого ества, яку я почав будувати і яку хотів довести до пугтя. Зусиллям волі я спробував відторгнутися від зовнішніх подразників, пригасити їхню руйнівну силу.

І переді мною постав на схилі гори хутірець Бокáč, що відбіг від Пути́ли на верхі за смерековий ліс, постали огороджені обійстя, кладені з дерева коли́би⁷², худоба з дзвониками на шиях під стіною срібно-зелених смerek. І ось із коли́би виходить вуйна⁷³ й проворно йде по стежинці, що прослалася по пастівнику⁷⁴, йде вже під розквітлою дикою

⁷¹ Какофонія – немилозвучне сполучення звуків, що справляє естетично-негативне враження.

⁷² Коли́ба – житло чабанів та лісорубів.

⁷³ Вуйна – тітка, дружина дядька (брата матері).

⁷⁴ Пастівнік – пасовище.

грушею, і, здається, від цвіту лягають їй на обличчя миттєві рожеві спалахи...

245 слів

За Є. Гуцалом

~ 71 ~

Вийшов на подвір'я. Цвіли мальви і соняшники, повітря просякло густим духом горідини й саду. Злеглий під тином укїс трави пах зів'ялою гіркотою свіжості. Біля воріт стояла тітка Горпина в білій хустині і, либонь, витягувала свого цікавого носа через усю вулицю аж до верби на чужому обійсті.

Музика, така зайва і недоладна в цей сонячний літній день, наростала. І, стоячи біля криниці, скоро на вигині вулиці я побачив дитячу ватагу. Ішли хлопчики й дівчатка, але більше було хлопчиків. Кожен із них грав на якомусь інструменті – той перебирав струни гітари, той грав на балалайці. Маленький, мов печерічка, замузаний хлоп'як дув у сурму, тримаючи її обома руками. Ген і барабан вибамкує – у його жовтий живіт гамселиць і гамселиць веснянкуватий здоровань, що на дві-три голови височіє над ватагою. Білява дівчинка несе в руках транзистор, який, мабуть, увімкнуто, але хіба втямиш у цьому гармидері, яку програму він зараз транслює – естрадні пісні чи, може, поради механізованим ланкам кукурудзоводів.

Дитячий загін іде вивчати, любити і знати свій рідний край? А якщо це турпохід, то де ж інструктор?

Ось ватага порівнялася з подвір'ям, і я помітив, що поміж самодіяльних музикантів іде двоє знайомих хлопчиків-

близняток, які на витягнутих угору руках несуть диктовий⁷⁵ ящик. Це був ящик із-під посылки, темніла обкришена сургучева печать, а також адреса: область, район, село. Великими карлючками було виведено прізвище – "Копайгородський". І вже дрібнішим цятковінням літер – зворотна адреса.

У ящику з-під посылки можна було помітити квіти: півонії, мальви, ромашки. Обличчя в дітей були зосереджені, похмурі. Ішли по вулиці, не роззираючись по боках, а по боках – на подвір'ях і біля воріт – стояли дорослі, їхні батьки, матері й сестри та брати, що стежили за дітьми без тіні усміху.

Музика, не обриваючись, гриміла та гриміла, і від неї віяло розпачливим смутком.

282 слова

За Є. Гуцалом

~ 72 ~

Сівши до столу, я намагався реставрувати лад недавніх настроїв і спогадів, та вони безслідно залишили мою душу, мов зграя перелітних птахів, що подалися до вирію. Хотів знову навіч⁷⁶ углядіти, як на хуторі Бокáч гуцулка виходить із коліби, як ступає стежною, як розквітла груша кидає на її молоде обличчя рожеві спалахи, – та все це не поставало живою картиною, хоч як я силкувався.

Зловив себе на тому, що думаю про Кривеньку Галинку. Ворона й справді була скалічена, мала перебиту лапку, тому-то її так і назвали. Через ту лапку та ще пошкоджене крило Кривенька Галинка змалечку не навчилася літати, а тільки

⁷⁵ Диктовий – зроблений із дикту (фанери).

⁷⁶ Навіч – своїми очима, особисто.

ледь-ледь перепурхувала в повітрі, сідаючи то на воріну⁷⁷, то на кущ, то на кóворот⁷⁸ криниці. Зовсім ручна, ходила по дитячих руках, і діти до неї звикли так, як звикають до будь-якого живого створіння.

Бувало, хлопці грають у футбол, а неподалік, сидячи на вишневій гілляці, примостилася Кривенька Галинка й очима-намістінками стежить за їхньою баталією. Бувало, хтось пасе гусята, а вона теж на моріжку⁷⁹, допомагає. Буває, дитина йде до магазину по хліб, а Кривенька Галинка, то накульгуючи по землі, то конвульсивно перелітаючи в повітрі, супроводжує до продуктової ятки⁸⁰, наче гнана хазяйськими клопотами.

Поступово розчулюючись, я згадав, як одного разу Кривенька Галинка завітала й до мене. До всього цікава, хоробра, скалічена ворона якось навесні злетіла на моє відчинене підвіконня. Стала між вазонами калачиків і цикламена, витягнула лискучу шию й гостро дивилась у кімнату й на мій письмовий стіл.

– Здрастуйте, – чемно привітався я лагідним півголосом, щоб не сполохати...

242 слова

За Є. Гуцалом

~ 73 ~

Пусткою віяло не тільки з небес, а й із моєї душі, і ця пустка була схожа на ту, яку викликає відчуття раптової втрати.

⁷⁷ Воріна – зрубаний тонкий довгий стовбур дерева, що його використовують для огорожі; жердина.

⁷⁸ Кóворот (від *колóворот*) – вал із ручкою, на який намотується ланцюг.

⁷⁹ Моріжок – густа молода трава; мурава.

⁸⁰ Ятка – легка будівля для тимчасової торгівлі.

Як щось далеке й несправжнє, згадалися мої нинішні спогади про Карпати: де вони, ті гори, ті урочища й полонини, де ті люди? Видавалися безплотними, риси їхні звітрилися так, як звітрується камінь-піщаник. Начебто я силкувався розказати про них не зі своїх вражень, а з чужих розповідей.

Полотно лугу слалося біля пшеничного лану, і тут поміж колосків росло стебельце маку. Пелюсткі ледь здригалися, похлюпуючи густою кров'ю, і довгі темні тичинки на їхньому тлі вражали якимось по-рослинному висловленим, наївним і щирим, трагізмом. Печаллю світилася квітка маку у вечірньому полі, і я здивувався: чому так? Адже здається, увижається, а насправді квітне мак без будь-якої печалі, без будь-якого наївного та щирого трагізму.

Я повернув до села стежкою поміж запорошених полинів і вже чимало пройшов, несучи в собі пустку, як раптом знову згадався мак у пшениці, згадалася та печаль, яку я зумів відчуту у квітці, – і я мало не спіткнувся, осяяний здогадом.

Усе через неї, Кривеньку Галинку.

Я навіть не хотів запитати в себе: хто ж вона така, Кривенька Галинка, щоб раптом усе переінакшилося мені в цей день? Переінакшився світ довколишній і світ у естві моєму. Не запитував, бо не потребував ніякої відповіді.

Бо хто, скажіть, міг відповісти красномовніше й уразливіше, ніж ота стеблина маку в пшениці, ніж його квітка своїми тремтячими червоними пелюстками...

~ 74. Полювання з гончим псом ~

Товариш залишив мене тут, на острові, а сам, сівши в моторний човен, подався в село по всякий надібок⁸¹: хліб, олію, сірники, сіль.

Людина, котра мріє про самотність, не відає, що чинити зі своєю самотністю, коли її – вволю! Здавалося б, розкошуй, утішайся, але, не звикнувши до самотності, не можеш спершу ні втішатись, ні радіти. Виявляється, до неї треба звикнути. Виявляється, у собі слід виховати смак до самотності, культуру її використання.

Острів був схожий на вітрильник, що плив посеред Дніпра. Мабуть, схожості з вітрильником йому надавали не тільки піщані береги, а й дві довгі косі, що білили серед блакитного простору води. Коси були всіяні черепашками. Чайкі, що здавалися голубуватими, плавали біля однієї та другої косі й зрідка скрикували. За такої літньої спеки голоси їхні звучали зів'яло, непевно.

Наш намет стояв на березі, поміж верболозів, а рибу ми ловили неподалік зі стовбура верби, яка тут опинилася невідомо як – дерева на острові не росли. У річку було закинуто вудочку і два спінінги. До вершка кожного спінінга ми прикріпили по дзвіночку, які озивалися мелодійними, сьайливими голосками. Не клювало. Подеколи я діставав із води нехитрі снасті, перевіряв наживку, а потім знову закидав якомога далі від берега.

Зумисне повільним поглядом стежив за небом (наче аж зотлілим, вигорілим від гарячого сонця, від спеки). Блукав очима по лівому берегу, по численних заводях, по заростях

⁸¹ Надібок – тут: господарські речі.

очеретів, які вкрили безліч заток, рукавів. Далі вглядавсь в правий берег, крутий, із жовтої та сірої глини, подекуди порослий лісом. Там, під лісом, горіло вогнище, ледь-ледь бовваніли юнацькі постаті, білили намети. Чи то студентський табір, чи то молодіжне туристське стійбище – важко втямити до пуття.

259 слів

За Є. Гуцалом

~ 75 ~

Мені в першу мить не повірилося, що все те відбулося насправді. Собака, ставши на березі передніми лапами на мокрий пісок, ледь-ледь задер морду і завив-заскмілив. Скмілення було розпачливе й тужливе, але, звичайно, могло долинути недалеко. В усякому разі, не могло подолати обшир дніпровської води й долинути до протилежного берега, де в затінку лісу, поміж кущами та деревами, білило наметами молодіжне стійбище, яке вечорами і вночі відгукувалось у наших вухах піснями і гітарними переборами.

Собака тужив за своїм хазяїном, за тими хлопцями, що привезли його на самотній острівці, щоб здихав на безлюдді. Скмілення то звучало жалібно й тоненько, мовби підзвін павутинки, а то набирало на силі, відлунювало глухою безвихіддю.

Скоро почулося хрипкувате пострілювання мотора, яке все віддалялось – і згасло. Собака, наче отямлений тими механічними звуками, умовк, а потім став бігати по білій смужці піску над річкою. Бігав повільно, туди-сюди і весь час позирав на безкрай дніпровський простір. У мій бік не дивився. І раптом чи то розчулення, чи то співчуття гострою судорогою пройняло моє тіло, у горлі засудомило, запекло, й

очі спалахнули отим болем, який передує сльозам. Зусиллям волі я переборов хвилинну слабкість...

Я став кликати собаку з собою. Він ніяк не реагував на мої прохання, та коли я рушив і вже йшов по гарячій, шелесткій траві, очманілий від спеки, він таки побіг слідом.

213 слів

За Є. Гуцалом

~ 76 ~

По Дніпру – за течією й проти течії – обіч острівця снувало безліч усяких човнів найхимерніших конструкцій. Снували, застаючись поза моєю свідомістю, та цей звук мотора виділився з-поміж інших своєю наростаючою міццю, і я зацікавлено підвів голову. Справді-бо, цей човен, перетнувши обшир ріки, майже наблизився до острівця й наступної миті тицьнувся носом у пісок зовсім неподалік.

Управно заглушивши мотор ще за кілька метрів од берега, а потім – напружившись усією доладною постаттю, різким рухом дужих рук – витягнувши човен на пісок, ступила на острівець дівчина в купальнику. Спершу, здається, вона намірилася піти в протилежний бік, та, поглянувши на наш намет, подалася сюди.

Стрункі повні ноги впевнено ступали по каймі⁸² піску, яку лизала дрібна хвиля. Ще зоддалік було помітно, що дівчина вродлива, що вона знає про свою вроду, а тому тримається незалежно, вільно. Розпушене житне волосся здригалося на плечах, облямовуючи двома хвилястими контурами кругле обличчя. Пелюстка верхньої губи ледь задерлась угору, надаючи її обличчю ще й якогось

⁸² Кайма – облямівка, обвідка, стрічка.

пустотливо-задержуватого виразу. Та цей задержувато-пустотливий вираз наче тонує, наче гаснує у повені сяйва, яким полум'яніли її очі.

Мовби увібравши безмір дніпровської блакитної води, мовби переповнившись небесною блакиттю, вони видимими, магічними хвилями тепер випромінювали ті чари літа, які могли, мабуть, уміститися тільки в дівочих очах.

– Альбатрос! – озвалася дівчина.

Та не встигла вона ще й озватися, як собака, що досі непорушно сидів біля намету, моторно звівся і з хворобливою грацією пораненої тварини побіг назустріч. Дівчина опустила навкóлішки, стала гладити обомá долонями – то передні лапи, то шию, то між вухами.

Собака торкався грудьми її колін і намагався зазирнути в обличчя.

Дивне відчуття – захоплення вродою і водночас ворожості – звідав я в ту хвилину, коли похмуро слухав дівчину. Вона була втіленням краси, дозрілості; свіжою енергією дихала кожна її клітинка.

276 слів

За Є. Гуцалом

~ 77 ~

Дніпро – вічний, могутній, мовчазний – знав таємницю, але хіба коли він вповідає свої таємниці? І зараз мовчав напруженою течією, мерехтінням зайчиків, заростями очеретів по берегах. Скільки він знає, цей сивий і завжди молодий дідо-всевідо, скільки тримає загадок, приховує драм, не зізнається про нещастя – і, може, в цьому й криється велика мудрість великої ріки?!

А часом Альбатрос не переплив на той берег, до лісу?

Цей здогад пробринів у моїй свідомості чи й справді був висловлений моїм товаришем? Не знаю, а тільки наступної миті човен, вєдений дужими руками, із надсáдним ревінням долав річковий простір, який на скаженій швидкості здавався твердим, горбкуватим, і човен наче по груддю стрибав, наче по каміняччю підскакував. Мабуть, так мчить в атаку торпедний катер. Товариш міцно стиснув губи, і на його вілицях чи піт виступив, чи тремтіли краплини води.

Берег наближався, ліс виростав, намети в зátинку дерев збільшувалися. Мало не врізавшись човном у пісок, товариш різко загальмував, розвернувся – і тепер ми пливли вздовж пляжу, на якому хлопці з дівчатами грали в м'яча. Точніше, було два натовпи, що підкидали два м'ячі. Крик, вереск, сміх, глухі удари долонь, розпашілі обличчя, пітні, блискучі торси, тугі стегна, гострі груди, жи́лаві шиї, барвисті плавальні костюми. М'ячі злітали догори, опускалися, летіли вб́к, зринали свічками, падали сухим листом. На нас ніхто не звернув ніякісінької уваги, бо, звісно, хіба мало човнів тут пропливає за день...

218 слів

За Є. Гуцалом

~ 78 Спадщина ~

Стежка, що вела до похиленої хвіртки та снувалася по обійстю, геть погасла, неходжена, поросла голка́ми молоді трави. Він ступив на цю стежку, як на живе щось, наділене відчуттям, слухом і голосом. Ця́мрини⁸³ криниці, побурівши й позеленівши, скособочились. Зазирнувши всередину, він побачив далеке й тремтке око вічної води, яке звідти – з похму́рої древності своєї, наче з глибини

⁸³ Ця́мрина – колодязний зруб.

непорушного часу, – приглядалося до небесної блакиті, до мінливого дня нової весни. З ясена, що ріс біля криниці, з його розпростóреного гілля, зі свіжого, наче аж прозорого, листячка сіявся і сіявся пташиний перéспів – падав на дно криниці, на зсутулені плечі Золотаренка, на густу щиріцю, якою покрився двір...

Краєм ока помітив, що дівчина, і словом не озвавшись, пішла геть по вулиці, і за бузковими кушами раз і вдруге майнула блискавкою рожева стрічка в чорному хмаровінні її розмáяного волосся.

Залатана де бляхою, де черепицею, де околóтом⁸⁴ старої соломи, покрівля на хаті позеленіла від моху і скидалася на хустину, якою запнулися чи то з горя, чи то з великої нужди. Подекуди стіни було обкладено загáтою⁸⁵ з картопління та соняшничіння; над сінешніми дверима висіла жердка, і на цій жердці сіріло в пучку кілька мáківóк, напівзогнилих і напівструхлявілих; більмуваті вікна, покрані на дрібні шибкі, із розпачливо-настороженою невидю́чістю стежили за Золотаренком, і його дратували ті вікна, мовби очі живої людини.

Обійшовши поза хатою, він ступив на горóд, що слався до колгоспного поля. Сусідні горóди було зорано й засаджено, на деяких виднілися жіночі постаті із са́пкáми чи заступами в руках, і тільки бабин горóд стояв у запустінні, і кілька розквітлих по межі ви́шеньóк здавалися тут чужими й випадковими гóстями.

257 слів

За Є. Гуцалом

⁸⁴ Околóт (околіт) – сніп житньої соломи, обмолочений нерозв’язаним або перев’язаний після обмолоту (для швивання покрівлі).

⁸⁵ Загáта – огорожа біля стін хати.

На ганку тхнуло вогкою долівкою, заболоченою, очевидно, під час похорону і по́минок ногами багатьох людей, а також стояв стійкий дух сажі й павутиння. Низька стеля мало на тім'я не налягала, і, переступаючи зчовганий поріжок до сіней, Золотаренко нагнув голову та й так уже тримав її увібраною в плечі. У сутінках сіней стриміла драбина до горища, за драбиною бовваніла прикрита рядіужкою⁸⁶ діжка з розсохлими обруча́ми. Уздовж стіни на моту́зочках вісіла дошка, що, либонь, правила за сі́дало для курей, і світилась у стіні дірка-лаз для птиці.

У хатині давно не мащена долівка за порогом зразу западала, потім западала й довкола стовпа́, що підпирав смолянисту деревину сві́лока⁸⁷. Піч – без за́тулки – роззявила чорне ві́стя⁸⁸, голодну пащу свою, що безнадійно ждала на гоготливе полум'я вогню, на горщики та банякі⁸⁹ зі стравами, на сковороди зі смаже́ною⁹⁰, на де́ка⁹¹ з пиріжками... Старовинна лава з фігурно вирізаною спинкою; стіл на куцях, окоренкуватих ногах; жовті, як лій⁹², дошки дерев'яного тапчана́ під стіною, а поряд – залізне ліжко посвічує поіржа́вілими масивними кулями на високих бильцях.

В одному та в другому запавутинених кутках висіли ікони, обвиті короткокрилими рушниками, і через мереживо

⁸⁶ Рядіужка (від *ряднина*) – цупке домоткане полотно з конопляної або лляної пряжі.

⁸⁷ Сві́лок – балка, яка підтримує стелю в будівлях.

⁸⁸ Ві́стя – *діал.* вхід.

⁸⁹ Баня́к – чавунний горщик, казан.

⁹⁰ Смаже́ня – яечня.

⁹¹ Де́ко – форма для випікання.

⁹² Лій – жир рогатої худоби, що вживається в їжу.

сусального золота⁹³ проглядали печальні образи святих у холодних німбах.

– Ось тут бабина спадщина, – сказала тітка Марфа, показуючи на скриню, що стояла між ліжком і тапчаном.

Тітка бубоніла нудним і наче невдоволеним голосом, а Золотаренко не слухав і, остерігаючись зазирнути в скриню, болісним поглядом никав по стелі полушений, по пріпічку й коміну⁹⁴, по миснику, на якому стояло кілька розмальованих тарілок, по запалій долівці, засміченій пір'ям, листям, просом...

Зоставши сам, він почувався наче в глиняному мішку. Тісно обступали стіни, гнітила стеля; й незрима присутність чужого життя, яке минуло тут, теж непокоїла.

267 слів

За Є. Гуцалом

~ 80 ~

На пріпічку чорніло обсмалене вогнем та димом горня, а з роззявленого горла його стриміли ложки, ножі, виделки. Серед лóжок були дерев'яні, скришені зубами, проте лаковане малювання ще не походило з них, і Золотаренко з дивним зачудуванням розглядав ці прості, але такі необхідні атрибути людського побуту. Ураз вони відалися йому символом марності існування, незворотної минушості часу.

Надумав податися надвір, наче там, на весняній волі, неминуче мав повернути собі певність. Та в сінях опинився біля драбини і, повагавшись, ступив на перший шабел⁹⁵, далі

⁹³ Сусальне золото – надтонкі золоті листи, за допомогою яких «золотять» різні вироби.

⁹⁴ Комин – передня частина димоходу печі.

⁹⁵ Шабел – горизонтальна планка в драбині.

на другий... Ляду⁹⁶ на горище хтось відхилив, і, намацавши в кишені газову запальничку, Золотаренко присвітив. Рукою було подати до бовдура⁹⁷ в сажі та смолянистих підтьобах, тут лежали якісь рэшета, підрешітки, друшляк, ціпілно⁹⁸, дерев'яний совок, коса з грабками⁹⁹. Повагавшись, здерся на горище і, напіввипроставшись, мало не вдарився головою об лату. У тремткому світлі газової запальнички постало дивне нутро, яке ковтнуло в себе масу речей, і тепер, утративши своє призначення і свій смисл, вони лежали в мертвих, химерних позах. Якісь вузлики було підвішено до бантин¹⁰⁰, якісь корінці, висушений цвіт і скоцюрблене коріння. Помацавши долонею під сніпковим пошиттям, Золотаренко натрапив на вила-трійчатку. Точніше, колись ці вила були трійчаткою, бо нині бракувало середнього зуба. Ось діжка, у якій колись замішували тісто для випічки, – видно, останнім часом хліб уже купувався в магазині, тому діжка стала непридатна.

Спершу Золотаренко роззирався з відстороненою байдужістю, та дедалі дужче прокидався інтерес. Він тепер не просто вже розглядав вузлики, корінці, віла й діжку, а наче вчитувався в них, наче доскіпувався до істинного смислу речей.

245 слів

За Є. Гуцалом

⁹⁶ Ляда – дверцята.

⁹⁷ Бовдур – димар.

⁹⁸ Ціпілно – держак ціпа (ціп – ручне знаряддя для молотьби).

⁹⁹ Грабкі – пристрій до коси у вигляді невеличких граблів із довгими зубцями.

¹⁰⁰ Бантина – поперечна балка між кроквами (кроква – брус, на якому тримається дах).

~ 81 Диво ~

Пам'ять життя дається людині не з першим її криком, а згодом, вона виникає в тобі, мов струс, наче вибух, і своє буття на землі ти відлічуєш з тої хвили.

Для нього світ починався п'тьмою. Глуха чорнота заливала все довкола, і він борсався на самому дні її важководдя і плакав у відчаї й безнадії. Був посеред нескінченного, моторошно чужого шляху, усущіль накритого темрявою. Нічого не знав і не бачив. Ноги самі вгадували напрямок, ноги несли його далі й далі шляхом, глибше й глибше в темряву, і йому ставало дедалі страшніше й страшніше, і він плакав гірко-прегірко. П'тьма затягувала його в себе, поглинала його, і він слухняно йшов у її всюдисущість і тільки й умів, що плакати.

Так і пронесе спогад через усе життя. Чи то був він, чи приснилося?

Опісля був дід Родим. Власне, і не сам дід, а його руки, дві безмежно широкі теплі лопати, які вигорнули маля з чорноті безнадійного шляху, а потім дивно торкалися хлопцевої голови, до настовбурченого, жорсткого, мов на спіні у вовка, волосся, і від того незвичного доторку плач перейшов у схлипування, а там і зовсім ушух і зник.

Велетенський чоловік з побитим крутою сивізнюю диким заростом на голові й на обличчі, прикритий спереду шкурою тура, зачепленою грубим ременем за схожу на стовбур старого дуба шию, чаклував над полум'ям. Червоне, жовте, сизе, а то зненацька шугне звідти чорне й злякано сховається за миготливу червоність, бузкова каламуть розчиняється в ніжній сіняві, – барви народжувалися, вигравали, мінилися, барви жили буйним, веселим життям

спершу в гóрні, потім на обличчі, на широких дідових руках, на всій його могутній постаті, а відтак пливли на Сивоока, проходили крізь нього, і він відчував, що починає жити цими барвами, оцими вогняніми спалахами в задимленій хижі, а ще він жив відвагою такою самою, як та, що була в дідових руках, коли вони без страху занурювалися в нуртóвисько полум'я і діставали звідти заціловані вогнем дивні речі, що світилися барвами, ще несподіванішими й яснішими, ніж бачив хлопець на землі й на небі.

330 слів

За П. Загребельним

~ 82 ~

Дід Родим завжди мовчав. Не було людей довкола, мовби спервовіку жив він на пустельному уділлі край шляху, що вів невідомо куди, знав Родим тільки глину та звированість полум'я в гóрні, мовчки ліпив свої посудини, кидав на них химерну звивистість бáрви, обпалював у гóрні й складав під очерéтяним накриттям.

Нащо слова?

Замішував круто глину, кидав добрий вáльóк на дерев'яний вичовганий круг, перед тим розкрутивши його (пристрій для розкручування круга ногою був для Сивоока найнезбагненнішою річчю з усього, що діялося), обережно наближав до шматка глини свої широкі долоні, і глина тяглася вгору, вивищувалася, оживала, з веселою покірливістю йшла за долонями. Слова тут були мáрні.

А вже згодом вступали в дію дідові пальці, мовби вигравали на гнучкій подáтливості глини, і з тої мовчазної музики народжувалися то гарне горнятко, то високий глек, то

місткий збан, то химерна посудина на тонкому стоянці. І все без слова й без мови.

Іноді брався Родим до іншої роботи. Не крутився тоді круг, глина тужавими брусками лежала на широкій липовій дошці і ждала доторку пальців, найбільше ж – вологості барв, що дрімали до часу в надпиляних тўрячих рóгах, розташованих на поставці саме так, щоб до них можна було дотягтися без зусиль рукою. У такі дні Родим пересувався по хижі з не властивою для його великого тіла обережністю, його рухи набували урочистої скованості, він мовби творив мовчазну молитву давнім богам, успадкованим від діда-прадіда, і таки справді з полум'я Родимового гóрна виходили на світ давні слов'янські боги, несли в притёмненість старобі хижі співучу багатоманітність барв, і кожна барва мала свій голос і свою мову, так що зайвими видавалися б тут звичайні слова з їхньою буденною посполітністю.

264 слова

За П. Загребельним

~ 83 ~

Родим не казав Сивоокові ніколи нічого, не пояснював, що діється в полум'ї і на глині, на яку крізь соломінки, уставлені в тўрячі рóги з краскою, краплювалися співучі барви. Не почув з його уст малий назви жодного бога, але незабаром знав уже всіх, уловивши то раз, то вдруге з уст заброд-купців, які торгувалися з Родимом за його посуд і за його богів, і вже знав, що отой чотирилиций, скупчений у мудрості своїх чотирьох ликів, повернутих на всі чотири сторони світу, – Світовід, а той гнівливий, іскряно-жовтий – то бог блискавиць Перу́н, а зелений, мов причасність лісових гу́щавин, – пастуший покровитель Вéлес, а той надутий, мов

купка, широконіздрий, із жадібними очима – то Сваро́г, верховний бог неба і світу; найліпший же для Сивоока видавався Яріло, господар усього плодючого й родючого, щедрий, усемогутній мідяноголовий бог, завітчаний таким веселим зéлом, яке нікому й не снилося. Сивоок довго не міг збагнути, чому найближче до серця йому саме цей бог, і тільки згодом, якимсь віпа́дком, підгледівши, як Родим із особливою старанністю чаклує над новим Ярилом, побачив: дід дає богові своє полі́ччя!

У цьому Сивоок не вбачав нічого дивного, бо вже давно запримітив спільність між богами і дідом Родимом. Мовчали бо́гі, мовчав і Родим. Тільки вже як починали занадто докучати зі своїм торгуванням йому купці, то відбу́ркував їм глухим басю́рою: «Так» або «Ні», «Мало» або «Хай».

Родим уявлявся Сивоокові найдужчою силою на світі...

222 слова

За П. Загребельним

~ 84 ~

Їли вони рибу, смажену, в'ялену й солену, м'ясо, копчене та свіжину, хліб, здебільшого прося́ний, рідше житній, а пили воду й мед, старій, вистояний. І хліб, і меді – усе це мали вони серед готовізни, що її запасав Родим від купців, у маленькій хижці, без вікон, де були ще хутра вивірок, куниць, бобріві й собо́ліні, шкури вовчі й ведмежі, зв'ї срібного дроту й заморські монети, нарубки коштовних металів і дорогі грівни – цілий скарб, цінності якого Сивоок ще не міг знати.

Рибу добували з річки, а м'ясо на ловах у пуці, куди Родим брав Сивоока чи не від найпершого дня, як той задомовівся в нього, виловлений із каламутної пітьми́ ночі, і,

може, саме під час тих виснажливих мандрів серед лісового безмежжя найбільше набрався Сивоок міці, що колись мала зрівнятися з Родимовою силою.

Тоді до них долучався третій. Товаришем назвати його Сивоок не міг, а Родим нікого ніяк не називав, отож третій був не товариш, а просто третій. А був то кінь. Уперше Сивоок побачив коня віддаля, коли п'явся на луках коло річки і дід Родим покликав його по́свистом. Здалеку це була попеляста, волохата істота, доволі непоказна. Та коли кінь підбіг ближче, Сивоок побачив його круту шию, широкі груди, міцні тонкі ноги, що мовби аж дзвеніли, з розгону вдаряючись у землю, – і кінь йому відразу сподобався, і він мовчки про себе назвав його ласка́во Зюзь, бо коли дід Родим кликав його, то до свого посвисту додавав ще глухе гудіння голосом і виходив неповторно дивний звук: зю-зю-зю.

242 слова

За П. Загребельним

~ 85~

Здавалося, немає на світі сили, яка могла б примирити коня з малим Сивооком. Не помагали їй тривалі перерви в їхніх дивних стосунках, коли на зиму дід Родим ховав коня в теплу землянку і Сивоок міг бачити Зюзя лише в дні лівів. У такі дні, звиклий до відсутності свого ворога (а відсутність давала надію й на остаточне його усунення), стаючи з ним знову віч-на-віч, кінь шалів, і, уже не намагаючись приховати перед Родимом своєї ворожнечі до малого, виявляв її, як тільки міг, – бурхливо й несамовито.

Захоплений своєю змаганією з конем, Сивоок не зауважував безлічі подій і речей, які його оточували, і, може, тільки згодом згадуватиме він час від часу то перший

солодкий захват від широкого світу, який відкрився йому ще тоді, як він уперше піднявся над землею, залізши на дерево, щоб урятуватися від міцних зубів Зюзя, або ж вималюються йому в сірій нудзї щоденності барвисті плями, закружляють у нескінченному танку, ваблячи погляд, убираючи очі (дід Родим розтирає в круглих дерев'яних лóжжках із відламаними черенками свої краски), а то зненацька посеред найбільшого велелюддя обступлять його непробивні лісові гущавини, землі без доріг, попечатані слідами диких мешканців, – нахабно впевненими, несміливими, полохливими, і рибіна, яку сам уперше вітрусив із верші¹⁰¹, і гніздо з жовторотими пташенятами, що його знайшов у кущах, і черепаха, яка загубила яйце на теплому піщаному пагорбі над далекими прогнóями¹⁰², і шум вітру, і погук похмурого нічного птаха-вістуна, і тріск скресаючої криги на річці, – усе те навідуватиметься в його життя то більше, то менше, то бовванітиме¹⁰³ ледь-ледь на обрїях снів, то гримітиме всевладне до болю в ушах, до сліз в очах, до щему в грудях.

262 слова

За П. Загребельним

~ 86 ~

На мокроземлях клубочілися чорнолóзи, а за ними стояли вільхи з замшілими сіро-зеленими стóвбурами, ліс мовби западався до серéдини, земля під копитами в Зюзя втікала вниз і вниз, дерева ставали вищі й вищі, страшніше й страшніше було Сивоокові, і він тулився до Родимової спіни,

¹⁰¹ Вёрша – сплетена з лози риболовна снасть, що має форму кошика.

¹⁰² Прогній – багнисте, грузьке місце.

¹⁰³ Бовваніти – виднітися, показуватися здаля.

позираючи вперед одним лише оком, ждав, коли ж нарешті вирівняється лісова земля, коли зникне її похїлість, та ліс западався більше й більше, іноді він мїлостїво випускав заблуканих їздців на просторе, перед ними відкривалася могутня дїброва з галявинами, поритими вєпрячими табунáми, і велетенські дуби спокїйно стояли навкóло, з'єднуючи ліс із небом, не даючи лісові западáтися нижче, однак за дїбровами враз стелилися зелено-їржаві дрягви¹⁰⁴, круто спускалися в хлюпанїну вологих нєтрїв, де не пробїжить звїр і не пролетить птах.

Найдивнїше ж: хоч як довго вони мандрували в пущі, і хоч як низько й невпинно западáлася вона перед очима в малого Сивоока, і хоч жодного разу не спостерїг він повернення назад, угору, до тої висхїдної точки, з якої починався їхній щорáзовий спуск донїзу, урештї вихóдило так, що вони поверталися додому, на те сáме узлїсся, у ті сáмі чорнолóзи. Таке чудо незмóга збагнути. Бо всього можна було навчитися: слухати голоси лісу, відчувати по слїдáх і відмїтинах, де й коли і який звїр пройшов, знати, де живуть і гнїздяться і які птахи, уміти стрїляти з лука й кїдати спїса, здирати шкуру з упольóваної звїринї і пектї на жару м'ясо, розвóдити вóгнище і відганяти ляк перед нїччю і хижим нападником-вовкулáкою. Але нїяк не спороможний був збагнути Сивоок отогó моторошно-незвичайного западáння лісу до середини, до глибинї, нескїнчєнного спускання, з якого, здавалося, нїколи не буде вороттá, однак вороттá наставало щоразу просто, легко, так нїби пуща брала їх

¹⁰⁴ Дрягва (драговина, драговина) – грузьке, багнисте, болотисте місце.

на руки і непомітно винóсила зі своїх нетрів, як безсилих, заблúканих дітей.

283 слова

За П. Загребельним

~ 87 ~

Дитяча душа тонше настроєна до звучання пересторóг, а Родимова зчерствíла від довгого життя. Понура закономірність буття вимагала, щоб щасливе завершення всіх загрозових пригод бодай однóго разу поступилося кінцю нещасливому, важко тепер точно визначити причину, але сталося.

Переслідували пораненого óлень. Óлень мав стрілу в стегні, далеко відбігти ж не міг і втікати швидко теж, видимо, не мав снагі, але вже Зюзь змокрів усією своєю попелястою шерстю, усе важче та важче погікувало в нього в чéреві, а óлень не показувався, слід його втечі Родим упізнавав то по зламаній гіллячці, то по листкóві дерева, поплямленому кров'ю, то по дивному сліду трьох рáтичок, бо поранену ногу óлень, видно, щоразу підсмикував і на землю не ставив, аби не завдавати собі зайвого болю.

Óлень утікав униз, у самí глибіни пúщі, він забивався в заплутаніші й заплутаніші гущáвини, але, як то часто буває в лісі, гущáвини зненацька розступилися – і вдарило в лице переслідувачам гнилим духом прогнóїв¹⁰⁵. Зюзь від несподіванки став, мов урíтий у землю, так що вершники мало не позлітали йому через грíву наперéд, але Родим ударив коня в здúхвини¹⁰⁶, женучí вперед, просто на отруйно-

¹⁰⁵ Прогнóй – див. виноску 100.

¹⁰⁶ Здúхвини – місце у верхній частині тіла між ребрами і черевом.

зелене купіння болота, бо на одній кूपіні¹⁰⁷ за два конячі скоки від них стояв поранений олень і дивився на своїх убивць очіма, у яких чорно блукала смерть.

204 слова

За П. Загребельним

~ 88 Євпраксія ~

Заливалися в небі радісні жайворонки, кричали у вечірніх травах деркачі, кумкали в теплій воді жаби, рипіли колеса, тривожно іржали коні, верблюди одчайо ревли, віддаляючись від звичних сухих степів. Роздратовано кричали погонічі. Дзвеніла зброєю київська дружина, яку великий князь виділив для супроводу княжни Євпраксії. Перегукувалися між собою саксонські рицарі, послані маркграфом¹⁰⁸ Генріхом Штаденським для охорони його невісти, яку звано тепер уже й не Євпраксією, а Пракседою, як то водиться в латинян. А вона не чула нічого. Дорога пролягла для неї, мов жах коліс, безнадійна, безкінечна й німа. Усі дороги будуть німими, коли покинеш рідну землю.

Княжну везли на волах повільно й обережно, як пиво, щоб не бóвтати. Пóвіз¹⁰⁹, запряжений шістьма білими волами, висококолісний, із колясою¹¹⁰, кованою зовні сріблом, усередині встеленою східними килима́ми (на білому тлі – зелена плутаніна трав, гілля і пурпурові квіти), підвішеною на пасáх¹¹¹ із волóвої шкури, у кількоро складених. Обóзові не було ні кінця ні краю. Дружина кінна й піша, саксонські

¹⁰⁷ Кूपіна – горбик на луці чи болоті, порослий травою бо мохом.

¹⁰⁸ Маркаграф – титул правителя прикордонного округу (марки) у Франківській державі (VIII – IX століття); спадковий титул деяких німецьких князів.

¹⁰⁹ Пóвіз – екіпаж.

¹¹⁰ Коляса – коляска.

¹¹¹ Пас – довгий ремінь.

рицарі, священники – київський і саксонський, княжі коморники, грідні¹¹², служебки, по́вози кінні, волóві, двоколісні вози, запряжені не баченими в цих землях страхітливо смердючими верблюдами, коні, віслюки, верблюди підторока́ми¹¹³ – сила, багатство, розкіш, пишнота.

183 слова

За П. Загребельним

~ 89 ~

Безкінечний обоз тим часом уперто й невпинно просувався вперед і вперед по ледве означених дорогах; зоставалися позаду затаєні в пущах чотириліці давні бо́гі, вмирали чотирисо́нцєві розлого-стєпові дні, маліли чотиривітрові руські небеса. Утомливо-ляклива прóсонь струшувала шептання з трав, світ облягали тумани такі щільні, що в них не літали навіть янголи, а то зненацька роздиралося небо й падали на землю бурі й у несамовитих за́махах розмітали все навсібіч, і тоді Євпраксія молилася в душі якійсь невідомій силі, щоб щезло все, нічого не зосталося, а вона щоб опинилася вдома, у Києві, на Красному дворі, щоб повернулася туди, куди вже ніколи не вернеться.

І тоді небеса зацвітали слізьмі, і вітри реготали й телесувáлися¹¹⁴, а над усім панував безнадійно-вбивчий рух коліс.

Ще дитина, а вже мовби й жона. Що далі від Києва, то менше мало б зоставатися в ній дитинного світу, натóмість нахабно вривався в душу світ дорослий, породжений оцим

¹¹² Грідні (грідни) – у Давній Русі – княжі дружинники, охоронці князя (IX-XII ст.)

¹¹³ Торокі – ремені ззаду сідла для прив'язування речей або прив'язані до сідла дорожні мішки.

¹¹⁴ Телесувáтися – тикатися, кидатися зі сторони в сторону.

невпинним просуванням уперед і вперед, оновленням і зміною простору, бóрсанням поміж днями й ночами безберéгого моря часу.

163 слова

За П. Загребельним

~ 90 ~

Поштíвість¹¹⁵ водила рукою літописця навіть тоді, коли розповідав він про втечу з Києва сина Яросла́вового Ізясла́ва, вигнаного киянами в спосіб недвозначно-ганебний за те, що не дав людям зброї для оборони землі своєї від по́ловців. Може, літописець плакав від ганьби, сорому й приниження, але ніхто не бачив тих сліз.

Тому й не дивуймося, що ніхто з літопісців не наважився загострити перо, розвести чорне залізо для незнищимого атра́мэнта¹¹⁶ й записати на шкірі телячій, ягнячій а чи й ослячій про те, що літа тисяча шістдесят восьмого князь Всеволод, "п'ятимовне чудо", улюблений син Яросла́ва, онук Володимира, правнук Святосла́ва, зять ромейського імператора Костянтина Мономаха, отець двох дітей від ромейської царівни – сина Володимира, прозваного на честь вельмо́жного діда Мономахом, і до́ньки Анни, званої в народі просто Янкою, – що цей, отже, відзначений високим походженням і не менш високими родинними зв'язками князь по смерті своєї першої дружини візьме собі в жони не принцесу, не сестру імператорську, не до́ньку королівську, князівську чи бода́й боярську, а просту перея́славську дівчину, до́ньку веселого чоловіка Ясе́ня, що сидів собі

¹¹⁵ Поштíвість – чемність, увічливість.

¹¹⁶ Атра́мэнт – чорнило.

віддалік від князівського двору, гібів¹¹⁷ у підчерів'ї Переяслава, у недостойнім пониженні, у невідомості й нікчемності, знаний людям лише з того, що стругав дитячі колиски.

190 слів

За П. Загребельним

~ 91 ~

Ясень був вельми веселий чоловік, але в літописах годі шукати згадок про веселих людей, бо ж відомо, що тільки рівні сміються між собою, а літописи склалися для послідовно-впертого простеження й утвердження людської нерівності, що неминуче супроводжується урочистістю й надмірною поважністю.

Простий коліскар був далекий від спроб з'ясувати свій веселий норів, він просто успадкував від предків звичай веселих проводів зими, старого року, смерті й нестатків, радісних зустрічей весни, ситих днів, коли колють свиней і ріжуть гов'яда¹¹⁸ або впольовують великого звіра. Не слід вдаватися до припущень, ніби Ясень мав конче усвідомлювати, що за сміхом ніколи не приховується насильство, що сміх не викликає крові й полум'я, що лицемірство й обман ніколи не сміються, а завжди надягають машкарú¹¹⁹ поважності, що сміх знаменує не страх, а ствердження тої сили, яка походить від плодючості земної, народжень і вічних оновлень, від їдва й питва досхочú, що, у свою чергу, спричиняється до безсмертного тривання поколінь з діда-прадіда.

¹¹⁷ Гібіти – страждати.

¹¹⁸ Гов'яда – свійська рогата худоба.

¹¹⁹ Машкарá – маска.

Де там! Я́сень був задалекий від таких глибокодумностей. Він собі наспівував, посміювався у світлу, мов ясенéва стружка, бороду та стругав коліски. Він знав, що колиску треба робити з дерева білого, легкого, як сон, і веселого, аби легко й щасливо вигойдувалися в таких колісках воїни, хлібороби, люди тямущі, ловці, прості люди й князі, дурні й генії, просторі́ки¹²⁰ й недорі́ки¹²¹.

207 слів

За П. Загребельним

~ 92 ~

А яка ж правда про чеберя́йчиків¹²²?

Ма́бу́ть, а може, й напевне, чеберя́йчики всі однакові. Побачити одного – однаково, що побачити всіх. Тому ніхто не може сказати, чи вони вмирають, чи живуть вічно. Ма́бу́ть, вони просто є. Не живуть і не вмирають, а присутні на сім світі за́вжди, як правда й мрія. Бо що таке життя? Іти до смерті неминуче. Умирати в часі, рухаючись разом із ним. Для чеберя́йчиків час не рухається. Вічність нерухома, як ставко́ва вода. Завжди і нині й навпаки. Їм притаманна вічна сучасність, як богам. Але вони не боги, бо нікуди не йдуть і ні в що не втручаються. Їм невідомий по́квап, не знають вони метушні́яви, колотнечі, усе узгоджують із сонцем, з місяцем, з поро́ами року, з їх повільними змінами. Вічний колóбiг.

Чи є в них діти й дорослі? Ніхто не знає. Коли не вмирають, то нема старощів, а коли нема старощів, то навіть

¹²⁰ Просторі́ка – дурна, некмітлива людина.

¹²¹ Недорі́ка – нікчема.

¹²² Чеберя́йчики (від *чеберяти* – робити часті рухи ногами, рідше – руками) – гномики, маленькі чоловічки.

рости? Мабуть, вони завжди молоді, бо тільки молоді уважають себе безсмертними.

Їдять вони добре й часто, як у князя, хоч і не працюють. Що їдять? Може, росу, може, пахощі квітів. Коли так, то знають їх добре бджоли. Може, чеберяйчики й мандрують разом із бджолами, перелітаючи з місця на місце, щоб повсюди зустрічати людей, визираючи з-під кожного гриба́, з-під кожної ягідки, з-під кожного листочка.

208 слів

За П. Загребельним

~ 93 ~

Яка в них робота? Дивуватися зі світу, з його чудес і багатств, ніколи не знаючи ні спочинку, ні втоми в цьому. Ще – розносять вони згуки. Луна – то справа чеберяйчиків. Вони залюбки підхоплюють кожен гарний звук і розносять його повсюди. Коли ж звук їм не подобається, вони нікуди не хочуть його нести і він умирає. Скажімо, хрюкання діка. Або лайка поганого чоловіка. Або...

Чи є в чеберяйчиків¹²³ золото? У них є навіть те, що до часу приховане від людських очей. Усе сховане під землею й під водою, бо то найліпший сховок.

Чи є в них імена? Чи плачуть вони і чи лякаються? Чи мають спогади й молитви? Чи існує серед них любов? І чи є в них книги про непотрібність усього сушого й про необхідність усього сушого?

На це не може бути однозначних відповідей. Бо чеберяйчиків багато й вони хоч і однакові, та водночас і різні. Одні весь час ждуть чогось страшного, як ми – кінця світу.

¹²³ Див. виноску 120.

Другі сміються. Треті плачуть. Четверті тягнуть до свого житла всілякий надібок. П'яті люблять одягатися. Шості люблять роздягатися. Деякі лякаються темряви. Інші бояться тиші. Ще інші не переносять самотності. Але все це мудрі переляки. Гірше з тим, хто з переляку став невидимим навіть для самих чеберяйчиків. Тоді цим переляканим вішають на шию дзвіночки, щоб їх принаймні було чути, коли вже не видно. Узимку вони переважно сплять. Бо прокинешся серед снігів – умреш від тиші й таємничності.

229 слів

За П. Загребельним

~ 94 ~

Світ, хоч і дивний, але таємничий, і на це нема ради. Не допоможуть ні молитви, ні книги, допоможе хіба що мова. У мові вони кохаються. Кожен чеберяйчик¹²⁴ має свою власну мову. Як розуміють один одного? Називають кожен своє. Той – квітку, той – струмок, той – дерево. Тоді розповідають один одному, обмінюються словами-назвами. І все називається неоднаково, але всім зрозуміло.

Вони наймовірніше терплячі, позбавлені злостивості, а коли так, то й не виказують своєї влади. У них кожен робить що хоче, нема слухняності й покірливості, але є розуміння потреб.

Чи є в них дурні? Важко сказати. Бо дурні завжди мовчать і ждуть, щоб їм сказали, що слід говорити.

Чи є в чеберяйчиків князі, тіуни¹²⁵, дружина, восьмінники¹²⁶? Коли є насправді якийсь старший над

¹²⁴ Див. виноску 120.

¹²⁵ Тіун – у Київській Русі періоду феодальної роздробленості та в Московії до XVI століття – господарський управитель феодала, суддя нижчої категорії.

іншими, то щоразу плаче, як вимушений завдати комусь прикрість. А той його втішає. Влада виявляється в бажаннях, але ж у чеберяйчиків немає окреслених бажань. Коли, скажімо, хтось із них хоче понюхати квітку, то він ніколи не знає, яку саме. Тоді для визначення бажаної квітки збирається рада витончених примх, у яку входять чеберяйчики з потрібним досвідом і суворо обмеженою уявою. Бо необмеженість неприпустима, вона веде до зіпсуття. Заведе іноді занадто далеко. Відомо ж, що примхи в чеберяйчиків, хоч які несподівані, крутяться в усталеному колі узвичаєнь. Скажімо, ті, що живуть у травах, одягаються травами, харчуються травами, лікуються травами, насолоджуються травами.

217 слів

За П. Загребельним

~ 95 ~

Галявина справді небавом¹²⁷ відкрилася їм за високими березами, була довга й вузька, протилежний край її губився десь далеко, ударив із галявини густий дух зелених заросених конопель, дивно стеблистих, чорно-зелених, могутніх, мовби то й не коноплі, а якась лісова дика рослина, і над непробивною гуща́виною звабливо червоніли справді королівськими шатами непорушні опудала. Сонце било з-за дерев просто на червінь¹²⁸ тих шат, і на зеленому тлі рослин, у ламливій непорушності опудал навіть низькі душі готові були побачити цілий казковий світ ще живих і давно вмерлих

¹²⁶ Восьмінник – військовий чин; особа, яка відповідає за 8 частину князівської дружини.

¹²⁷ Небавом – незабаром, невдовзі.

¹²⁸ Червінь – яскраво-червоний; багрець.

володарів, які навіщось зібралися сюди з усієї землі, зодягнені в найкоштовніші строї¹²⁹, кожен клопоть із яких вартий був цілого села, а то й гóрода. І що далі стояли опудала по галявині, то дужче яскріли на них багрянні шати, то коштовнішими видавалися, то більшим володарям малися б належати.

Галявина, сказано вже, була вузькою і довгою-довгою, як сон, якийсь час Хундертхемде вимушений був скакати за своїм бароном, тоді звернув до першого опудала, а Рудигер поскакав далі й далі, проломлюючись крізь стіну конопель, метаючись між непорушною червоною сторóжею, прямуючи до найдалших опудал, які чомусь припали баронові до смаку найбільше.

179 слів

За П. Загребельним

~ 96 ~

Почалися передгір'я Карпат. Дорога пролягала мовби по дну велетенської мiси¹³⁰, краї вивищувалися зеленими валáми лісів, таких недосяжних, що хотiлося плакати від безсилля. Тоді був шалений клéкiт гірських річок, похмурі верхі гір, хмари вгорі, хмари внизу під ногами, колючість яліць, загадковість широколистих папоротників, круглі лобі каміння в струмках, лизаного водою цілі віки.

Ночами Євпраксія не хотіла йти до осáд¹³¹, сиділа коло вогнища. Загадкова темрява причасно обступала мідявій вогонь, стріляло паліччя, бахкало гранчастими гострими іскрами в чорну сутiнь, душа вогню відлітала у високих

¹²⁹ Стрóї – костюм, наряд.

¹³⁰ Мiса – глибокий тарiль (тарiлка).

¹³¹ Осáд – садиба, двiр.

сплесках полум'я, лишався жар, брався сивим по́пелом – так сиве шумува́ння старості обступає молоде життя. Але Євпраксія була ще далека від тривог старіння, їй хотілося вогню ще й ще, сама підкидала палі́ччя до вогнища, підстрибувала від пу́стощів, обпікалася жа́ром, відскакувала з ве́реском, коли надто довгий пожадливий язик полум'я виривався з вогню і бив убік, а тоді шуга́в вісо́ко-вісо́ко в саме́ небо, і здавалося, вириває з пітьми́ довколишні задумливо-сонні го́ри, і го́ри були, як пітьма́, а пітьма́ ставала довкру́г, мов го́ри, і Євпраксії навіть хотілося б жити в отаких го́рах, якби не знала великих рівнин, які відбилися в її дитячій пам'яті зеленими хвилями дові́ку.

183 слова

За П. Загребельним

~ 97 ~

У го́рах дороги немину́че зводяться до одної́ або небагатьох, через що рух на них безуга́вний навіть уночі. Їдуть кудись во́ї¹³², їдуть духовні особи, державні люди, гінці з грамотами, послы, збирачі данин, каравани купців, монахи-втікачі, вічно шукають пристано́вища нещасні раби, метаються грабіжники, волоцю́ги, наскакують кочівники́, які живуть на конях, випереджають усі чуткі́ й вітри́, ведуть вовче життя.

До мандрівників у го́рах ставляться з пересторогою й о́страхом, оса́ди¹³³ тут будують на малопрístupних верха́х, ховають у гуща́винах, за за́крутами потоків; у го́рах життя завжди було нужде́нне навіть для тих, хто там осво́ївся так чи інакше, для замандро́ваних же людей, надто бідних, тут було

¹³² Во́ї – воїни, вояки, дружинники.

¹³³ Оса́д – див. виноску 129.

просто лихо, і вони проклинали той день, коли вимушені були полишити свій дім.

Велетенський обóz руської княжні наповнив гори клéкотом, пóдивом, за́здросами. Коли хто й хотів би напасти на нього, неминуче напотика́вся на залізну стіну київських дружинників, розста́влюваних воєводою Кірпою, звичним до далеких віпра́в, так уміло, що здавалося, ніби охороняє багатства київської княжни незліче́нне військо. Коли ж дехто з челя́дінців¹³⁴, зляканий далекою дорогою, сумуючи за домівкою або й просто бажаючи урва́ти з ла́сого обóзу¹³⁵, про́бував утікати з возом, або кінно, або на ослі чи верблюді, то його лóвлено вже й не київськими дружинниками, а саксо́нцями, які воліли б повезти все до Саксонії ; і вже коли й розкрадати, то в себе вдома для себе, а не для когось.

217 слів

За П. Загребельним

~ 98 ~

Гори й ліси супроводжували тепер її невідступно. Сірі, як сум, птахи круглооко дивилися на звівистий обóz, мовчки супроводжували малу Євпраксію, вузькоплечу дівчинку у довгій коштовній сорочці – ще в сорочці, а не порóчці¹³⁶, бо непорочна, непорочна! А Євпраксії від тих сумовітих птахів захотілося високих трав, щоб з'єднати з ними піднесені руки, заплесті́ся в них, загубитися, сховатися, може, й ра́зом із чеберя́йчиками. Де ж то вони, чеберя́йчики?

¹³⁴ Челя́дінєць – слуга, прислужник.

¹³⁵ Обóз – група людей, підвід, які рухаються одне за одним або стоять в одному ряду. Тут: обоз – валка, яка супроводжує княжну.

¹³⁶ Порóчка (від *порочний* – розпусний).

Саксонці били в щити й кричали од щастя. Уночі сиділи коло вогню, обтинали ножа́ми смачну печеню¹³⁷, жерли, рікали, запускали один в одного обгри́зеними маслакáми, розвогненними очима зирили в темряву на повози, бачили там жба́ни й міси зі срібла, са́джені¹³⁸ дорогим камінням, золочені кубки, чари з мінливого скла, дріт золотий і мідний, бісер і бурштин, па́волоки¹³⁹ з грифо́нами й довгохвостими райськими птахами, ху́тра такі пишні й густі, що не продмеш, мечі гну́чкості такої, що, звинуті в обру́ч, не ламалися. Усе те їхнє, усе те для них, усе те в Саксонію!

Уже на горах стояли тепер за́мки, мов сірі сови, будівлі були тяжкі й похмурі, на дорогах товклися нахабні рудогріві кобіли з тупими залізними рицарями на них, кострубалися покрівлі городів, мов сухі спіни черепах, викинутих на сушу, хри́пко стогнали дзвони над кам'яною землею, камінь давив зусю́ди так, що й серце, здавалося, б'ється не в груди, а в камінь.

212 слів

За П. Загребельним

~ 99 ~

Ще раз настала переміна в Євпраксії, тепер запанував над нею нелюдський жах, хотіла б закрити обличчя руками, втікати звідси світ за очі, утікати безтямно, чимдуж просити рятунку в усіх богів, нових і давніх, та було вже пізно. Камінь – сірий, безнадійний, жорстокий, і в тому камені живуть, мов дикуни чи розбійники, гра́фи, барони, рицарі, живе їхній імператор, а десь удома білі ласкаві домі, зелена лагідна

¹³⁷ Печеня (від *пéчення* – пекти) – смаження на вогні.

¹³⁸ Са́джені – оздоблені.

¹³⁹ Па́волока – коштовна прозора привозна тканина в древній Русі.

земля і Київ, знесений на тихих пагорбах під саме небо. Євпраксія плакала, не ховаючи сліз. Мамка Журіна втішала її, називала дитиною знову, як давніше, воєвода Кірпа скособóчився ще дужче, страждаючи разом із маленькою княжнóю, а тим часом чорні саксонські коні скакали поперéd обóзу навперейми сонцеві й чорним жирним тіням, падали над глибокими ровáми з просмерділою водою важкі дубóві мості, гриміли іржаві товстéзні ланцюгі, голосі в зáмкóвої сторóжі були так само іржаві, мов стояла вона тут віки цілі, граф Генріх не виїздів назустріч своїй жоні, сподіваючись, видáти¹⁴⁰, на Рудигера.

Люд стрічав молоду маркграфіню¹⁴¹ без захватів, збайдужіло й похмуро, зате зáмки ставали перед нею на кам'яні коліна, ліси вклонялися з найвищих верхів, відстані стіскувалися, мовби провалювалися в гірських бескétтях¹⁴²; під грóзами й дощáми, під сонцем і вітром наближалася Євпраксія до свого мужа, ближче, ближче, ближче...

197 слів

За П. Загребельним

~ 100 Вічник ~

Він на все позирав з легким смішком. Дідо був моїм першим учителем. Посилав мене до кáдуба¹⁴³ за квасно́ю¹⁴⁴ водою з глиняним пивняком, у якому цоркотіли камінці. На дорогу давав скибку кукурудзяної начанки. За мною ув'язувалися ластівкі. Я гадав, що вони лакопляться

¹⁴⁰ Видáти – мабуть, очевидно.

¹⁴¹ Маркграфіня – дружина або дочка графа.

¹⁴² Бескétтя (бескеддя) – круті урвища, провалля; гори, скелі, великі кам'яні виступи.

¹⁴³ Кáдуб (кадіб, кадівб) – велика діжка; тут: джерело криниці.

¹⁴⁴ Квасна́ – мінеральна вода.

на хлібець, і жалівся дідові. А той сміявся: то вони за кониками й бриндака́ми¹⁴⁵ летять. Ти йдеш, збиваєш траву – комашня фуркає в боки, а ластівкі й раді ко́рмові. А коли сам він ставав у я́рню¹⁴⁶ о́ранку, то першу грудку землі кидав ластівці – на гніздо.

Дідо навчив мене видіти довкола все живе й тішитися йому – дереву, бадиліні, птиці, звіріні, землі, небові. Він ніколи не обіймав мене, але я бачив, як його огрубіла рука пестить мох на криничній ця́мрині¹⁴⁷ чи виноградну лозу. Він не говорив мудрі слова, але мудрість його коренилася в добрих очах й уважному серці. І від сього йому, неписьменному, відкривалися знання, не знайдені і в розумних книгах. При його многотрудному житті се плекало його душу, давало їй обнову та успокоєність.

У тиху годину він сідав самотіно́ю і споглядав світ природи. І сам зливався з тим світом. Завмирав, очі зтягувала волога па́волока. Тоді я не впізнавав свого діда. З часом зрозумів: блаже́н, хто виховає в собі волю розуму і спокій душі. Се – щастя.

208 слів

За М. Дочинцем

~ 101 ~

Раннього літа належало вибрати в лісі гінкого молодого явора. А наперед Іллі піти до церкви й покласти воскову свічку пророку-громовладцю. Помолитися за лад на газдівстві¹⁴⁸, за спіх у роботі, за вдале ремеслування. Удома

¹⁴⁵ Бринда́к – комаха, жук.

¹⁴⁶ Я́рня – весняна.

¹⁴⁷ Ця́мрина – верхня частина колодезяного зрубу, складена з дерев'яних колод.

¹⁴⁸ Газдівство – господарство.

увечері язик за зубами держиш, уклонившись образам, рано лягаєш. До схід сонця піднімаєшся і, нікому не кажучи про замір, рушаєш до поміченого явора. Дорогою ні з ким не здоровкаєшся, до бесіди не пристаєш. Смиренно шепчеш молитві. У лісі, перехрестившись, починаєш підрубувати явора з чотирьох боків. Рубаєш точними і негучними махами, щоб не розбудити Великої Хащі, приспаної за ніч. Верхівка дерева має впасти на північ. На землі дерево обчищаєш, відсікаєш триметровий криж¹⁴⁹ і завдаєш собі на плечі. Дорогою читаєш подячну молитву за те, що Хаща впустила і випустила тебе з миром.

Удома кругляк розколюєш з тоншого кінця на дві половинки. Не обтісуєш, ховаєш на бантах¹⁵⁰ під стріхою, у затемненому, провійному місці. У вільний зимовий вечір зносиш яворину з хлівá. Уже суху, легку, розколюєш знову навіпл. Із сих ощепів будуть два косята¹⁵¹. Починається тесання. Перші тріски дідо схапував і десь занікував у потаємному закутні¹⁵². Інші спалював. Кося тесалося одним діхом. Готове держално¹⁵³ дід чіпляв двома ручками за свóлок¹⁵⁴ у сінях, аби підсихало до весни.

195 слів

За М. Дочинцем

¹⁴⁹ Криж – тут: хрест.

¹⁵⁰ Банта (бантина) – поперечна балка між кроквами (двома брусами, на яких тримається дах); поперечина.

¹⁵¹ Косята (кісся) – рукоятка, руків'я для коси; держак; косовище.

¹⁵² Закутень – віддалене, малопомітне місце.

¹⁵³ Держално – держак; деталь коси, за якою беруться рукою.

¹⁵⁴ Свóлок – балка, яка підтримує стелю в будівлях.

Скоро казка кажеться, та не скоро діло чиниться. Натягати в плетеному коші глини, наносити води, нажати ножем трави, замісити ногами колочанку, а тоді встигай цубріти¹⁵⁵ каміння, аби глінянка не задубіла. Два-три заміси, і гліпасш¹⁵⁶ – сонце вже підпирає небесну баню. Полуденкувати час. О, яке жадане, яке смачне се слово! У наших краях всяко говорили: костуватися, трапезувати, заїсти, пожвати, перекусити, верти щось у воло, та найлюбіше мені звучало «полуденкувати». То не просто гамування голоду, а тиха часіна заслуженого перепочинку. Змиті руки, утертий піт, полегкість натрудженому тілу, умиротворена бесіда, утішний по́зирк на виповнену роботу...

Тепер я вже міг сісти в затінку муру з кривенькою мискою, у якій рум'янилися рибіни. А на припічку умлівало горнятко з листом дикої смородини. Чекаючи на страву, слухав свою музику – дзвін ріки, щебетання птиць, шум дерев, тріщання комахні в траві. Ся музика в міру весела і сумна. І вона не набридає, не втомлює ніколи. Ся музика подарована нам найліпшим гусярем – Природою. Блажен, хто часто її дослухається, п'є серцем її розкіш.

Дивним чином я встигав і мурувати, і годувати себе. Приповідала моя баба, що чоловік має пахнути вітром, а жона – димом. Я пахнув і вітром, і димом. Я не був від роду дужим штармаком¹⁵⁷ і тепер дивувався, як цілоденна робота кріпила мене, силою наливала тіло і прояснювала мислі під чолом, з якого я ледве встигав змахувати чесний піт.

218 слів

За М. Дочинцем

¹⁵⁵ Цубріти – підкидати.

¹⁵⁶ Гліпати – дивитися, поглядати.

¹⁵⁷ Штармак – ставна людина.

Ми пішли на той свист – і справді відкрилася галявина з ягідними кущами. На них вісіли майже при землі легенькі кошарочки-гнізда. Се робота птиці славки з чорною голівкою, що любить гніздитися там, де багато ягід. А найменші гнізда у волового очка – мохнаті кокони, сховані в корінні. І саме потя¹⁵⁸ крихітне, і співанка його коротка. Зате пташка повзик не лінується пищати, і чути її далеко. А гніздо править собі в дуслі й так замурує глиною, розмоченою слиною, що каменем не розлупиш. На вигадки хитра й синиця: гніздо її стрінеш і в черепі коня, і на цвинтарному хресті, і в старій норі. Сплітає вона його і з пір'я, і з вовни, і з моху.

Старий показував мені настромлених на колючкі жуків і червів – так робить собі припаси хитрий жулан. Потім ми підкralися до червоненького птаха з роговіми крилами. Його називають омелюхом, бо він на дзьобуку й на лапках розносить по деревах насіння омели. Дуже смакують йому оті білі терпкі ягоди. Коло потоку на камені парадилася¹⁵⁹ біла плиска з довгим чорним хвостом, яким вона тріскала по плесу, як праником. За се й називають її трясогузкою.

За якусь днину відкрився мені чудовний пернатий світ. А я доти гадав, що птиці – то лише надокучливі воробки під стріхою і зухабні ластівки, що крали з рук хліб.

209 слів

За М. Дочинцем

Я купався в травах, як у п'яному сні, просякаючи і сам їх п'янкими пахощами. Збираючи свої блаженські злаки,

¹⁵⁸ Потя – пташеня.

¹⁵⁹ Парадитися – хизуватися.

пóпасом¹⁶⁰ збирав і лічнé¹⁶¹ зілля. Зі сволоків моєї кúчі¹⁶² звисала низка пахлівих снопиків і кiтиць¹⁶³. Раз у раз відщипував віхтик і варив собі пійло для крiпости...

Та що б я не чинив, нашорошував вухо на дальшу скалу з потайними лабéтами¹⁶⁴. Звідти тягнув легiтний вітрець – се добре, худiбка завітрить звабну смолу і злакомиться. Перші камiнці під ногами були вже облизані. Я й сам щоразу тягся до камiнної мастiки – вона злагiднювала нутрощi, пóвнила сили. З одної глини ми ліплени – двоногi й чотириногi – і в глини шукаемо живильнi соки для життя.

А по небеснiй пеленi писали блискавицi, кресали громи мiж грудастими верхами і зсипали на хащi трiскучi дощi, твердi й холоднi, як град. У темному хмаровиннi, пiдсвiчений скалками грiмниць, крехтав й úхав чорний лiс. Вітрила крон гудiли, поривалися в рiзнi бокi, але, затиснутi горами, нiкуди не відпливали. Їх котвицi¹⁶⁵ навіки закорiненi в сю віковiчну твердь.

162 слова

За М. Дочинцем

~ 105 ~

Призвичáївся я прокидатися, коли вичахала нiч і темрява переломлялася на несмiливий зáсвiток. Никнув комар і вставали птицi, кришталевим свiжакóм прочищали свої голосницi. З тих перших звукiв я прочитував настрiй лiсу,

¹⁶⁰ Пóпасом – одночасно.

¹⁶¹ Лічнé – лікувальне, цілюще.

¹⁶² Кúча – тимчасове житло.

¹⁶³ Кiтиця – букет.

¹⁶⁴ Лабéти – пастка.

¹⁶⁵ Кóтвиця (кiтвиця) – якір.

угадував, як нині поведеться звір, риба, комашня, яким буде перéбiг погоди. Я й сам голосно гукав у сýрму долонь, вітаючи сонце, зустрічаючи новій день – новій дарунок земної гостинности: гукав у хмари, у мохнаті груди гір, і верхі сліпучі м'яко вертали мої клічі, стелили долиною, гасили в сонні чагарі. Усе оживало óбiч, а в лісі й далі гусла тиша нечуваної порожнечі.

Пробивав час народження світла.

Легко, як у недавньому сні, брiв я росами, волочачи за собою сиві борозни. Умивав росою ноги, руки, груди, твар¹⁶⁶ і очі – і сонячні пальці ласкаво витирали моє тіло. Гаряча паляниця, як із потайної черіні¹⁶⁷, впливала на небесний горб, наливала живлющою ясністю чашу межигір'я. Воно, молоде сонце, було ще не стигле, не сліпуче – очима можна було напитися його трúnку на весь день. І він теплим клубком грів душу. З широко розкинутими руками, розкритими очима й ротом я завмирав перед сонцем, поки тіло не просякло золотими меда́ми його проміння.

182 слова

За М. Дочинцем

~ 106 ~

Правив я на кучма́ту¹⁶⁸ гору з обтятим véрхом, наче хтось сколов його, як цукрову голову. Мені давно впав в око сей залóмистий горб за чорним запиналом смерек. З далини черлені́в¹⁶⁹ він розтином оголеної глини. Якщо гора

¹⁶⁶ Твар – обличчя.

¹⁶⁷ Черінь – нижня площина, дно печі; (тут порівн.).

¹⁶⁸ Кучма́та – кошлата.

¹⁶⁹ Черлені́в – червонів.

розкололася якимсь рóбом¹⁷⁰, то, може, зсув достатньо пологий, аби ним видертися з сього котла. Я підігрівав себе тими міркуваннями і жваво просувався до означеного місця. Стоячі фáклі¹⁷¹ стóвпили мені дорогу, аж поки не заступила її болотяна рóвінь¹⁷². Під мохами чвáкала й булькотіла темна твань. Я в'язнув у ній по коліна. Роботи додалося. Досі сухе жéрдя і паліччя я зносив на купи і спалював. Тепер волочів його на болота й мостив собі сухопúття. Якраз роїлася в грища мушвá, і я мусив обкладатися димокúрами. Скоро я вхопився тропі і вийшов на м'які зáляги чорнющого торфу, а далі й на твердінь кам'яних зазубрин.

Сонце влягалось в пурпурову сідловину, коли я ступнув під заманливий обрив. Якась потайна́ сила турля́ла мене в плечі, до заростей свербигуза. Скисній промінь теплив густу порість, тьмаво підсвічував щось у глибині. Я рушив на той поблиск. Розсікаючи драчіння ціпком, проліз углиб й обмер: із піщаного наносу визирав облизаний дощами крайчик казанка. Я вхопив його як щось живе, що може втекти. Коли живеш зі здобичі, то очі ледве випереджають твої руки. Поривне хапáння передує думці.

210 слів

За М. Дочинцем

~ 107 ~

Много можна повісти про те, що було зі мною далі. Про мої труди і дні, про знегоди й прóсвітки, про втрати й утішні добúтки. Про те, як посіяв я на піщаній обмі́ліні, придобреній торфом, насінини гороху, квасолі й гарбуза; і вони

¹⁷⁰ Рóбом – способом.

¹⁷¹ Фáклі – смолоскипи.

¹⁷² Рóвінь – рівнина.

проклянулися, завру́нили¹⁷³, тужавими ліанами полізли на тичкі¹⁷⁴; і я обніс свій городець ліщиновим плотом, розпушував, поливав, полов, вершив радісну працю земледільця; а з нею росла і моя нутряна радість, бо труд на землі – то любов зрима...

Про те, як, слухаючи світ, навчився я чути своє серце, розуміти своє тіло; як навчився засинати на ногах і в снах читати очікувані відповіді; як навчився поглядом обеззброювати звірів і вдихом розгадувати тайну трави; як птиці показували мені поживу, а листя – час днини; як пучками пальців навчився я чути наближення дощу, а волоссям – прихід грози; як пізнав віщування зорепаду, мову ріки з берегами, бесіду вітру з пожухлою травою і потаємний смисл відлунку, що посилає скала скалі...

Про те, як великий світ посилав мені згўки і знаки: понад верхами гуділи темні чéреди бойових аеропланів, і за різнобарвними їх черéвами я догадався, що йде війна; і один ширя́к¹⁷⁵ уронив на закрайок лісу сліпу бомбу, яка вивергнула височезну білу яліцю і поклала її вершком на карниз ўрвища; і та притічина розпеленала мені сутність перших рядків луб'яної грамоти печерного старця: «Дерева ростуть з неба. З неба прийняло мене дерево і прихилило до землі...»; і тоді я зійшов зрушеною ялицею, як драбиною, у небо і став на скельний гребінь, що відкрив мені безбережний обшир полонин...

247 слів

За М. Дочинцем

¹⁷³ Завру́нили – зазеленіли.

¹⁷⁴ Тичка – довга палиця, жердина для підтримування витких рослин, підпирання гілок.

¹⁷⁵ Ширя́к (від *ширяти* – швидко проноситися, пролітати) – мастак, майстер.

Прихистив мене у своєму чумі¹⁷⁶ самотній камчадал¹⁷⁷ Тіку, їхній ворожбит. Ми з ним били тюленів, вичиняли шкури, стругали панті¹⁷⁸ і лікували по ближніх становіщах людей. Тіку обкурював і шептав, а я після того підступав з ліками, які готував із підручного матеріалу. Тіку любив слухати мою гру на вівчарській дрімбі¹⁷⁹ – єдине, що я мав тут з вітцівського краю. А мене він навчив різьбити по кістці.

Яке се було благодатне заняття тривкими полярними вечорами! Воно вливало в серце солодкий спокій. А на матових висічках нехитрого костяного узору спочивало око. За шкурами чуму трубіли олені, скімлили спросоння собаки і водно зливалося безмежжя тиші і мороку.

І надходили ночі з лілово-малахітовим сяєвом. Його пучечки сіялися в морозяній імлі і викрешували таємниче гудіння. Видавалося, що то небесні янголи грають на осяйних гусях.

Я прислухався до строю заклинань знахаря, придивлявся до його здригань над болящими, та нічого в них не бачив вартісного для себе. Зате поклав увагу на обкурювання. Тіку кадив зіллям і сушеним мускусом кабаргі¹⁸⁰, і хворий притьма засинав. Тоді знатник виходив з чума і розмовляв з його душею, що в час сну мандрувала поблизу. Він погладжував якусь невидиму тінь, умовляв її,

¹⁷⁶ Чум – назва переносного житла у деяких народів Півночі.

¹⁷⁷ Камчадал – мешканець Камчатського півострова.

¹⁷⁸ Панті – молоді роги ізюбра та марала, ще м'які, покриті шерстю.

¹⁷⁹ Дрімба – український щипковий музичний інструмент, сила і висота звуку якого регулюються ротовою порожниною того, хто грає.

¹⁸⁰ Кабарга – гірська безрога тварина родини оленячих (самець, на животі має мускусну залозу).

припрошував, а бувало, що й погóйкував на неї. Душа верталася – і хворий прокидався.

201 слово

За М. Дочинцем

~ 109 ~

Не те тепер село, що було сто літ томú. На Сирітському Горбі, довкола дідізни¹⁸¹, простерлася ціла вулиця. Із дідової криниці трубами провели воду в школу, у дитсадок, до сільської управи. А камінь лежить собі. Лежить, як сто років томú. Обмитий дощами й нагрітий сонцем, грубий, сірий, із жовто-зеленими плямами. За дощем у його щербінах збиралася вода – і птиці пилі й купалися. А сніг на ньому не держався ніколи.

Я люблю сюди приходити й сидіти на ньому, як любив дідо. Родова пам'ять кличе мене сюди. Бо з роду все починається: родина, народ, родова мова і родова сила. І ти, як краплина, пóвниш сю ріку далі. І не смієш порушити її чистоти й глибини. Тоді в минулому твоєму буде радість і в майбутньому матимеш надію.

Я часто думаю собі: що мого діда так приліпило до тієї брили? І що мене так прив'язує? І вікова пелена часу розсувається. І приходить розуміння.

Дідо міг не викопати криниці та не пустити тут свого кореня. Але він копав, і камінь йому не завадив. Камінь відкрив йому силу й терпіння. Дідо робив се не тому, що було легко. Він се робив тому, що було тяжко. Простий копилець¹⁸², один як перст у світі, зрозумів: доки він може

¹⁸¹ Дідізна – спадщина.

¹⁸² Копилець – байстрюк.

терпіти, доти він твердій і непорушний, як камінь. І коли пив із криниці воду, позирав на плиту. І очі його тепліли, а руки тверділи, бо в тяжку годину він сам ставав тим каменем – каменем терпіння. І ніякі грімів і блискавки долі не могли зрушити його та розколоти.

246 слів

За М. Дочинцем

~ 110 Ігри вельмож ~

Природа не пошкодувала ані сил, ані натхнення, аби створити цю долину. Можливо, човняреві навіть подумалося, що в усій цій красі захована якась незбагнена для людини таємниця. Гідна по́диву майстерність, завдяки якій найменша чи найбільша деревина чи рослина, тварина чи птах злилися в одне ціле. Найвищі сосни зазирали в гладеньке люстёрко води, а зелений хміль плазував уздовж берега. Розкішні крони таїли в собі тисячі пташиних голосів, а зголодніла риба час від часу стрибала над водою. Гуляючи вздовж берега, можна було сполóхати са́мітнього лóся чи стадо косуль. Не рідкістю тут були й вéпри. Часом тиха днина наповнювалася їхнім відгомінням, тішачи слух мисливця і наводячи óстрах на невтаємниченого мандрівця.

Ліс потроху відступав, даючи місце верболозу і густим заростям терну. Течія стала стрімкішою, нурту́ючи піною та розвертаючи човен на свій рóзсуд. У веслах потреби більше не було, і гребці склали їх уздовж бортів, піднявши натомість вітрило.

Раптом, невідь-звідки взявшись у повітрі, просвистіла стріла. Інші ускочили назад у човен і залягли на дно. Кожен ухопився за мушкет. Гримнуло кілька пострілів у напрямку берега, однак ніхто не міг сказати, чи досягли кулі невидимої

цілі. Натомість над самими стрільцями зненацька виросла чиясь мокра постать з мечем у руці.

191 слово

За Б. Коломійчуком

~ 111 ~

Широкий шлях тягнувся через сосновий бір. Давній праліс терпко пахнув грибами і посипав землю рудими голками щоразу, як десь високо тривожилися дужі великі крила. Подекуди чулася звірина, мовби нагадуючи, хто тут господар, а хто непроханий гість.

За кілька миль праліс почав рідшати. Товстезні сосни лишилися позаду, натомість дедалі частіше тишили око залиті сонцем галявини. Згодом почали з'являтися малі сторожки, а то й хатини. Очевидно, неподалік було село, а може, якесь місто. Утім, коли ліс закінчився, мандрівники спочатку побачили на горбі великий монастир, оточений валом і гострим частокóлом. Унизу плюскотіла неширока річка, а позаду монастиря притулилося місто.

Над монастирськими стінами височіла гарна мурована церква і крадькома прозирали вершечки ще не добудованих келій. Біля воріт скрипіли два вози з камінням, і кілька ченців та селян щосили тягнули впряжених волів за роги. Ті, вочевидь, не вельми переймалися будівництвом, бо йшли небáвом¹⁸³, як до сповіді.

Міські укріплення простягалися на півмилі. Вони були нижчі за монастирські, однак подекуди за ними грізно стриміли бойові вежі. Судячи з того, як багато в передмісті було спалених дощóнту хат, без діла вони не стояли.

¹⁸³ Небáвом – повільно.

Брама, що вела до міста, також була мурована. Вона врізалася в ескарп¹⁸⁴ валу тяжким склепінням, під яким спочивали дубові ворота. Угорі стирчало кілька вартових, довершуючи собою цегляний аттик¹⁸⁵ – єдину прикрасу цієї споруди.

206 слів

За Б. Коломійчуком

~ 112 Чотири броди ~

За татарським бродом коні топчуть яру руту й туман. За татарським бродом із сивого жита, із червоного маку народжується місяць, і коло козацької могили, як повір'я, висікається старий вітряк.

А в татарському броді глухо бухикають весла: похилі, неначе давнина, діди ледь-ледь снують на човнах-душогубках, і не знати, що вони виловлюють – рибу чи далеку минувшину, бо тут, над берегом, і соняшники, немов щити, бо тут, над водою, і комар дзвенить, як ординська стріла, бо тут і досі хвиля вимиває зотлілий посів зотлілого часу: чийсь тάλяри¹⁸⁶, чийсь щерблені стріли і щерблені кості.

О пам'ять і смуток землі, чи минулися ви? Чи минулись? Бо й тепер од печалі сивіє жито над Ханським і Чорним шляхами, бо й тепер є татарські броди й козачі могили. Це давнина, це наша гірка, немов полин, давнина, її вже забуває час по книгах і кобзарі по майданах.

Але й досі в хатах-білянках, що підсніжниками зійшли на долонях узлісь і степів, печаляться матері козаків; і досі в

¹⁸⁴ Ескарп – укіс рівчака з внутрішнього боку укріплення, що використовується як протиштурмова перешкода.

¹⁸⁵ Атик – стінка над карнизом або поверх, що увінчує споруду, – найчастіше тріумфальну арку.

¹⁸⁶ Тάλяр – назва великої срібної монети.

накупаних сонцем і грозами полях із-під серпа й сльози поглядають матері на приімлені шляхи, по яких пролетіли та й залетіли в юг¹⁸⁷ історії коники-коні.

О наші передчасно посивілі матері, із сапкою в руках, із серпом на плечі та болючою в очах югбю. Ви не проходили гімназій, ні вищих, ні нижчих шкіл. Вашою єдиною школою і книгою була книга землі, зерно в землі, сонце над землею, і діти біля перс, і діти біля ніг.

Золоте Відродження змалювало людству мадонн. А хто змалював наших босоногих мадонн із сапкою в руках чи серпом на плечі та дитям біля перс, що знали не шовки, а лише нерівне шорстке полотно? І чи зрозуміють це ті, що вже не знатимуть полотна і полинового смутку давнини? Чи будуть довіку не як ношу, а як удячність нести в душі свято, і сум материнських очей, і синівську вірність батькам, що шаблями вирубували новий час на чорних та ханських шляхах, щоб вони, ці шляхи, zostалися тільки полином пам'яті, а не шрамами сьогодення?..

320 слів

За М. Стельмах

~ 113 ~

Отак і він, Данило, ще не оперений, залишився без батька-матері. Батька на далекій Золотій Липі забрала війна, коли йому, Данилові, було вісім років, а мати ще кілька літ і на шляхах, і на торжищах, і в спілому сріблі жита, і коло бродів допитувалась у людей: чи десь не бачили, чи, бува, не чули... Та й, не допитавшись на цьому світі, пішла на той, мов стеблина сивого жита. І на землі не стало ще однієї жниці, а

¹⁸⁷ Юга – імла.

на небі зажеврила ще одна зірка. І вже ніхто не почує її земного голосу...

Як страшно людині, коли їй нема кому відчинити дверей. І все одно він і досі, вертаючись пізно додому, стукає у це віконце з місячним маревом чи клубками темені й прислухається до хати, до матеріної ходи. Коли б він міг повернути її кроки, її руки, що іноді шорстко і м'яко лягали йому на голову, її тихий, заспокійливий голос, що струмком бринів біля його сну і струмками видобував зі сну:

– Данилку, уже скоро сонце зійде.

Вона ні разу в житті не проспала сонце. Ні разу! Якби він був маляром, то намалював би її з сонцем на плечі. Та не сонце, а вишню і хрест вона має в узголів'ї. Улітку на хресті краплинами крові червоніють вишні, восени здригається лист, узимку намерзає сніг, а весною він нанизується сілянкою¹⁸⁸ сліз... Був собі журавель та журавка. І не стало їх. А журавлина оболонь¹⁸⁹ так само заростає травною, от лишень рани не заростають...

235 слів

За М. Стельмахом

~ 114 ~

Красивим доля не поспішає важити щастя. Не відважила його й Оксані.

Ще зовсім недавно, де не йшла вона, людські очі, немов здивовані зорі, осявали її. А дівчина під ними соромливо, занепокоєно й радісно нахилила голову. Не одне молоде серце вразила її врода, не один човен вечорами прибивався до татарського броду, та ні в один не поспішала сісти Оксана.

¹⁸⁸ Г'яляр – назва великої срібної монети.

¹⁸⁹ Оболонь – заплавні луки.

Усе їй не було часу, усе вона вививáлась¹⁹⁰ і в жіночій, і в чоловічій роботі, вививалася, як у танку, бо хто ж, як не свої руки принесуть у її сирітство й шматок хліба, і сорочку білу, і такі чоботята, якими можна лихо топтати, у яких можна й на люди вийти. Навіть клятї господині, яким не догодить ні чоловік, ні наймит, ні сам пекельник¹⁹¹, полювали за сирітськими руками. І тільки нечупáри¹⁹² витріщувалися на дівчину: чого, мовляв, щодня навіть на поління йти в чистій сорочці?

А час ішов: весною – сіячем, улїтку – косарем, восени – молóтником, узимку – мїрошником. Весною на дівочі голови час клав вінки, узимку – намітки. І вже на весіллях своїх подруг у душу Оксани забивався тривожний холодок: чому ж я не думаю ні про кого?

Це не любов, а неясна тривога материнства приходила до неї раніше любові. Не раз ця тривога материнства передчасно підштовхує дівчину до того, що не стало коханням. Це підсвідомо відчувала й Оксана і дедалі частіше вечорами дивилася на татарський брїд, на дорогу за бродом і на Чумацький Шлях над світом.

230 слів

За М. Стельмахом

~ 115 ~

Між туманними зорями ловили вітер вітряки, під туманними зорями лежала вся її хліборобська сторона, що трималася на рахмáнному¹⁹³ житі і добрих спокійних орачах. І

¹⁹⁰ Вививáтися – працювати не покладаючи рук; звиватися в роботі.

¹⁹¹ Пекельник – злий дух, чорт, біс.

¹⁹² Нечупáра (нечепура) – неохайна, нечепурна людина.

¹⁹³ Рахмáнний – смирний, тихий.

хтось же повинен прийти звідти, сказати нескáзане, розбудити те, що вже, немов дитя, полохливо ворушилося під серцем. Юна любов завжди починається з очікування. Іще не полюбивши нікого, дівчина в незрозумілій тривозі ждала його, і чиїсь таємничі очі з'являлися їй із вечорів, і чиїсь кроки бентежили її, і комусь на всі чотири броди посилала свій голос, щоб по ньому хтось прийшов до неї.

І він прийшов. Коли і по селах люди поволеньки потягнулися до книги, до вченого слова, до науки, до них із міста приїхав хмаробровий статурний агроном. З його засмаглою обличчя, либонь, ніколи не сходило літо, а з чорних очей – допитливість. Розповідали, що він цілими днями придивлявся до зарослих пірієм дядьківських нивок та все розмовляв із хліборобами, як хоча б подвоїти врожай. Легко сказати – подвоїти! Як уродить, то вродить, а як ні, то що? Та Ярослав Хоролéць вірив, що й на бідняцькому полі вродить не тільки золота пшениця, але й краща доля, і до цієї віри навертав інших, тому й стрічали його одні усміхом, другі – шипінням.

Уперше вона побачила його у своїх сусідів Гримичів, де зібралися на раду хлібороби з присілка. І чи то запальне слово, чи то сміливі очі його стривожили, збентежили дівчину. Тихцём вона зайшла до Гримичів, тихцём і вийшла від них, та не було вже спокою біля її серця.

236 слів

За М. Стельмахом

~ 116 ~

Над тихим світом лелі́ла-куру́лася зоряна імла, за татарським бродом на болота́х бродив долинний туманець, і

в ньому по груди паслися селянські віроблені¹⁹⁴ коні, що пахли оранкою, туманом і молодого м'ятою. Знайомий світ і вужчав, і ширшав перед нею, й обдавав її то страхом, то надіями. Отак і дійшла до високої громобитної дзвіниці, що мовчала тільки в дні страсного тижня, як нібито мовчали колись у ту пору апостоли. Унизу в ній було замкнuto зерно і запорозькі при зброї святі, видерті за велінням владики з прадавнього іконостаса, а вгорі, біля дзвонів, дримали і прокидалися весняні вітерці.

Оксана плечем налягла на дубові двері дзвіниці, вони закрипіли, сполохали відлуння, сполохали кажана, а він, шугнувши шматком теміні над головою, налякав її – і вода з горнятка хлюпнула на землю. Ось тобі й маєш недобру прикмету. Іти чи не йти до тих високих дзвонів? Оксана притулилася до одвірка, подумала і, не чуючи серця, увійшла у дзвіницю; знизу, з глибинних за́сіків, па́хнуло підопрілим зерном, старими корогва́ми, за давним воском, а згори шерехотіло перестояним деревом.

Скрипливими східцями дівчина почала підійматися до дзвонів, вони дримотно озвалися на її ходу, наче хотіли заговорити до неї. Найбільший дзвін чимсь нагадував діда Корні́я, коли той у потемнілому солом'яному брилі виходив із степових вечорів.

Із високості Оксана глянула на землю. Таємнича, мов недоказана казка, вона піднімала вгору підсинені, оброшені зорями хати і підпирала небо темними лапатими руками яворів. Біля самого лісу, мов квітка папороті, розцвів самотній вогник, пригас і знову розкрив сполохані пелюсткі.

238 слів

За М. Стельмахом

¹⁹⁴ Віроблені – виснажені роботою.

Благословенна тиша і зоряні тїтли¹⁹⁵ стояли над волошковим засніженим світом, що на невидимих решетах пересївав сяйво й підтемінь, а на місячних верстатах ткав лляні рушники. І невже навіть у такий вечір у чиїхось мізках, у мізках його дитини може ворухитися нищість? Коли так, то для чого живете ви, недорїки¹⁹⁶ та викрутні?

Мирон ударив плішнёу¹⁹⁷, лід зойкнув, покотив посвист і стогін під очерети, які ще не так давно аж розгойдувалися дикою птицею.

На прóдуху¹⁹⁸, бокуючи, почали спливати пліткі і краснопір, далі з'явилися щупаки. Їх можна було б викинути руками на лід, але в такий вечір не хотїлося зобиджати навіть рибу. Хай подихає, прихопить місяця на плавники – та й знов у притихлі води. А тихі ж вони тепер, тихі... Навіть струмок, що перечищає їх, дрїмає дрїмотно.

Він довгим поглядом прощання оглянув мальовані в синє, і срібне, і сиве світи, оглянув садок, що відродив йому, очерети, що відшуміли йому, і навряд чи побачить він, як з них весною впливатимуть дрїбні чирята і качкі. І жаль йому стало бозна-ким мальованих світів і цвіту, що в сповитку спав у яблунях при морозі, і птиць, що вже не долетять до нього, і сина, що відкотився од нього, не збагнувши, що таке скороминуше людське життя.

200 слів

За М. Стельмахом

¹⁹⁵ Тїтло – нарядковий знак над скорочено написаним словом або над літерою, ужитою в значенні цифри. Використовується в старослов'янській мові.

¹⁹⁶ Недорїка – ні на що не здатна людина, нікчема.

¹⁹⁷ Плішнїя – важкий лом на дерев'яному держаку для пробивання льоду.

¹⁹⁸ Прóдух – отвір, щїлина.

Стоїть під місяцем у закинутому світі людина, яка вже ніби живе й не живе, згадує щось дуже давнє й недавнє, перетрушує роки, і смутки, і просвітки, утішається всім добрим, що приходило до неї, що сама зробила, а погане відгортає і думкою, і рукою, яка вже, ма́бу́ть, востаннє цієї осені сіяла жито. Господи, як це гарно – сіяти!.. А ще краще жати. У жнивовіццю¹⁹⁹ він виїжджав у поле з дружиною, що, і дітей народивши, мала дівочу статуру й дівочі коси. Весною вони пахли ясмїном²⁰⁰, а в жнива цвітом берізки й молодим, ще не затверділим житечком.

"Зеленє жито, зеленє жито, а ще зеленіший овес", – це вже ввечері, посміхнувшись йому, заспіває Докія, та так заспіває, що аж перепілка стихне в житах.

І чого так швидко минулося все? Посивіло твоє жито, відлетіла твоя перепілка, і в очі смутком заглянула ніч. От наче й небагато хотілося б ще: щоб син його став людиною, щоб іще вийти в поле сіячем та хоча б краєчком ока побачити той день, коли всі люди будуть мати хліб на столі... Не побачить він цього дня, ох не побачить – його час минув.

І похилив старий обважнілу голову, але враз стрепенувся: хтось невдалік подав йому срібний голос, раз і вдруге. Та це ж під кригою прокинувся струмок, що перечищає води його ставка. Чого не спиться тобі? Стрітєння чи весну почув?

217 слів

За М. Стельмахом

¹⁹⁹ Жнивовіцця – жнива.

²⁰⁰ Ясмїн – *заст.* жасмин.

Із присілка Данило виходить у поля, які завтра мають упасти людям до ніг, і знову житній смуток заповзає в душу. Напевне, усе життя він буде мати і радість хлібів, і житній смуток, що перейшов до нього, може, від пращурів-полян. Чи забобонність, чи обмеженість це? Ні, не забобонність, не обмеженість, а святість до того доброго зілля, до того зерна, що дає людям снагу й життя.

Уже медово погустішало місячне марево, у видолинку зівчено озвався деркач, і тиша-тиша над світом, що навіть чути, як житній колос розмовляє з пшеничним, як поводить скрипучим вусом ячмінь. Благословенна ця тиша дозрівання землі, дозрівання надій хлібороба. А йому ж так хотілося недаремно прожити поміж людьми для людей; упізнавши, що таке добро, він хотів його творити, не жалючі себе. Є шматок хліба, кухоль молока, сьака-така одежина – і з нього досить. От аби землю по-справжньому збагнути та не зобидити даремно людини.

Неждано на вузькому путівці, де сходилися житі з пшеницями, Данило побачив постать дівчини чи жінки. У місячній повені вона йшла до нього, ось зупинилася, нагнулася до колосся, щось поворожила й знову неквапно пішла, погойдуючи тонкий стан і коси, що встелили плечі.

Данило прискорив ходу, його кроки почула невідома, стóрожно обернулась, зупинилася, торкаючись станом колосків. Справжнісінька тобі польова царівна з м'яким сьайвом у косах, із настороженістю в міжбрів'ї і в очах, над якими тремтять довгі вії і наколихують на обличчя тінявість. Такі самі вії мала і його матір. Та ми якось не помічаємо цього, коли наші матері ще не покинули нас...

Земля віддала́ людям, що могла віддати, і, чи то з жалю до себе, чи з жалю до людей, заплакала осінньою сльозою, і неспокійно увійшла в зимовий сон. Ох як люто, на шаленій колóверті вітрів, зачинався цей сон: спочатку вітровіям і сніговиці хотілося підважити, вирвати з насиджених місць перелякані хати, розметати золото скирт і вдарити на сполох співучою міддю дзвонів. А потім вони втихомирилися, поскочувалися, прищулились у яругах, і тепер люди по коліна бредуть у снігу, що вечорами шеретує крихти срібла та виколихує блакитні дими і волóшкóве цвітіння.

Як гарно зараз довкола! Ошатні, у білих свитках хати притихли, немов дівчата перед весільним танцем; ось ударить бубон місяця, цвѣ́охне смичком вітрець – і вони поведуть свій танок зачарованими долинками, левадами, садками і виведуть його – усе вгору та вгору – аж на той шлях, по якому минулий вік проскрипів чумацькими ма́жами²⁰¹, а цей вік, як блискавками, спалахнув козацькими шаблями.

А що тепер робить козак Терентій Іванович Шульга? І Данило, згадавши недавню бувальщину, мимоволі зупинився біля придорожньої верби, погладив рукою намерзлий стовбур. А той згори струсив на нього дим паморозі, а знизу озвався гучанням – то вітрець прокинувся в дуплі й знову задрімав, як маля. А он хтось між вербами мріє, вискрипує чоботятами і ронить на сніг шматки пісні. Чия ж це така пісня? І давнє очікування, сподівання чи передчуття озвалися в ньому, і десь чи з паморозі, чи з ночі затремтіли ті вії, за якими чаївся синій вечір. У дуплі знову шеберхнув вітрець, а на шляху стихла

²⁰¹ Ма́жа – чумацький віз.

пісня. Де ж те дівча, що наче йшло назустріч? Данило подався далі шляхом, та вже на ньому не було ні дівочої постаті, ні пісні. Отак і виходить воно на твоєму шляху.

272 слова

За М. Стельмахом

Післямова

Практикум є оптимальним тренінгом перед складанням іспиту з української мови, перед написанням контрольних диктантів, оскільки концентрує максимальну кількість правописних норм. Призначений для стимулювання та розвитку думки студентів та всіх зацікавлених, поглиблення знань з української мови.

До збірника увійшли тексти з творів як класиків української літератури, так і представників її новітнього періоду: П. Загребельного, М. Дочинця, В. Тарнавського, Гр. Тютюнника, Є. Гуцала, Івана Багряного, О. Кобилянської, В. Малика, Г. Пагутяк, Л. Первомайського, Ірини Вільде, О. Слісаренка, І. Нечуя-Левицького, А. Чайковського, В. Близнеця, В. Винниченка, Б. Коломійчука, М. Стельмаха, В. Земляка, Р. Андріяшика, Р. Федоріва, А. Свидницького, І. Сенченка, В. Підмогильного, Є. Пашковського, О. Назарука, М. Вінграновського.

Укладачі сподіваються, що видання стане в нагоді викладачам вищої школи та шкільним учителям.

Рекомендована література

1. Авраменко О. М. Збірник диктантів з української мови / О. М. Авраменко, В. Ф. Чукіна. – Київ : Грамота, 2017. – 56 с.
2. Бібліотека української літератури [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ukrlib.com.ua.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
4. Глазова О.П. Українська пунктуація : навчальний посібник / О.П. Глазова. – Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2009. – 352 с.
5. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення : навч. посіб. / Т. Б. Гриценко. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 480 с.
6. Демченко Н.Д. Сучасна українська мова : практикум / Н.Д. Демченко, Л.О. Петриченко, А.Г. Чала ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківська обласна рада. – Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. – 100 с.
7. Українська мова : енциклопедія. / Редкол. : В. М. Русанівський та ін. – Київ : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
8. Український орфографічний словник / за ред. проф. А. О. Свашенко. – Харків : Прапор, 1997. – 845 с.
9. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні ; Ін-т української мови. – Київ : Наукова думка, 2015. – 288 с.

